

T.C
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

BATILI SEYYAHLARA GÖRE
OSMANLI ADALETİ VE İSLÂM
HUKUK SİSTEMİ

Yüksek Lisans Tezi

Neslihan YILMAZ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GAYRETLİ

Erzincan/2019

TEZ BİLDİRİMİ

" Batılı Seyyahlara Göre Osmanlı Adaleti Ve İslâm Hukuk Sistemi" isimli "**Yüksek Lisans**" tezim tarafımca intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Neslihan YILMAZ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Neslihan YILMAZ'a ait Batılı Seyyahlara Göre Osmanlı Adaleti ve Hukuk Sistemi adlı çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalının Temel İslam Bilimleri Bilim Dalında **Yüksek Lisans** Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman / Jüri : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GAYRETLİ

Jüri : Dr. Öğr. Üyesi Mücahit ÇOLAK

Jüri : Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz FİDAN

BATILI SEYYAHLARA GÖRE OSMANLI ADALETİ VE İSLÂM HUKUK SİSTEMİ

Neslihan YILMAZ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel

İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Erzincan 2019

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GAYRETLİ

ÖZET

Bu çalışmada, 600 yıl boyunca Asya, Avrupa, Afrika'da hüküm sürmüş olan Osmanlı Devleti'nde adalet kavramını ve İslâm hukukunun uygulanışı hakkında Avrupalı seyyahların yorumunu göstermek amaçlanmıştır. Özellikle siyasi ve ekonomik gücünün arttığı yıllardan itibaren Osmanlı Devleti, Avrupa için büyük bir merak konusu olmuştur. Birçok Avrupalı seyyah Osmanlı Devleti'ni görmek için buraya gelmiş ve çeşitli değerlendirmeler yapmıştır. Bu görgü tanıklarının mektupları, günlükleri, anıları, Osmanlı Devleti'nin sosyal ve kültürel hayatı ile ilgili bize ışık tutmaktadır. Evliya Çelebi, Latîfi gibi Osmanlı'yı anlatan yerli seyyahlar, değerli eserler vermişse de bunların sayısı azdır. Bu alanla ilgili seyahatnamelerin çoğu Avrupalı seyyahlar tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada, Hans Schiltberger, Pero Tafur, Caterino Zeno, Gabriel de Luetz, Baron d'Aramon, Ootgeer Giselijn van Busbeke, Hans Dernschwam, Stephan Gerlach, Crailsheimli Adam Werner, Jean Thevenot, Lady Mary Wortley Montagu, Christoph Wilhelm Lüdeke, Antonie Olivier, George William Frederick Howard ve Edmondo De Amicis adlı seyyahların hayatları ve seyahatnameleri hakkında bilgiler verilmektedir. Ayrıca, bu kişilerin Osmanlı Devleti'nin adaleti ve uyguladığı İslâm Hukuk sistemi hakkındaki gözlemleri sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, İslâm Hukuku, adalet, seyyah, seyahatname.

OTTAMAN JUDICIAL SYSTEM AND ISLAMIC LAW AS PER WESTERN TRAVELLERS

Neslihan YILMAZ

Erzincan Binalı Yıldırım University Social Sciences Institute

Department Of Basic Islamic Sciences Post Graduate Thesis, Erzincan 2019

Thesis Advisor: Assist. Prof. Mehmet Gayretli, *Phd.*

ABSTRACT

This study aims for searching out the concept of justice in Ottoman Empire, which ruled Asia, Europe and Africa for 600 years; including the interpretations of European travellers on the application of Islamic Law. Particularly since the years of increased political and economic power, Ottoman Empire has been an issue of concern for Europe. Many European travellers visited Ottoman Empire and had various evaluations. Letters, diaries and memories of these eyewitnesses shed light on the social and cultural life of the Ottoman Empire. Although the indigenous travellers such as Evliya Celebi and Latifi produced valuable works about the Ottoman Empire, but they are few in number. Most of the travel books on that field have been written by European travellers. This study includes the lives and information about the travel books of Hans Schiltberger, Pero Tafur, Caterino Zeno, Gabriel de Luetz, Baron d'Aramon, Ootgeer Giselij n van Busbeke, Hans Dernschwam, Stephan Gerlach, Crailsheimli Adam Werner, Jean Thevenot, Lady Mary Wortley Montagu, Christoph Wilhelm Ludeke, Antonie Olivier, George William Frederick Howard and Edmondo De Amicis. This study further addresses the observations of the aforementioned travellers on the Justice and the Islamic law system applied in Ottoman Empire.

Key Words: Ottomans, Islamic Law, Justice, Traveller, the Book of Travels.

ÖN SÖZ

Seyyahların, ziyaret ettiği yerleri kendi bakış açılarıyla kaydettiği seyahatnameler, toplumsal yaşamla doğrudan bağ kurdukları için önem arz etmektedir. Osmanlı topraklarına gelen seyyahlar, genellikle, büyükelçiler ve maiyetindekiler, hacılar, soylular vb. görevliler olup, batının doğuyu nasıl algıladığı hakkında ipuçları vermişlerdir. Osmanlı Devleti, İstanbul'un fethine kadar, çok az seyahatnameye konu olmuşsa da, bu tarihten itibaren, hakkında çok sayıda seyahatname yazılmıştır. Toplumu doğrudan gözlemleyen seyyahlar, Osmanlı Devleti'nin, İslâm Hukuku uygulamalarını kaydetmiş ve toplumdaki adalet mekanizması ile ilgili bilgiler de vermiştir. Bu çalışma ile seyyahların bu tespitleri belirlenip, İslâm Hukuku'nun pratik hayatta nasıl uygulandığını göstermek hedeflenmiştir.

Bu araştırmaya beni teşvik eden ve çalışmamın tüm aşamalarında yardımlarını esirgemeyen, değerli hocam, tez danışmanım, Dr. Mehmet GAYRETLİ'ye çok teşekkür ederim.

Tez yazım sürecinde, her daim benden desteğini esirgemeyen eşim, Hamza YILMAZ ve çocuklarım, Zişan Nisa YILMAZ ve Emin Can YILMAZ'a çok teşekkür ederim.

Ayrıca, çalışmalarım süresince bana yardımcı olan, Erzincan İl Halk Kütüphanesi Müdürü nezdinde tüm çalışanlarına, teşekkürü bir borç bilirim.

Neslihan YILMAZ

Erzincan 2019

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ	I
TEZ KABUL TUTANAĞI	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ	V
KISALTMALAR	XV
GİRİŞ	1
TEMEL KAVRAMLAR	4
1.1. Adâlet	4
1.2. Hukuk ve İslâm Hukuku	4
1.3. Seyyah (Gezgin).....	6
1.4. Seyahatname	6
BİRİNCİ BÖLÜM	7
15.YÜZYIL SEYYAHLARI VE OSMANLI İLE İLGİLİ GÖZLEMLERİ	7
2.1. Hans Schiltberger	7
2.2. Osmanlı İle İlgili Gözlemleri	8
2.2.1. Niğbolu Savaşı.....	8
2.2.2. Esirler	8
2.2.3. Firar	9
2.3. Pero Tafur.....	10
2.4. Osmanlı ile İlgili Gözlemleri	10
2.4.1. Türklerin Tanıklığı	10
2.4.2. Silivri ve Ereğli.....	10
2.4.3. Konstantinopolis.....	11
2.4.4. Edirne ve Türkler.....	11
2.5. Caterino Zeno.....	12
2.6. Osmanlı İle İlgili Gözlemleri	13

2.6.1. Fatih Sultan Mehmed ve Uzun Hasan	13
2.6.2. Çaldıran Savaşı	13
İKİNCİ BÖLÜM	15
16.YÜZYIL SEYYAHLARI VE OSMANLI İLE İLGİLİ GÖZLEMLERİ	15
3.1. Gabriel de Luetz, Baron d' Aramon.....	15
3.2. Osmanlı ile İlgili Gözlemleri	17
3.2.1. İstanbul'a Doğru	17
3.2.2. Kervansaraylar	17
3.2.3. İstanbul'da Köle Ticareti.....	18
3.2.4. Bostancıbaşı.....	18
3.2.5. Büyük Türk'ün Sarayında Hayat ve Devlet İdaresi	19
3.2.6. Büyük Türk ile İran Seferi ve Ordu.....	20
3.2.7. Kudüs.....	21
3.2.8. İstanbul'a Dönüş.....	21
3.2.9. Sakız Adası	22
3.3. Ootgeer Giselijn Van Busbeke	22
3.4. Osmanlı ile İlgili Gözlemleri	23
3.4.1. Osmanlı'da Asalet ve Meziyet	23
3.4.2. Divan	25
3.4.3. Hristiyan Köleler	25
3.4.4. Orduda Adalet	27
3.4.5. Venedik Balyosu (Mahkemesi)	27
3.4.6. Cariyelik ve Ümmüveled.....	28
3.4.7. Talak ve Boşanma	29
3.4.8. Ordugâhtaki Cezalar	29
3.4.9. Şeyhülislamın Fetvaları	30
3.4.10. Osmanlı Kâdisının Acı Sonu	32
3.5. Hans Dernschwam	33
3.6. Osmanlı ile İlgili Gözlemleri	34
3.6.1. İstanbul'a Yolculuk	34
3.6.2. Paşalara Ziyaret	35

3.6.3. Paşa ve Kervansaray	35
3.6.4. Emirname	37
3.6.5. Ticaret.....	37
3.6.6. Mazullar ve Divan	37
3.6.7. Yeniçeriler ve Devşirme Sistemi.....	39
3.6.8. Sipahiler.....	42
3.6.9. Acemioğlanlar	43
3.6.10. Türkiye’de Seyahat.....	44
3.6.11. Kaçakların Sonu	45
3.6.12. Sinan Paşa ve Cezaları.....	46
3.6.13. Dönmeler	47
3.6.14. Mürtedler	47
3.6.15. Zorla Müslüman Olmak	47
3.6.16. Müftünün Fetvası.....	48
3.6.17. Yeşil Sarıklılar.....	48
3.6.18. Yalancı Şahitler	49
3.6.19. İçki Yasağı ve Cezası	50
3.6.20. Türkiye’deki Yahudiler	51
3.6.21. Gece Sokakta Dolaşma ve Ateş Yakma Yasağı	52
3.6.22. Koca Mehmet Paşa	52
3.6.23. Aşçıların Vergisi.....	53
3.6.24. Türklerde Evlilik	53
3.6.25. Padişahın Askerleri.....	54
3.6.26. Türklerde Resim	55
3.6.27. Padişaha Verilen Haraç	55
3.6.28. Macarların İdare Edilmesi	55
3.7. Stephan Gerlach	56
3.8. Osmanlı ile İlgili Gözlemleri	57
3.8.1. İstanbul	57
3.8.2. Haraç Defteri	57
3.8.3. Kölelikten Paşalığa.....	57

3.8.4. Savaş Gelirleri	58
3.8.5. Yargı	58
3.8.6. Devlet Yönetimi ve Divan	60
3.8.7. Cezalar	61
3.8.8. Devşirme Usulü	63
3.8.9. Hıristiyan Halkın Şikâyetleri	64
3.8.10. Menzil Teşkilatı	64
3.8.11. Din Özgürlüğü	65
3.8.12. Türk Ordusu	65
3.8.13. Miras	65
3.8.14. Vergiler	66
3.8.15. Asalet	66
3.8.16. Şarap Yasağı	66
3.8.17. Müftünün Yanlış Cezaya Tepkisi	68
3.8.18. Kırık Para	68
3.8.19. Türkiye’de Kadın	68
3.8.20. Divana Ulaşan Şikâyetler	68
3.8.21. Sultan Murad’ın Adaleti	69
3.8.22. Davalar	69
3.8.23. Subaşılar	69
3.8.24. Ticaret Hakkı	70
3.8.25. Tımar	70
3.8.26. Tutsaklar	71
3.8.27. Şehirdeki Kadınlar	71
3.8.28. Yahudi’nin Yargılanması	71
3.8.29. İpek Elbise Yasağı	72
3.8.30. Sultanla Evlilik ve Mirası	72
3.8.31. Haraç Miktarları	72
3.8.32. Bayram	73
3.8.33. Seyahat İzni	73
3.8.34. Azat Belgesi	73

3.8.35. Zinânın Hükümü.....	73
3.8.36. Gümrük Vergisi	74
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	75
17.YÜZYIL SEYYAHLARI VE OSMANLI İLE İLGİLİ GÖZLEMLERİ	75
4.1. Crailsheimli Adam Werner	75
4.2. Osmanlı İle İlgili Gözlemleri	76
4.2.1. Kervansaraylar ve Vakıflar.....	76
4.2.2. İmaretler	76
4.2.3. Müftü	76
4.2.4. Veziriazam.....	77
4.2.5. Divan	77
4.2.6. Cezalar.....	77
4.2.7. Müslüman Türklerin Güç Aldığı Kaynaklar	78
4.3. Jean Thevenot.....	79
4.4. Osmanlı ile İlgili Gözlemleri	81
4.4.1. Padişahın Sarayı	81
4.4.2. Hamamlar	82
4.4.3. Kur'an.....	82
4.4.4. Türklerin Hayırseverliği	82
4.4.5. Türklerin Dininin Yasakladığı Şeyler	83
4.4.6. Türklerin Din Adamları	84
4.4.7. Türklerde Evlilik	85
4.4.8. Türk Kadınları	87
4.4.9. Türkler	87
4.4.10. İzmir Kenti.....	88
4.4.11. Sakız Adası (Khios).....	88
4.4.12. Sakızağaçları.....	89
4.4.13. Ege Takım Adaları	90
4.4.14. İskenderiye	91
4.4.15. Reşit.....	92
4.4.16. Kahire Kalesi	92

4.4.17. Kahire'deki Köleler	92
4.4.18. Hazinesinin Kaleden Çıkışı.....	93
4.4.19. Bir Paşanın Azledilmesi	93
4.4.20. Emir El-Haccın Kazancı.....	94
4.4.21. Nil'in Kabarmasının İlan Edilmesi.....	94
4.4.22. Kahire'de Halk Şenliği	95
4.4.23. Mısır'daki Fransızlar ve Kapitülasyonlar	95
4.4.24. Mısır'daki Yahudiler ve Türkler	97
4.4.25. Kahire'deki Hastalık.....	99
4.4.26. Tunus ve Buradaki Köleler.....	99
4.4.27. Dayı ve Tunus'taki Devlet Görevlileri	99
4.4.28. Hükümdar	100
4.4.29. Bir İdari Tasarruf Olarak Kardeş Katli.....	100
4.4.30. Hükümdarın Gezileri	101
4.4.31. Sultan Murat ve Tütün.....	102
4.4.32. Türk İmparatorluğu'nun Başlıca Görevlileri.....	103
4.4.33. Divân-ı Hümâyûn	105
4.4.34. Adaletin Sür'ati	106
4.4.35. Asayişin Sağlanması.....	106
4.4.36. Osmanlı Devleti'nde Cezalar	108
4.4.37. Hükümdarın Ordusu	108
4.4.38. Türklerin Denizcilikteki Zayıflığı	110
4.4.39. 1655 Yılında İstanbul'da Ortaya Çıkan Ayaklanma	110
4.4.40. Hükümdarın Tebaası Hıristiyanlar ve Yahudiler	110
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	112
18.YÜZYIL SEYYAHLARI VE OSMANLI İLE İLGİLİ GÖZLEMLERİ....	112
5.1. Lady Mary Wortley Montagu	112
5.2. Osmanlı ile İlgili Gözlemleri	115
5.2.1. Ulema	115
5.2.2. Osmanlı'da Kadın Hakları.....	116
5.2.3. Türklerin Evleri	116

5.2.4. Yahudilerin İmtiyazları	117
5.2.5. Beynünet'i Kübra (Büyük Boşama)	117
5.2.6. Cariyeler ve Köleler	118
5.2.7. Kanunların Titizlikle Uygulanması	119
5.2.8. Cariyelere Gösterilen İyi Muamele	119
5.2.9. Osmanlı'nın Hür Kadınları.....	119
5.2.10. Evlatlık Müessesesi	120
5.3. Christoph Wilhelm Lüdeke	120
5.4. Osmanlı ile İlgili Gözlemleri	121
5.4.1. İzmir'de Yaşayanların Dinleri ve Türkiye'de Din Özgürlüğü	121
5.4.2. Özgürlükler.....	122
5.4.3. Yedi Kule Zindanları.....	123
5.4.4. Türk Mahkemeleri	124
5.4.5. Haraç Vergisi.....	125
5.4.6. Patrik Ve Episkoposların Yargı Hakkı	126
5.4.7. Adalar	126
5.4.8. Patrik.....	126
5.4.9. Şeyhülislam	126
5.4.10. Saray Hayatı	127
5.4.11. Türklerde Devlet Görevlileri ve Divan.....	127
5.4.12. Cezalar	128
5.4.13. Gümrük Vergisi ve Miras	128
5.4.14. Kapitülasyonlar.....	129
5.4.15. Osmanlı Devleti'nde Ticaret	129
5.4.16. Türklerde Aile	130
5.4.17. Osmanlı Devleti'nde Dini Ayinler Yapılabiliyor mu?	130
5.5. Antonie Olivier.....	131
5.6. Osmanlı ile İlgili Gözlemleri	131
5.6.1. Müslümanların Çalıştığı İşler	131
5.6.2. Yönetim	131
5.6.3. Tefeciler.....	133

5.6.4. Padişahın Sarayı	133
5.6.5. Müslüman Türklerde Evlilik	134
5.6.6. Osmanlı Devleti'nde Esirler	137
5.6.7. Süt Anne	138
5.6.8. Harem ve Müsadere	138
5.6.9. İstanbul'da Yangın	139
5.6.10. Müftü veya Şeyhülislam	139
5.6.11. Kazaskerler	141
5.6.12. İstanbul Efendisi (Emini) veya Molla veya Payitaht Kâdısı	141
5.6.13. Mollalar, Kâdılar ve Müderrisler	142
5.6.14. Türk Mahkemeleri	143
5.6.15. Müsadere	146
5.6.16. Miras Hukuku	147
5.6.17. Paşalar, Mütesellim ve Voyvoda	148
5.6.18. Toprak Yönetimi	149
5.6.19. Padişahın Yetkileri	150
5.6.20. Ayanlar ve Loncalar	151
5.6.21. Divan ve Divan Üyeleri	152
5.6.22. Vakıflar	155
5.6.23. Ticaret ve Faiz	155
5.6.24. İhracat	157
BEŞİNCİ BÖLÜM	159
19.YÜZYIL SEYYAHLARI VE OSMANLI İLE İLGİLİ GÖZLEMLERİ	159
6.1. George William Frederick Howard (Earl Of Carlisle)	159
6.2. Osmanlı ile İlgili Gözlemleri	160
6.2.1. Yönetim	160
6.2.2. Türk Kanunlarının Gevşekliği	161
6.2.3. İçki Yasağı	161
6.3. Edmondo De Amicis	161
6.4. Osmanlı ile İlgili Gözlemleri	162
6.4.1. İstanbul	162

6.4.2. Haremağaları	162
6.4.3. İstanbul'da Hürriyet.....	162
6.4.4. Türk Kadınlarının Hürriyeti	163
6.4.5. Türklerde Aile Hayatı.....	163
6.4.6. Taaddüdü Zevcat	165
6.4.7. Kanunu Esasi	165
SONUÇ	166
KAYNAKLAR	170

KISALTMALAR

- a.g.e : Adı geçen eser
Bkz. : Bakınız
bs. : Baskı sayısı
c. : Cilt
çev. : Çeviren
Ç.N : Çevirmenin Notu
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
edt. : Editör
edt. n. : Editörün Notu
h. :Hicri
Hz. :Hazreti
S. : Sayı
s. : Sayfa
s.a.v : Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
trc. : Tercüme Eden
tsz. : Tarihsiz
TTK : Türk Tarih Kurumu
Yay. : Yayınları

GİRİŞ

Merak, insanoğlunu araştırmaya ve öğrenmeye yönlendiren, yeniliklere ve buluşlara kapı aralayan bir içgüdüdür. Bu içgüdüyü tatmin etmeye çalışan insanların yaptığı geziler ve gözlemler sonucu ortaya çıkan seyahatnameler, ait olduğu dönemlerle ilgili verdikleri bilgiler dolayısıyla değerli eserlerdir. Osmanlı Devleti de, sınırlarını Avrupa, Ortadoğu, Akdeniz ve Kuzey Afrika’da genişlettikçe, Avrupa devletleriyle siyasi ve ekonomik ilişkilerini ilerlettikçe, insanlardaki bu merakı hep canlı tutmuş ve birçok seyahatnameye konu olmuştur.¹

Gözlemlerini ve yaşadığı olayları kaydeden seyyahların, kendi tecrübelerini, algılarını ve kültürlerini seyahatnamelerinde görmek mümkündür. Aybet de “15. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden Neşri’nin, kitabında İstanbul şehrinin Fatih Sultan Mehmed tarafından imar edildiğini anlatırken ‘Seyyahlar şehadet ederler’ diyerek seyyahları tanık gösterdiğini”² yazmaktadır. Böylece, eski çağlardan itibaren seyahatnamelerin sosyal tarih için iyi birer kaynak olduğunu vurgulamaktadır.

Bir edebiyat türü olarak bilinen seyahatnameler, kendi dönemlerinin vazgeçilmez bir şahidi olarak, hem bugüne hem geleceğe bilgi sunan tarihsel belge özelliği de taşırlar. Seyahatnamelerde subjektif değerlendirmeler olabileceği gibi, yazılan eserlerin derleme olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.³

Yazımı çok eski tarihlere dayanan seyahatnamelerden, Osmanlı da nasibini almıştır. İletişim imkânlarının sınırlı olduğu dönemlerde kültürel ve bilimsel gelişmelerin aktarıcısı olarak da bilgi veren seyahatnameler,⁴ Osmanlı’nın Batıda tanınmasını sağlamıştır. Avrupa’da kısmen politik nedenlerle bilinçli geliştirilen ya da Osmanlı’nın yanlış algılanmasına bağlı önyargılar vardı.⁵ Ancak, Avrupa

---

¹ Gülgün Üçel Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları*, İstanbul 2010, s. 17.

² Neşri, *Kitâb-ı Cihannümâ*, c. 2, Ankara 1957, s. 713. (nakleden) Aybet, s. 16.

³ Şafak Tunç, <http://www.acedemia.edu/7470916/SEYAHATNAMELER>, 09.02.2018.

⁴ Sedat Maden, “Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 37, Erzurum 2008, s. 148.

⁵ Aybet, s. 13.

devletleriyle diplomatik ilişkiler başladıktan sonra, ülkeye gelen diplomatik veya ticari görevliler, ülkelerine dönünce hatıralarını yazdılar ve önyargıların yıkılmasına katkı sağladılar. Hemen hepsinin üzerinde durduğu ortak konular ise, Türk ordusunun düzeni, harp disiplini, sınıf farkı gözetmeden, yeteneklere dayanan terfi sistemi, törenlerde, ordugâhta, sarayda gözetilen disiplin, düzen, din hoşgörüsü, halkın sade yaşantısı ve temizliğidir.⁶

Özellikle 16. ve 17 yüzyıllarda yazılan seyahatnameler doğru ve tarafsız olarak kaydedilmiştir. Buna, bu yüzyıllarda Avrupa devletleriyle Osmanlı'nın siyasi ve ekonomik ilişkilerinin yoğun olması ve seyyahların Rönesans ve Barok kültürlerinin etkisiyle evrensel ve hümanist yaklaşımları sebep olmuştur.⁷

Araştırmamıza konu olan seyyahlardan Busbeke'nin Osmanlı ve Alman İmparatorlukları arasında savaşların devam ettiği sırada seyahatnamesini tarafsız yazması, eserinin değerli bir kaynak olmasını sağlamıştır. Tarafsız olarak gözlem yapan bu devrin seyyahları aldıkları eğitim ve yaşadıkları kültürü düşünce ve davranışlarına yansıtmişlerdir.⁸

Batılıların yazdığı seyahatnamelerin incelendiği bu çalışma, beş bölümden oluşmaktadır. Giriş, araştırma konumuz olan kavramların kısaca açıklanmasını kapsamaktadır. Birinci bölümde, 15.yüzyıl seyyahlarından Hans Schiltberger, Pero Tafur, Caterino Zeno; ikinci bölümde, 16. yüzyıl seyyahlarından Gabriel de Luetz Baron d' Aramon, Ootgeer Giselij van Busbeke, Hans Dernschwam De Hradiczin, Stephan Gerlach'ın yazdığı seyahatnameler incelenmiştir. Üçüncü bölümde, 17.yüzyıl seyyahlarından Crailsheimli Adam Werner, Jean Thevenot; dördüncü bölümde, 18. yüzyıl seyyahlarından Lady Mary Wortley Montagu, Christoph Wilhelm Lüdeke, Antonie Olivier ve beşinci bölümde de 19. yüzyıl seyyahlarından George William Frederick Howard ve Edmondo De Amicis'in seyahatnameleri araştırmamıza konu olmuştur. Sonuç ve kaynakça sunulmuştur.

---

⁶ Tülay Reyhanlı, *İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1589)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983, s. 8-9.

⁷ Aybet, s. 16.

⁸ Aybet, s. 25.

Çalışmada, Osmanlı'nın adaleti ve İslâm Hukuku uygulamalarını gözlemleyen seyyahların, hayatları ve seyahatnameleri hakkında da bilgiler sunulmaktadır. Batılı seyyahların gözünden, Osmanlı uygulamalarının incelenmesi, tarihimiz ve İslâm Hukuku'nun Osmanlı Devleti'nde uygulanışını gözler önüne sermesi açısından önem arz etmektedir. Çalışmamız, bu konuları merak eden araştırmacılar için yardımcı kaynak niteliğindedir. Kullandığımız seyahatnamelerin orijinal halleri, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Almanca gibi farklı dillerde yayınlanmış olup bu çalışmada ise, Türkçe çevirileri kullanılmıştır.

TEMEL KAVRAMLAR

1.1. Adâlet

Adâlet, ahlâk alanında “davranış ve hükümde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek, eşit olmak, eşit kılmak ” anlamlarına gelen ve gerek bireysel gerek toplumsal yapıda hak ve eşitlik ilkeleri gözetilerek düzen içinde yaşamaktır. Kur’an-ı Kerim’de ve hadislerde de genellikle “düzen, denge, denklik, eşitlik, gerçeğe uygun hükmetme, doğru yolu izleme, takvaya yönelme, dürüstlük, tarafsızlık” gibi anlamlarda kullanılan adâletin, Kur’an’a göre dayanağı da hakkaniyettir. Kur’an-ı Kerim’de, adaletin hakka uymakla sağlanacağı (Bkz. A’râf 7/159, 181) belirtilmiş ve hakkın sabit bir kanun olduğu, ihlâlinde ise adalet ilkesinden sapmanın söz konusu olduğu dile getirilmiştir.

“Adalet: Bir güzel melike ruhiyedir. İfrat ve tefrit arasındaki tevassuta riayet sayesinde husule gelen en büyük fazileti ahlâkiyedir.”⁹ İslâm düşünürlerine göre, üç fazilet olan; hikmet, şecaat ve iffetten sonra, bu üçünün bir araya gelmesiyle kazanılan dördüncü temel fazilet de adalettir.¹⁰

Fıkıhta ise adâlet, genellikle hak edilenle karşılığında verilenin dengesini anlatır. Bazı durumlarda ise denge, eşitlikle sağlanır. “Çocuklarınıza verdiklerinizde âdil davranın.” hadisinde (Buhârî, “Hibe”, 12) adâlet, eşit tutmakla gerçekleşmektedir. Fakat müminlerin kardeşliği, sahip olunan malın Allah’ın olması gibi prensiplere dayanan sosyal adâlet anlayışında ölçü, eşitlik değil, denge olmalıdır.¹¹

1.2. Hukuk ve İslâm Hukuku

Hukuk, kişilerin birbirleriyle veya devletle olan ilişkilerini düzenleyen kurallar bütünü, bununla ilgili ilim veya sahip olunan haklar anlamında bir terimdir.¹² Başka

⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meâli Alisi ve Tefsiri*, c. 4, İstanbul, s. 1815.

¹⁰ Mustafa Çağrı, “Adalet”, *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, c. 1, İstanbul 1988, s. 341-343.

¹¹ Abdullah Aydın, “Adl”, *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, c. 1, İstanbul 1988, s. 344.

¹² “Hukuk”, *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, c. 18, İstanbul 1998, s. 314.

bir tanımda hukuk, cemiyeti nizamlayan ve devlet müeyyidesi (devletin cebir ve zoru) ile kuvvetlendirilmiş bulunan kaidelerin bütünüdür.¹³

İslâm Hukuku'na gelince, bir tanım yapabilmek için önce fıkıh ve hukuk kavramlarını analiz etmemiz, aralarındaki ilişkinin niteliğini ortaya koymamız gerekmektedir. Fıkıh, beşeri ilişkileri (insanlar arası ilişkiler), Allah-insan (Rabb-kul) ilişkileri ve insan-eşya ilişkilerini incelerken; hukuk, yalnızca beşeri ilişkileri düzenlemektedir. Yani fıkıh, hukuka göre çok daha geniş bir normatif yapıdadır. Fıkıhın içerdiği kuralların bağlayıcılık niteliği incelendiğinde; emredici, tavsiye edici ve tecviz edici olmak üzere üç grupta toplandığı görülür. Oysa hukukun, emredici ve tecviz edici olmak üzere iki kategorisi vardır. Bundan başka ibadetlerdeki emredici ve tecviz edici fıkıh kuralları ve davranışları da hukukun konusu değildir. Şu halde İslâm hukuku, fıkıh içinde yalnızca hak ve vecibe ilişkisi kuran beşeri davranışları düzenleyen emredici ve tecviz edici kurallar bütünüdür.¹⁴

İslâm Hukuku'nu diğer hukuk sistemlerinden ayıran temel özellik, iki ana kaynağının birincisinin Allah'ın Kitabı ve ikincisinin de Resulullah'ın sünneti olmasıdır. İcma, kıyas, örf gibi diğer kaynaklar Kur'an 'a ve sünnete bağlıdır.¹⁵ İslâm hukuku, en kapsayıcı ve en son gelen dini bir hukuktur. Bu ilahi hukukta selahiyet Allah'a aittir, hâkim ve kanun koyucu Allah'tır. Şâri'in koyduğu kanunu yorumlama hakkı da ilim ve ehliyet sahibi olan müctehidlerindir. Müctehidin formüle ettiği hükümleri kanunlaştırmak da devlet başkanı ve şurasının görevlerindedir. Fakat Kur'an-ı Kerim'e, sünnete ve icmaya aykırı kanun ve ictehad yapılması söz konusu değildir.¹⁶

Osmanlı hukukuna gelince, şer'i hukuk ve örfî hukuk şeklinde bir sınıflandırmayla karşılaşırız. Osmanlı'da da diğer Türk-İslâm devletlerinde olduğu gibi hukuk esas itibarıyla İslâm Hukuku'dur. Çünkü bu hukuk, yaşamın tüm

---

¹³ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, c. 1, 9. bs., İstanbul 2014, s. 26.

¹⁴ T. Türcan, *Fıkıh, Hukuk ve İslâm Hukuku*, Türcan T., (edt.), *İslâm Hukuku El Kitabı*, (27-39), Ankara, 2015.

¹⁵ Halil Cin, Ahmed Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2011, s. 123; Karaman, c. 1. s. 48.

¹⁶ Karaman, c. 1. s. 48-49.

yönlerine düzenleme getirmiştir. İslâm Hukuku'nun devlet başkanına tanıdığı geniş takdir ve düzenleme yetkisi Osmanlı padişahları tarafından da kullanılmıştır. Böylece padişahın emir ve fermanlarıyla oluşan bütün hukuk düzenlemelerine “örfi hukuk”; örfi hukukun da içinde geliştiği İslâm Hukuku'na da “şer’i hukuk” denilmiştir.¹⁷

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi ve sosyal şartlardan dolayı, zaman zaman özellikle ceza hukuku alanında örfi cezaları, İslâm Hukuku'nun tasvip etmediği şekilde artırdığı da görülmektedir.¹⁸

1.3. Seyyah (Gezgin): Gezme, görme, tanıma amacıyla farklı kültür ve ülkelere seyahat eden kimsedir.¹⁹ Seyyah tanımlaması yalnızca yabancı topraklardan gelen gezginlerle sınırlı değildir, aynı zamanda ait olduğu topraklara dair izlenimlerini aktaran gözlemcileri de kapsar.²⁰

1.4. Seyahatname: Arapça “gezi” demek olan seyahat ve Farsça “mektup” anlamına gelen name kelimelerinin birleşmesinden oluşan seyahatname, gezi mektubu demektir. Arap edebiyatında “rihle”, Fars edebiyatında da “sefernâme” olarak bilinen seyahatname, farklı nedenlerle gerçekleştirilen gezi notlarıdır.²¹

*Seyahatname, herhangi bir gezgin veya gözlemcinin, ziyaret ettiği belli bir coğrafi alana ve tarihsel döneme dair izlenimlerini ve topladığı bilgileri yazıya aktardığı metinlerdir.*²²

---

¹⁷ M. Âkif Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*, Klasik yayınları, İstanbul 2014, s. 16.

¹⁸ Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*, s. 28.

¹⁹ Eren Tozoğlu, *Batı Seyahatnamelerine Göre XX. Yüzyıl Başlarında (1900-1923) Osmanlı Toplumunda Aile Kültürü ve Eğitimi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010, s. 8.

²⁰ Tozoğlu, s. 1.

²¹ Hüseyin Yazıcı, “Seyahatname”, *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, c. 37, İstanbul 2009, s. 9-11.

²² Tozoğlu, s. 1.

BİRİNCİ BÖLÜM

15.YÜZYIL SEYYAHLARI VE OSMANLI İLE İLGİLİ GÖZLEMLERİ

Osman Bey'in kurup, Orhan Gazi, I. Murad ve I. Bayezid'in yönettiği Osmanlı Devlet sistemi, Türk-İslâm devletlerinde devletçiliğe temel olan “adalet” ve “gaza” esaslarına dayanıyordu. Bu esaslardan adaleti, din ve hukuk adamı olan kâdılar, gazayı da askeri kumandanlar olan gaziler yerine getiriyordu.²³

“İdare ve hukuk müesseselerinde İslâmi-mahalli realitelerin itidalli, insafı ve adaletli buyruğuna yer veren Osmanlı Devleti”²⁴ 15. yüzyılın hemen başlarında, Ankara savaşı sonrası “Fetret Devri” adındaki kriz dönemini yaşamıştır. Yıldırım Bayezid'in oğulları arasında taht mücadelesiyle geçen bu zaman diliminde, merkezi devlet çökmüştür.²⁵ Çelebi Mehmed'in saltanatında toparlanan Osmanlı Devleti, II. Murad ve II. Mehmed döneminde bir imparatorluk olma yoluna girmiştir. İstanbul'u fethederek, Bizans İmparatorluğu'na son veren Fatih Sultan Mehmed, doğuda da başarılar elde etmiş ve özellikle hayatının son on yılında cihan hâkimiyeti anlayışını gerçekleştirmek için bir takım reformlar yapmıştır.²⁶ Fatih'ten sonra tahta geçen II. Bayezid döneminde ise, babasının reformlarının ve askeri harekâtlarının daha sakin ve mutedil bir şekilde uygulandığı bir alıştırma devresi yaşanmıştır.²⁷ Osmanlı'nın yükseliş devrine rastlayan bu dönemle ilgili birçok bilgiyi Batılı seyyahlar da bizimle paylaşmaktadır.

2.1. Hans Schiltberger

Osmanlı tarihinde önemli bir yeri olan Niğbolu savaşının seyrini, Schiltberger'in yazdıkları sayesinde öğrenmek mümkün olmuştur.²⁸ Schiltberger,

---

²³ Aybet, s. 102.

²⁴ Sâmîha Ayverdi, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, Damla Yayınevi, c. 3, 2. bs., İstanbul 1981, s. 218.

²⁵ Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. bs., İstanbul 2015, s. 93.

²⁶ Emecen, s. 172.

²⁷ Emecen, s. 183.

²⁸ Fadime Okay, *Schiltberger'in Hatıratı (Çevirisi ve Kritiği)*, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, Haziran 2009, s. 1.

1381 yılında, Münih'in Hollers köyünde doğmuştur.²⁹ Fadime Okay'ın yüksek lisans tezi olarak çalıştığı, “Schiltberger'in Hatıratı (Çevirisi ve Kritiği)” adlı eserde, Hans Schiltberger'in 1394 yılında, Müslümanlarla savaşmak için, süvari olarak Haçlı ordusuyla yola çıktığı ve ancak 1427 yılında esaretten kurtularak memleketine döndüğü ve yaşadıklarını bu seyahatnamesiyle okurlarıyla paylaştığı anlatılmaktadır.³⁰

Akpınar da, “Avrupa'nın İlk Türkoloğu Schiltberger” adıyla *Hayat Tarih Mecmuasında* yayınladığı makalesinde, seyyahın başşehir olan Bursa'da sekiz hastaneden söz ettiğini ve bu hastanelerde de Hristiyan, Yahudi veya Müslüman olan tüm hastaların dini ayırım yapılmadan tedavi edildiğini yazar.³¹

Seyyah, 1402 Ankara savaşına kadar Türk Sultan'ının yanında iken, onun bu savaşta, Tatar hükümdarı Timur'a yenilmesi üzerine, kendisinin de ganimet olarak, Timur'un himayesine geçtiğini yazmaktadır.³²

2.2. Osmanlı İle İlgili Gözlemleri

2.2.1. Niğbolu Savaşı

Kralının on altı gün boyunca Niğbolu'yu karadan ve nehirden kuşattığını yazan Schiltberger, Türk Sultanı Bayezid'in gelmesiyle iki ordunun savaşa başladığını ve Türklerin zaferiyle biten savaşta kralının kaçtığını, kendisinin de esir düştüğünü ifade etmiştir.³³

2.2.2. Esirler

Seyyah, 26 Eylül 1396'da³⁴, Bayezid'in savaş sonrası, çok sayıda askerinin ölmesinden dolayı çok üzüldüğünü ve esirleri huzuruna getirterek, herkesin kendi esirini öldürmesini emrettiğini yazar.³⁵ Bu arada Bayezid'in kendisinden af dileyen

---

²⁹ Johannes Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, (çev. Turgut Akpınar), İstanbul 1995, s. 11.

³⁰ Okay, s. 11.

³¹ Schiltberger, s. 14.

³² Okay, s. 2.

³³ Okay, s. 12-14; Schiltberger, s. 29-33.

³⁴ Okay, s. 1.

³⁵ İ. H. Uzunçarşılı, Yıldırım Bayezid'in savaş sonrası, kendi hudut muhafızlarının ve teslim olan bir kısım esirlerin insafsızca katledildiğini görünce, çok üzüldüğünü ve buna karşılık esirlerin bir kısmını

bir dükü ve beraberindekileri af ettiğini yazan Schiltberger, esirlerin başlarının kesilerek idam edildiğini yazmaktadır. Kendisine sıra geldiğinde ise, Sultan'ın oğlunun ricası üzerine öldürülmeyip, diğer çocuk esirlerin yanına götürüldüğünü ifade etmektedir. Yirmi yaşın altında olan esirler öldürülmemekte ve kendisi de daha on altı yaşında bulunmaktadır. Esirlerin öldürülmesinin sabahın erken saatlerinden akşam geç saatlere kadar sürdüğünü yazan seyyah, vezirlerin akan kanın miktarını görünce, Sultan'a bunu artık durdurması için ricada bulduklarını ve onun da bunu kabul ettiğini ifade eder.³⁶

Schiltberger, Türk Sultanı Bayezid'in esirlerin bir kısmını öldürttüktan sonra kalan kısmını, Yunanistan ve Türkiye'ye gönderdiğini ve daha sonra da Gelibolu'daki esirleri başşehir olan Bursa'ya getirttiğini yazar. Esirler, başta Şarkın en güçlü hükümdarı ve Müslümanların Halifeliğini üstlenen Mısır sultanı olmak üzere, krallara hediye olarak gönderildi diyen seyyah, kendisinin yaralı olduğu için Türk sarayında kaldığını yazmaktadır. Hükümdarın gittiği her yere adet olduğu üzere, önünde yaya olarak giden Schiltberger, altı yıl sonra at sürme hakkını kazandığını ve yedi yıl boyunca da atla onun yanında bulunduğunu bildirmektedir.³⁷

2.2.3. Firar

Altmış Hristiyan'la beraber firar ettiğini yazan seyyah, beş yüz kişilik atlı ordusunun peşlerine düştüğünü ve komutanlarının teslim olun çağrısına uymadıklarını yazmaktadır. Schiltberger, savaşarak ve Hristiyan olarak ölmek istediklerini komutana bildirince de, komutandan hayatta kalacaklarına dair yemin ve söz alarak teslim olduklarını yazar. Sultanın huzuruna çıkarılınca da, onun ölüm emrini verdiğini, fakat komutanın söz verdiği gibi olanları anlatıp, Sultan'dan onların bağışlanmasını dilediğini bildirir. Nihayet Sultan, kaçarken etrafa zarar vermediğimizi de öğrenince dokuz ay zindana atılarak ölümden kurtulduk diyen seyyah, Müslümanların bayramında, Sultan'ın büyük oğlunun kendileri adına af dilemesiyle de serbest kaldıklarını yazmaktadır. Schiltberger ve arkadaşları, bir daha

---

öldürttüğünü yazar. Bkz., İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi , c. 1, 7. bs., Ankara 1998, s. 286.

³⁶ Okay, s. 15-16; Schiltberger, s. 34-36.

³⁷ Okay, s. 17-18. Akpınar, çevirisinde, seyyahın altı yıl yaya, altı yıl da süvari olarak Bayezid'in emrinde olduğunu yazarken seyyahın yanıldığını bildirmektedir. Bkz. Schiltberger, s. 39.

kaçmayacaklarına dair söz verince de, tekrar at sürmelerine izin verildiğini ve maaşlarının artırıldığını yazmaktadır.³⁸

Schiltberger, çocuk denecek bir yaşta esir düşmüş, otuz yıldan fazla süren esaretinde, çok tecrübeler edinmiş ve Osmanlı Devleti'nin ilk dönemi hakkında bizzat tanık olduğu olaylarla ilgili gözlemleriyle güvenilir bilgiler veren bir seyyah olmuştur.

2.3. Pero Tafur

II. Murad dönemine ait önemli bilgiler veren³⁹ Pero Tafur, Osmanlı Devleti'nin doğuda İslâm ve Bizans mirasını devralmaya başladığı döneme tanıklık etmiş, zengin, soylu ve Hıristiyan bir tüccardır. 1436 sonbaharında başlayan ve üç yıl süren Doğu seyahatinin Doğu Akdeniz ve Karadeniz bölümünün konu alındığı bu kitap, İspanyolca ve İngilizce tercümelerden faydalanılarak yazılmaya çalışılmıştır.⁴⁰

2.4. Osmanlı ile İlgili Gözlemleri

2.4.1. Türklerin Tanıklığı

Kastilyalı seyyah Pero Tafur, Bizans'ın, doğuda iki siyasal geleneği birleştiren Osmanlılara tabi bir devlet görüntüsü verdiğini,⁴¹ yazarken Türklerle, ilk olarak Dimyat'ta karşılaşmıştır. Başından geçen olayda, Türklerin şahitliğine başvurulmuş ve Tafur ölümden dönmüştür. Türklerin tanık gösterilmesinin nedeninin, her zaman doğru söylemeleri ve sözlerine itimat edilmesi olduğunu yazan seyyah, daha sonra da birçok kez Türklerin doğruluk konusundaki erdemlerini dile getirecektir.⁴²

2.4.2. Silivri ve Ereğli

Tafur, Ereğli ve Silivri'nin, Yıldırım Bayezid'in taht mücadelesi içinde olan oğullarından Musa Çelebi'ye (1388-1413) karşı Mehmed Çelebi'ye (1390-1421)

³⁸ Okay, s. 22-23; Schiltberger, s. 45-47.

³⁹ Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, 7. bs., İstanbul 2016, s. 242.

⁴⁰ Pero Tafur, *Pero Tafur Seyahatnamesi 9 Mayıs 1437- 22 Mayıs 1438* (çev. önsöz, notlar, Hakan Kılınç), 1. bs., İstanbul 2016, s. 9-10.

⁴¹ Tafur, s. 19.

⁴² Tafur, s. 31.

verdiği destekten dolayı, Osmanlılar tarafından Bizans İmparatoruna verildiğini yazmaktadır.⁴³

2.4.3. Konstantinopolis

Pero Tafur, Konstantinopolis'i ziyaret ettiğinde, çöküş sürecinin başladığını, şehrin hem asker hem de nüfus bakımından zayıf olduğunu, Grek halkının sadece şehri elinde tutabildiğini ve şehir ele geçirilmeden çok önce zaten Müslümanların kölesi haline geldiğini bildirmektedir.⁴⁴

Hıristiyan milletlerin Müslümanların kölesi olduklarını yazan Tafur, Konstantinopolis'le ilgili şu sözleri söylemektedir:

*"...Türkler, Troya'nın intikamını pek güzel aldılar! Daha ben (oraya) ulaşmadan evvel ve Konstantinopolis henüz işgal edilmemişken, Grek halkı şimdi olduğu gibi (Türlere) tabi olmuşlardı ve eğer Türkler hâlâ şehre el koymamışlarsa bunun nedeni Batılı Hristiyan milletlerin onlara karşı durmalarından korkmaları idi, fakat öyle görünüyor ki Hristiyan prens ve halkların ihmalkârlığı yüzünden şimdi Konstantinopolis kaybedildi."*⁴⁵

2.4.4. Edirne ve Türkler

Osmanlı'nın başşehri Edirne'yi ziyaret eden seyyah, II. Murad tarafından huzura çağrılmış, imparator ve Konstantinopolis hakkında bilgi vermesi istenmiştir. II. Murad'ı, boylu poslu ve güzel yüzlü, görünüşünde ciddi ve ölçülülüğünden ihtiyatlı diye tanımlayan Tafur, altı yüz bin atlıdan oluşan ordunun, muazzam büyüklüğünden ve askerlerin savaş kabiliyetlerinden etkilenmiş ve ordunun tamamının Sultanın yanında olduğunu, hiç kimsenin yaya olmadığını yazmıştır.

Türklerin, Grek halkına karşı zalim olduklarını düşünse de, Türkleri doğrulukta asil insanlar olarak nitelemiştir. Soylu gibi yaşayan Türklerin eli açık, neşeli olduğunu ve bu yörede erdemden söz edilecekse, bunun Türklerden başkasında

---

⁴³ Tafur, s. 39.

⁴⁴ Tafur, s. 42.

⁴⁵ Tafur'un Konstantinopolis'in fethinden önce gerçekleştirdiği seyahatini şehrin fethedilmesinden sonra kayıt altına aldığını göstermesi bakımından bu cümle önemlidir. Tafur, s. 160.

olmayacağını yazmaktadır. Ayrıca, Edirne şehrindeki kürklerin muazzam çeşitliliği ve miktarı ve bunların ticareti de seyyahın gözlemlediği başka bir konudur.⁴⁶

Pero Tafur, 15. yüzyıl İspanyol seyyahlarından olup, her fırsatta Türklerin faziletlerini dile getirmiş, II. Murad dönemiyle ilgili bilgiler vermiş ve Doğu Akdeniz tarihinin aydınlatılmasına katkı sunmuştur.

2.5. Caterino Zeno

Osmanlı Devleti, Fatih Sultan Mehmet'le birlikte sınırlarını daha da genişletince, doğudaki ve batıdaki devletler, bunu durdurmak ve Osmanlıları ortadan kaldırmak konusunda ortak bir amaca hizmet etmeye başlamışlardır. Venedik Cumhuriyeti, bu amaçla Caterino Zeno isimli bir elçiyi 1471 yılında Akkoyunlu sarayına göndermiş ve Zeno'nun, Uzun Hasan'ın eşinin akrabası olmasını da fırsat bilmiştir. Zeno, Uzun Hasan'ı sürekli Osmanlılara karşı savaşa kışkırtmış, nihayet Osmanlı'nın doğudaki ilerleyişi devam edip, Karaman topraklarının büyük bir bölümü de ele geçirilince, artık savaş kaçınılmaz olmuştur. Zeno'nun bizzat tanık olduğu 1473 yılındaki Otlukbeli savaşında, Venedik'ten beklenen yardımların gelmemesiyle Uzun Hasan yenilmiştir.

Zeno'nun, yayınladığı tahmin edilen seyahatnamesi zamanla kaybolmuş, Giovan Battista Ramusio, onun mektuplarından ve raporlarından hareketle yeni bir seyahatname yazmıştır ve eser de iki bölümden oluşmaktadır.⁴⁷ Eserin, İngilizce ve Farsça tercümeleri yapılmış, Tufan Gündüz de Farsçadan çeviriyi yaparken, eksikliklerin giderilmesinde İngilizce tercümeden de faydalanmıştır ve gerekli görülen yerlere açıklamalar yapmıştır.⁴⁸

Ambrogio Contarini, asil bir aileye mensup olup, Venedik Cumhuriyeti tarafından Uzun Hasan'ı Osmanlılara karşı savaşa kışkırtmak için gönderilen bir diğer elçidir.⁴⁹

---

⁴⁶ Tafur, s. 43-45.

⁴⁷ Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini'nin Seyahatnâmeleri, *Uzun Hasan- Fâtih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri*, (ter. Tufan Gündüz), Yeditepe Yayınevi , 4. bs., İstanbul 2016, s. 1-3.

⁴⁸ Zeno, s. VIII.

⁴⁹ Contarini, s. 4.

2.6. Osmanlı İle İlgili Gözlemleri

2.6.1. Fatih Sultan Mehmed ve Uzun Hasan

Zeno, Karaman Beyi'nin kalelerini kaybedince Uzun Hasan'a sığındığını ve Sultan Mehmed'in kaleleri ele geçirdikten sonra, İran'a elçiler göndererek, barış yapmak istediğini yazmaktadır. Fakat Uzun Hasan'ın, elçileri teşrifata uymadan serbest bıraktığını ve savaşa hazırlandığını bildirir.⁵⁰

Zeno, Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Mehmed'in,⁵¹ babasına savaş açtığını ve daha sonra Büyük Türk'e sığındığını yazmaktadır. Büyük Türk yani Fatih Sultan Mehmed'le görüşmek için İstanbul'a giden Uzun Hasan'ın oğlu, burada çok iyi karşılanmış, dostane ilişkiler kurulmuş ve böylece gelecekteki bir İran-Osmanlı savaşı engellenmek istenmişti.⁵²

Ayrıca, İran şahı İsmail'in, Osmanlı Sultanı⁵³,nın sınırından geçerken, yem ve yiyeceklerin parasını ödeyip, yol bekçiliği vergisini vererek sefere gittiğini yazan Zeno, böylece İsmail'in Osmanlı ile dost görünmeye çalıştığını bildirir.⁵⁴ Avrupa'ya dönerken seyyah, Osmanlı Sultan'ına tabi ve ona vergi veren bir şehir olan Kefe'den de geçmiştir.⁵⁵

2.6.2. Çaldıran Savaşı

Köprülü, Safevîler'in, şark ve garplarındaki Sünni Türk Devletlerine karşı koyabilmek için İran'da Şiiliği bir devlet mezhebi haline getirmeye ve buradaki Sünnilere de bunu zorla kabul ettirmeye mecbur kaldığını ve tamamen siyasi olan bu harekete karşı, Osmanlı Devleti'nin de Sünniliği şiddetle iltizam etmeye ve İran'ın propagandalarına mukabelede bulunmaya başladığını yazar.

---

⁵⁰ Zeno, s. 21-22.

⁵¹ Uğurlu Mehmed: Osmanlı Sarayı'na sığınmış ve Fatih Sultan Mehmed tarafından kızı Gevherhan Sultan ile evlendirilmiştir. Sivas beylerbeyi ile hududa gönderilen Uğurlu Mehmed öldürülünce de, padişah kızını ve bu evlilikten olan torunu Göde Ahmed Beyi Erzincan'dan İstanbul'a getirtmiştir. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, c. 2, 10. bs. , Ankara 2011, s. 105.

⁵² Zeno, s. 42-43.

⁵³ II. Bayezid'e işaret ediliyor.

⁵⁴ Zeno, s. 57-58.

⁵⁵ Zeno, s. 36.

Köprülü'nün “*Din boyası altında saklanan bu hareketler, hakikatte, siyâsî menfaatlere dayanan tarihi zarûretler'den başka bir şey değildir.*”⁵⁶ dediği, Osmanlı-Safevi savaşlardan biri olan Çaldıran savaşıyla ilgili Zeno da, Büyük Türk Sultan Selim'in 24 Ağustos 1514'te Çaldıran ovasına gelerek, burada İran Şahı İsmail'le savaştığını ve galip geldiğini yazar. Zaferini anlatan fetihnameler yazdıran ve ülkeye dağıttıran Sultan Selim, önce Tebriz'e uğramış sonra da Amasya'ya dönmüştür. Sultan Selim'le tekrar savaşmaya hazırlanan İsmail, bazı hediyelerle birlikte, tehdit ve hakaret dolu bir mektubu bir grup elçiyle Selim'e gönderince, elçiler bundan nasibini almıştır. Elçileri önce öldürtmeyi düşünen Selim, bundan vazgeçirilince, daha sonra İran elçilerinin kulaklarını ve burunlarını kestirip,⁵⁷ İsmail'e şöyle bir mektupla geri göndermiştir:

*“Türkler'in büyük sultanı Selim, köpeklerin havlamasına itina göstermeksizin onun cevabını şöyle verir: Eğer o bu diyarlara ayak basarsa benim selefim Mehmed'in, onun selefi Uzun Hasan'a yaptığı muamelenin aynısını ona yapacağım.”*⁵⁸

Osmanlı-Venedik savaşlarının başladığı dönemlerde doğuda ittifak arayışı için elçi olan seyyah, bizzat tanık olduğu Otlukbeli savaşında Osmanlı ordusunun zaferini görmüştür. Zeno, artık Osmanlı'nın ilerleyişini durdurmak için, Avrupa'da ittifak arayan bir elçi konumuna düşmüştür.

---

⁵⁶ W. Barthold, M. Fuad Köprülü, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. bs., Ankara 1973, s. 245.

⁵⁷ Mâide suresinin sekizinci ayetinde, adalet ve hakkaniyetin gözetilerek, düşmanın lehine bile olsa hakkı ve adaleti uygulamak gerektiği açıklanmıştır. Düşman olmanız sizi, doğru şahitlik ve adil bir şekilde hüküm etmemeğe, uzuv keserek cezalandırmaya, ahdi bozma ve bunlar gibi helal olmayan şeyleri yaparak, zulüm ve haksızlıkla günaha girmenize sebep olmasın, şeklinde de uyarılarda bulunulmuştur. Bkz. Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 3, İstanbul 2011, s. 168.

⁵⁸ Zeno, s. 64-69.

İKİNCİ BÖLÜM

16.YÜZYIL SEYYAHLARI VE OSMANLI İLE İLGİLİ GÖZLEMLERİ

Yavuz Sultan Selim ile başlayıp, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed dönemlerini kapsayan 16. yüzyıl, özellikle Kanuni Sultan Süleyman'ın 46 yıllık saltanatıyla öne çıktığı, dünyada Osmanlı'nın siyasi gücünün yönlendirici olduğu bir dönemdir. Bu asrın henüz başlarında Mısır'ın alınmasıyla, İslâm dünyasının hamisi olan devlet, Kanuni döneminde en ihtişamlı dönemini yaşamıştır. “Altın Çağ”, “Asr-ı Saadet Dönemi” ya da “Sultan Süleyman Çağı” olarak adlandırılan 16.yüzyıl,⁵⁹ devrin siyasi ve kültürel olaylarından dolayı, Osmanlı şehirlerine pek çok Avrupalı seyyahın gelmesine neden olmuştur.⁶⁰

3.1. Gabriel de Luetz, Baron d'Aramon

XV. yüzyılın sonlarına doğru doğduğu bilinen Monsieur Aramon'un, sonraki dönemleri için yeterli bilgi yoktur. 1547'de, Fransa Kralı I. François tarafından Kanuni Sultan Süleyman'a elçi olarak gönderilen d'Aramon, Valabregues ve d'Aramon Baronları unvanıyla bilinen Luetz d'Aramon ailesine bağlı bir soyludur. Arazilerine kral tarafından el konulan d'Aramon'un, 16 Mayıs 1543'te İstanbul'dan ayrılan Fransız kuryesi Antoine Polin'in yerine İstanbul'da kaldığı bilinmektedir. Daha sonra d'Aramon, ülkesinden ödenek ve bilgi alamayınca, padişahın iznini beklemeden Fransa'ya dönmüştür. 14 Mayıs 1547'de,⁶¹ İstanbul'a ikinci kez I. François'in resmi elçisi olarak gelen d'Aramon, Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman'a, kıymetli taşlarla süslenmiş bir saat ve değerli kumaşlar hediye etmiştir.⁶² Babasının ölümü üzerine tahta geçen II. Henri'nin emriyle d'Aramon, Kanuni Sultan Süleyman'ın İran'a karşı yaptığı doğu seferine katılmak için yola çıkmıştır. Osmanlı ordusunu yakından görme fırsatı bulan d'Aramon Van'ın Türk

---

⁵⁹ Emecen, s. 233-235.

⁶⁰ Aybet, s. 9.

⁶¹ Aybet, d'Aramon'un 13 Mart 1547'de Ragusa'dan ayrıldığını, 6 Mayıs 1547'de ise İstanbul'dan ayrıldığını yazar. s. 40-41.

⁶² Semavi Eyice, “Gabriel de Luetz, Baron d'Aramon” , *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, c. 3, İstanbul 1991, s. 270-272.

ordusu tarafından fethini görmüş ve kış için Halep'te konaklayan padişahın yanından ayrılarak gösterişli maiyetiyle birlikte Kudüs ve Mısır'a geçmiştir. Buradan da İstanbul'a geçen elçi, sağlığı iyice bozulduğundan 1553'te Fransa'ya dönmüştür. Usta bir diplomat olan d'Aramon, ülkesinin çıkarlarını korumuş, vatandaşlarını koruyup barındırmış ve Osmanlı topraklarında ilmî araştırmalar yapan ve eser yazan Pierre Belon, Pierre Gilles, Guillaume Postel ve Nicolas de Nicolay gibi ilim adamlarını koruyarak onlara hep yardım etmiştir.

Seyahatname, İstanbul'da bir süre temsilci olarak görev yapan ve elçinin sekreterlerinden Jean Chesneau tarafından kaleme alınmıştır. Jacques Gassot ve Pierre Gilles tarafından da yazılan seyahatnamenin, Jean Chesneau tarafından en ayrıntılı ve eksiksiz olarak yazıldığı kabul edilir. Bu hatırat, 1887'de Paris'te etraflı bir önsöz, çok zengin açıklama notları ve konuyu ilgilendiren birçok belgelerin ilâvesiyle Charles Schefer tarafından yayımlanmıştır.

Seyahatnamede, o dönem seyahatnamelerinde yer alan Türk âdetleri ve dini, İstanbul ve Anadolu'daki gündelik hayat, Büyük Efendi'nin⁶³ saray düzeni gibi konular da yer almıştır. Fakat bu eseri farklı kılan, yazarın bizzat orduyla iç içe olması, ordunun düzen ve disiplini hakkında doğrudan gözlemlerini anlatmasıdır. Elçi, Türklerin zafer kazansalar bile, parasını ödemedi hiçbir şey almadıklarını, kaybolan hayvanlarını bulup kendilerine teslim ettiklerini ve düşman toprağında bile olsalar tarlaları çiğnemediklerini yazar.⁶⁴

Işıl Erverdi 'nin yapmış olduğu tercüme çalışmasında, orijinal metinde yer almayan alt bölüm başlıkları kullanılmış, metnin okunması ve takibinin kolaylaştırılması amaçlanmıştır. Ayrıca, metinde geçen şehir isimlerinin Avrupa, Mısır ve Suriye sınırları içinde olanlar ve ülkemizde tanınmayanlar orijinal haliyle verilmiş ve dipnotlarda açıklamalara yer verilmiştir.

---

⁶³ Dönemin Batılı kaynaklarında Osmanlı sultanları için Büyük Efendi (Grand Seigneur) ve Büyük Türk (Grand Turc) unvanları kullanılır. Jean Chesneau, *D'aramon Seyehatnamesi Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu-Mezopotamya*, (çev. Işıl Erverdi), İstanbul 2012, s. 11.

⁶⁴ Eyice, s. 272.

3.2. Osmanlı ile İlgili Gözlemleri

Kralın emriyle seyahatine başlayan d'Aramon, İstanbul'a doğru yol alırken, geçtiği şehirler ve köyler hakkında bilgiler vermiştir.

3.2.1. İstanbul'a Doğru

D'Aramon, Ragusa'ya vardığında buranın küçük ve zengin bir liman şehri olduğunu, her üç ayda bir dük değiştirerek, cumhuriyet idaresiyle yönetildiğini anlatır. Ayrıca, her yıl Büyük Efendi'ye on iki bin duka⁶⁵ altın vergi ödediklerini bildirir.

13 Mart 1547'de, Ragusa'dan ayrılarak Foça'ya⁶⁶ gelen elçi, şunları söylemektedir:

“Burası ticaretin oldukça yaygın olduğu Türk idaresinde bir şehirdi ve alışıldığı üzere burada vali yahut komutan demek olan bir sancak (sancakbeyi) bulunuyordu ve hiç kimse izin ve pasaport olmaksızın İtalya'ya gelmek için bu ülkeden çıkamazdı.”⁶⁷

Daha sonra Santa Sava adlı bir manastırın yanından geçtiğini söyleyen d'Aramon, Türklerin Hıristiyanların dini inancına derin bir saygı gösterdiklerini anlatır. Rum keşişlerin, yoldan geçenlere Santa Sava'nın naaşını gösterdiklerini ve Türklerin de buna hürmet edip sadaka verdiklerini söyler.⁶⁸

3.2.2. Kervansaraylar

D'Aramon, İstanbul sokaklarında çok az yoksul ve dilenci bulunmasını, camilere bağlı olan konukevlerinde, hukuku, dini, milleti ne olursa olsun her türden insanın kalabilmesine borçlu olduğunu söyler. Ayrıca burada kalanlara, üç gün boyunca bal, pirinç, et, ekmek ve uyumak için oda verildiğini de belirtir.⁶⁹

⁶⁵ Bir tür Venedik altın akçesi, Şükrü Halûk Akalın, *Türkçe Sözlük*, 11. bs., Ankara 2011, s. 722.

⁶⁶ Aybet, bu yerin ismini “Cochia” olarak belirtir. s. 40.

⁶⁷ Chesneau, s. 15.

⁶⁸ Chesneau, s. 15; Aybet, s. 167.

⁶⁹ Chesneau, s. 23.

3.2.3. İstanbul'da Köle Ticareti

İstanbul'da kalarak gözlemlerini sürdüren d'Aramon, Bedesten yani Kapalıçarşı'yı gezerken burayı bir tapınağa benzetip, Türk'ün bütün büyük şehirlerinde buna benzer ticaret yapılan yerler olduğunu söyler.

İslâm hukukunun getirmiş olduğu çeşitli tedbirlerle, kaynaklarını tedricî bir surette azaltma yoluna gittiği kölelik, İslâm devletlerinde ve Osmanlı Devleti'nde çoğu kere sınırlı bir süre için uygulanmış, devamlı bu statüde kalanların sayısı da çok sınırlı olmuştur.⁷⁰ Seyyah da, Kapalıçarşı'daki köle ticaretini de şöyle anlatır:

“Burada (Kapalıçarşı) her türden değerli şey satılmak ile birlikte, özellikle de fakir Hristiyan köleler satılır. Genci de yaşlısı da vardır, kadınlar kadar erkekler de bulunur. Hatta üç yaşında küçük çocuklar, simsarlar gibi bu işi meslek edinmiş kimseler tarafından ellerinden tutularak getirilir. Bunlar köleyi elinden tutup getirir ve fiyatının ne kadar olduğunu bağırarak onu sürekli bu adı geçen yer civarında dolaştırırlar ve onu en yüksek fiyatı teklif edene satarlar. Eğer bu bir kız yahut kadınsa, yüzünün üzerinde bir örtü bulunur ve onun için pazarlık eden herkes, örtüyü bir tarafından kaldırır ve kadının dişlerine ve ellerine bakarlar, yaşını, bakire olup olmadığını ve buna benzer başka şeyler sorarlar; tıpkı bir at söz konusuymuş gibi.”⁷¹

3.2.4. Bostancıbaşı

İstanbul'da bulunan tersaneleri anlatan d'Aramon, Büyük Türk'ün galyot ile⁷² geziye çıktığında onunla sadece bostancıbaşının konuşabildiğini anlatır ve şunları söyler:

“Büyük Efendi'nin sarayında, büyük bina ve ikametgâhlar, bahçe ve çeşmelerle Bostancıbaşı adı verilen bir amir bulunur. Bu kişi Büyük Türk'ün bütün bahçelerinin amiri ve idarecisidir. Bu bahçelerin her birinde en azından iki yüz-üç yüz kadar yeniçeri bir başka deyişle acemioğlanı vardır.”⁷³

---

⁷⁰ Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*, s. 73-74.

⁷¹ Chesneau, s. 28.

⁷² Fuste (fr.) veya Galiote (fr.): Hafif yelkenli küçük gemi, kalyata. Ç.N.

⁷³ Chesneau, s. 31.

3.2.5. Büyük Türk'ün Sarayında Hayat ve Devlet İdaresi

D'Aramon Osmanlı'nın sarayında, Rumeli ve Anadolu'dan alınan Hristiyan tebaalarından hizmetkârların var olduğunu ve bunlara Hz. Muhammed (s.a.v) kanununa uygun bir hayatla birlikte okuma yazma öğretildiğini yazar. Sarayda, üç tane haremağasının var olduğunu ve birincisinin, Büyük Türk'ün bütün saraylarının, hizmetkârlarının ve kadınlarının idarecisi olan kapıağası, olduğunu yazmaktadır. İkincisinin, Büyük Türk'ün hazinesi ve seçkin eşyalarının idaresini üstlenen haznedarbaşı ve üçüncüsünün de kilercibaşı olduğunu bildirir. Haremağalarından zengin olanların var olduğunu ve hiç varisleri olmadığı için öldüklerinde bütün mallarının Büyük Türk'e kaldığını yazmaktadır.

Seyyah, devletin ve halkın davalarını Büyük Efendi'ye bildiren ve devleti idare eden paşadan ve Cumartesi, Pazar, Pazartesi ve Salı günleri toplanan Divan'dan da söz etmektedir. Divan'da paşaların yanı sıra, yargının başı olarak görev yapan iki kazaskerin hazır bulunduğunu ve bu ikisinin akıl ve adalet yoluyla belli konulardaki yargılarını, Büyük Efendi'ye rapor ettiklerini yazmaktadır.

Şehirlerde medeni hukukla ilgili davalara bakan Subaşılının olduğunu yazan d'Aramon, müşavir, avukat veya savcının da olmadığını yazmaktadır. Adaletin acilen sağlanması için de, delilini sunmakta, şahitlerini getirmekte veya yazılı bir belge göstermekte herkesin sorumlu olduğunu bildirmektedir. Seyyah, Osmanlı'da şehirlerde çok az kavga ve tartışma olduğunu, şayet olursa da bunun yargıya taşınması halinde, cezasının hemen verildiğini yazar. Suçlular bulunamadığında ise, kavganın yapılmış olduğu yerdeki komşulardan bilgi alınmakta ve cevap alınamazsa, bunlar cezalandırılıp, kovulmaktadır.

D'Aramon, ayrıca geceleri şehrin güvenliğini sağlayan, elinde bir değnek ve fenerle gezen tek bir adamın varlığından bahseder. Çok korkutucu ve tedirgin edici olan bu adamların, kendilerine verilen mahallelerde gezerek, duyduğu en küçük bir gürültüyü bile hâkime bildirdiğini ve onların da derhal müdahale ettiğini yazar.⁷⁴

---

⁷⁴ Chesneau, s. 32-38.

3.2.6. Büyük Türk ile İran Seferi ve Ordu

D'Aramon, Büyük Efendi'nin 1548 senesinde, İran'a düzenlediği seferde bütün komutanlarına ve sancakbeylerine yani taşra valilerine, doğuya doğru yürümek için hazır ve nizam içinde bulunmalarını ve inceleme araştırma yapmak için de belli bir yerde toplanmalarını buyurduğunu ve bu emri de herkesin uyguladığını bildirir.⁷⁵

D'Aramon, İstanbul'dan Acem ülkesine seyahati sırasında, Tebriz'e bir gün uzaklıktaki Sufyan'a geldiklerinde burada kalan fakir halkın, Büyük Efendi'nin huzuruna tezahüratlarla çıktığını anlatır. Şehir halkına hiç bir hoşnutsuzluk yaşatılmadan, kendilerine ve mallarına dokunulmadan ve parası ödenmeden bir yumurta değerinde bir şey bile almaya cüret edilmediğinden bahseder.

Seyyah, Büyük Efendi'nin şehirdeki bazı şeyleri harap eden askerlere kızarak, böyle şeyler yapanların engellenmesi için adamlarını gönderdiğini söylemektedir. Büyük Efendi'nin, buraya düşmanın yahut tebaasının evini yıkmak için değil, eğer karşılaşabilirlerse düşmanın canını almak için geldiğini yazar.⁷⁶

Büyük Efendi'nin ordugâh düzenini ve askerlerin tutumlarını da d'Aramon, şu sözlerle anlatmıştır:

“...Burada en kayda değer olan şey, ordugâha geldiklerinde her birinin silahlarını çadırlarında bırakmak ve ordugâhtan ayrılırken de bunlar olmadan ayrılmamak zorunda olmalarıydı. Ve bütün seyahat boyunca, mucize eseri, sayıları neredeyse bir milyon kişiyi bulan bu denli çok sayıda adamın birbirlerine kılıç yahut pala çektiğini görmedik. Aralarında bir mesele vuku bulduğunda, bunu küfürleşip yumruklaşarak yahut sopayla hallediyorlardı. Bunun hiçbir cezası yoktu. Ancak, kan akıtıp birbirlerini yaralarlarsa, gözünün yaşına bakmadan ölüme mahkûm ediliyorlardı.

Bize, aynı kanuna tâbi olmalarından dolayı Türk ve İranlıların asla esir yahut tutsak ya da fidye almadıklarını söylediler. Bunun yerine ele geçirdiklerini kafasını kesiyor ve komutan ve liderlerine sunuyorlardı. Bu da maaşlarını yükseltiyordu.

---

⁷⁵ Chesneau, s. 43.

⁷⁶ Chesneau, s. 54-55.

Köylerde hırsızlık yapmamak ve parasını ödemeksizin hiçbir şey almamak konusunda Büyük Efendi'ye gösterdikleri büyük itaati es geçmek istemem; hatta bu konuya kendiliğinden çok özen gösteriyorlardı. Ayrıca, hem kendi topraklarında hem de düşman topraklar üzerinde bulunan tarlalarda, hayvanlarına yeşil buğdayları yedirmemek ve hatta onları tarlalara sokmamak konusunda da çok dikkatliydi. Şayet aralarından birisi buralarda bulunursa, ceza olarak onu yere yatırıp kalçasına yahut ayaklarına otuz-kırk kez değnekle vururlardı. Ölümü hak etmeyen basit konularda kullandıkları cezalandırma yöntemi buydu. Ancak, işlenen suç doğrultusunda, değnek sayısını artırırlardı. Öyle ki değnek yiyenler iki-üç ay boyunca kendi başlarına yürüyemeyecek hâle gelirlerdi. Atlarımızı kaybettiğimiz birkaç kez, bunu ordugâhın pazarında bağırarak ilan ettikten sonra, bulanlar hayvanları bize az bir para karşılığında iade etmişlerdi. Ayrıca, onları bulmuş ve kaldığımız yere getirmişlerdi. Türklerin Hıristiyanlara beslediği bu sadakat, Hıristiyanların kendi aralarında bile görülmeyen, hatırlanmaya layık bir şeydir.⁷⁷

3.2.7. Kudüs

D'Aramon, Kudüs'e yaptığı hac yolculuğunda buradaki rahiplerin haksızlığa uğradığını ve kötü muamele gördüklerini hatta şiddete maruz kaldıklarını yazar.

Süleyman Mabedi'ni gezen d'Aramon, buraya hiçbir Hıristiyan'ın ölüm tehlikesi yahut en azından Türk (Müslüman) olmak tehlikesi yaşamadan giremeyeceğine, buna izin verilmeyeceğine tanıklık ettiğini yazmıştır.⁷⁸

3.2.8. İstanbul'a Dönüş

Büyük Efendi'nin İstanbul'a dönmekte olduğunu öğrenen d'Aramon, da İstanbul'a dönüş için hazırlanır. Kasım ayında ikinci kez Kudüs'e gelen d'Aramon, daha sonra Şam'a gelir ve Şam'da yedi gün kalır. Bu konaklama esnasında, buranın paşası olan Sinan Paşa'nın, yerel halktan bir takım adamların, tercümanların birinden çalmış olduğu kıyafetleri ve birtakım eşyaları teslim ettiğini ve adamların ise hak

---

⁷⁷ Chesneau, s. 67-68.

⁷⁸ Chesneau, s. 72-73.

etmiş oldukları gibi değnekle dövüldüklerini yazar. Paşanın büyükelçiye iki at hediye ettiğini, gördükleri en mert, namuslu ve eli açık Türklerden biri olduğunu yazar.⁷⁹

Yolculuğuna devam eden yazar, Cebele şehrine ulaşır ve şunları söyler: *“Cebele’ye vardık ve bitişiğinde bir cami ve her gün ikram verilen çok güzel ve temiz bir konuk evi bulunan bir kervansarayda konakladık. Zengin yahut fakir, hangi milletten olursa olsun bütün yolcular burada konaklayıp, ağırlanıyordu.”*⁸⁰

28 Ocak 1550’de İstanbul’a dönen d’Aramon ve maiyetindekiler, yol boyunca kervansaraylarda konaklayarak bu yolculuğu tamamlamıştır. Büyükelçinin mevcudiyeti nedeniyle, sahip olunabilecek bütün yardım ve hürriyetlere sahip olduklarını söyleyen yazar, yine de yolculuğun uzun ve sıkıcı olduğunu belirtir.⁸¹

3.2.9. Sakız Adası

Büyük Türk tarafından Fransa’ya gönderilen d’Aramon, daha sonra, Trablusgarb’ın ele geçirilmesi haberiyle İstanbul’a döndü. Deniz seferlerine devam eden Büyük Türk’ün kadırgaları Sakız Adası’nda kışlamışlardı. Sakız Adası, büyük Türk’ün koruması altındaydı ve her sene kendisine dokuz bin düka altını haraç veriyorlardı.⁸²

Elçinin kâtibi tarafından kaleme alınan eserde, dini konularda önyargılı davranılmışsa da, ordunun düzeni, disiplini, adaletin temini, dini ne olursa olsun herkesin misafir edildiği gibi birçok konuda, önemli gözlemler paylaşılmıştır.

3.3. Ootgeer Giselijn Van Busbeke

Kanûnî Sultan Süleyman devrinde Alman İmparatorunun elçisi sıfatıyla İstanbul’a gelen Flaman asıllı diplomat olan Busbeke, bugün Belçika-Fransa sınırında bulunan Lille (Lys)⁸³ şehri yakınındaki Komen’de (Comines)⁸⁴ doğdu. On sekiz yaşına kadar Louvain’de öğrenim gördükten sonra Avrupa’nın çeşitli ülkelerini

---

⁷⁹ Chesneau, s. 87-88.

⁸⁰ Chesneau, s. 89.

⁸¹ Chesneau, s. 91-92.

⁸² Chesneau, s. 93.

⁸³ Aybet, s. 44.

⁸⁴ Aybet, s. 44.

dolaştı. Önce Paris'e, sonra İtalya'ya gitti ve uzun süre Venedik'te kaldı. Çağının ünlü hümanist ilim adamlarıyla tanışarak eski Yunan ve Roma dilleriyle medeniyetleri hakkındaki bilgilerini tamamladı. Babasının yakın dostu Joris van Halewijn onun bu konuda yetişmesini sağlamıştı.

Busbeke, 1554'te Alman İmparatoru I. Ferdinand tarafından İngiltere Kraliçesi Mary Tudor ile Charles-Quint'in oğlu İspanya Kralı II. Philippe'in evlenme töreni için İngiltere'ye gönderildi ve dönüşünde acele Viyana'ya çağırılarak kendisine, elçilik göreviyle Osmanlı Devleti'ne gönderileceği bildirildi. Busbeke'nin İstanbul'daki elçiliği 1562'ye kadar sekiz yıl sürmüştür. Busbeke, Alman İmparatorluğu'nun 1551'de Osmanlı Devleti ile anlaşmayı bozarak Transilvanya'yı işgal etmesi üzerine Rumelihisarı'na kapatılan ve buradan iki yıl sonra hasta bir halde çıkabilen elçi Malvezzi'nin yerine bozuk siyasî durumu yoluna koymak düşüncesiyle gönderilmişti. Çok hassas bir dönemde devletin çıkarlarına en uygun çözümleri getiren yeni elçi, o sırada Anadolu'da bulunan padişahı görmek için Amasya'ya kadar yaptığı seyahatte ve İstanbul'da gördüklerini çok süslü bir üslûpla yazdığı dört Latince mektupta anlatmıştır. Sekiz yıl içinde bir taraftan da bazı bitkilerle eski sikke ve özellikle nâdir el yazması kitapları toplayan seyyah, 28 Kasım 1592'de ölmüştür.

Busbeke'nin Türkiye tarihi bakımından en değerli eseri, Venedik'te bulunduğu sırada dost olduğu Nikolaus Michault'ya yazdığı dört uzun Latince mektuptur.⁸⁵

3.4. Osmanlı ile İlgili Gözlemleri

3.4.1. Osmanlı'da Asalet ve Meziyet

Busbeke, Kanuni Sultan Süleyman ile görüşmek için Amasya'ya gelmiş ve huzura kabul edilmişti. Görüşme sonrasında karargâhtan geçerken, Osmanlı'nın "Asalet ve Meziyet" konularındaki adaletini şu sözleri ile dile getirmiştir:

"Sultanın karargâhı çok kalabalıktı. Hizmetkârlar ve yüksek mevki sahibi kimselerle doluydu. Bütün hassa süvarileri, sipahiler, garipler, ulufeciler ve çok sayıda yeniçeriler karargâhtaydı. Bu muazzam kalabalığın içinde tek kişi yoktu ki

---

⁸⁵ Semavi Eyice, "Busbeke" *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, c. 6, İstanbul 1992, s. 466-467.

itibarını kendi şahsi cesaretinden ve meziyetlerinden başka bir şeye borçlu olsun, doğduğu aileden dolayı diğerlerinden farklı kılınsın. Kişiyeye, verdiği hizmetlere ve yüklendiği vazifeye göre saygı gösteriliyor. Bu nedenle üstünlük mücadelesi yok. Herkesin yaptığı işe uygun olarak tayin edildiği bir makamı var. Sultan vazifeleri ve görülecek hizmetleri bizzat kendisi dağıtıyor. Bunu yaparken o kimsenin servetini ve rütbesini önemsemiyor, namzet olanın şöhretini ve nüfuzunu düşünmüyor. Sadece meziyetlerini göz önüne alıyor, kabiliyetini, karakterini ve mizacını tetkik ediyor. İşte böylece herkes layık olduğunun karşılığını görüyor ve makamlar da işlerin üstesinden gelebilecek kişilerle doluyor.

Türk imparatorluğunda her insanın içine doğduğu şartları değiştirme ve kaderini tayin etme imkânı vardır. Sultanın altındaki en yüksek mevkilere sahip kimseler genelde sığırtmaçların (sığır çobanı) oğullarıdır. Böyle doğmuş olmaktan utanç duymak şöyle dursun, bununla övünürler. Kendilerini ecdatlarına ve tesadüfen doğmuş oldukları ortama ne kadar az borçlu hissederlerse duydukları gurur o derece büyüktür. Meziyetlerin doğum veya miras yoluyla soydan geçtiğini kabul etmezler. Onlara göre meziyetler kısmen Tanrı'nın bir lütfü kısmen de aldıkları talim ve terbiyenin, gösterdikleri çabanın hissettikleri şevkin ürünüdür. Nasıl ki müzik gibi sanata, matematik ve geometriye olan istidat babadan oğula geçmiyorsa, karakterin de irsi olmadığını, oğlun mutlaka babasına benzemesi gerektiğini ve vasıfların insana Tanrı tarafından ihsan edildiğini düşünürler. Dolayısıyla Türkler arasında itibar, hizmet ve idari mevkiler kabiliyet ve faziletin mükâfatı oluyor. Kişi tembel ve sahtekâr ise hiçbir zaman yükselmiyor, küçümsenip hakir görülüyor. İşte Türkler bu nedenle neye teşebbüs etseler başarılı oluyor ve hükmeden bir ırk olarak hâkimiyetlerinin hudutlarını her gün genişletiyorlar.”⁸⁶

Busbeke, kendilerinde ise meziyete yer olmadığını, her şeyin doğuma dayandığını ve soylu olmanın yüksek mevkilere gelmek için yeterli olduğunu anlatır.

Osmanlı İmparatorluğunun yönetim ve hukuk esaslarının da kaynağı olan İslâm dini, zamanla şahsına münhasır bir hukuk sistemi oluşturdu. Allah'ın emir ve

---

⁸⁶ Ogier Ghislain De Busbecq, *Türk Mektupları Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555-1560)*, (çev. Derin Türkömer), İstanbul 2011, s. 63-66.

yasaklarını ihtiva eden Kur'an ve Peygamber Sünneti, tüm insan ilişkilerine, söz ve davranışlarına yön verdi.⁸⁷ Dolayısıyla, Osmanlı'da Kur'an'ın apayrı bir yeri vardı. Busbeke de bunu fark etmiş, 10 Mayıs'ta İran elçisinin getirdiği hediyeler arasındaki bir Kur'an-ı Kerim için şu sözleri sarf etmişti:

*“Ancak gelen hediyeler arasında bir Kur'an vardı ki hepsini gölgede bırakıyordu. Türkler, içinde kaideler ve kanunlar bulunan bu kitabı, Tanrı'nın gönderdiği vahiyle Muhammed'in meydana getirdiğine inanıyorlar. Böyle bir hediye de diğerleri arasında çok yüksek bir değere sahip oluyor.”*⁸⁸

3.4.2. Divan

Tarihler 2 Haziranı gösterirken Amasya'dan ayrılan Busbeke, ayrılmak üzere olan elçilere Divan'da kahvaltı vermenin bir adet olduğunu söyler. Hükümetin toplandığı makam olan Divan, Osmanlı devlet yönetiminde idari, siyasi ve adli yetkileriyle padişah adına karar veren, IV. Yüzyıl ortasından VII. Yüzyılın ilk yarısına kadar en önemli karar organı olma niteliğini koruyan bir yapıydı.⁸⁹ Busbeke, bu kahvaltı âdetinin taraflar dostluk içinde ise yerine getirildiğini de belirtir ve kendileri henüz sulh sağlayamadıkları için bundan mahrum olduğunu yazar.⁹⁰

3.4.3. Hristiyan Köleler

Busbeke, artık Viyana yolundadır: *“Tam şehirden çıkarken İstanbul'da satılmak üzere Macaristan'dan getirilen kız ve erkek çocuklar yüklü arabalarla karşılaştık. Türkiye'de bundan daha sıradan bir mal yoktur. Antwerp'in dışına çıkan yollarda türlü mallarla dolu arabalara nasıl tesadüf ediliyorsa, biz de zaman zaman korkunç bir esarete götürülmekte olan zavallı Hıristiyan kölelerin kafilelerine rastlıyorduk. Genç ve yaşlı erkekler sürüler halinde veya bizde pazara götürülen atlar gibi birbirlerine zincirlerle bağlı uzun sıralarla yürüyorlardı.”* diyen Busbeke,

---

⁸⁷ İlhan Akbulut, “Osmanlı Devletinde Adalet Düzeni”, *AÜEHFD*, c. 4, 2000, S. 1-2, s. 219.

⁸⁸ Busbecq, s. 68.

⁸⁹ Ahmet Mumcu, “Dîvân-ı Hümayun”, *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, c. 9, İstanbul 1994, s. 430-432.

⁹⁰ Busbecq, s. 70.

Hristiyan ahalinin bu zavallı durumu karşısında gözyaşlarını tutamadığını yazmaktadır.⁹¹

Osmanlı'da kölelerin birçok hakka sahip olmasına rağmen Busbeke'nin bunlara acıması düşündürücüdür. Busbeke, devletin ihtiyaç duyduğu zaman inşaat, yıkım, temizlik ve nakliye işlerinde daima köleleri kullandığını, kölelerin asker için de önemli olduğunu şöyle anlatır:

“Köleler Türk askerinin başlıca ganimetidir. Gittiği seferden bir veya iki köle ile dönerse iyi iş görmüş ve çabasının karşılığını almış demektir. Sıradan bir kölenin değeri kırk veya elli krongdur. Ancak gençlik, güzellik yahut zanaat gibi niteliklere de sahipse bu değer iki katına çıkar. Böylece bir seferden beş veya altı bin esirle dönmenin ve yapılan akınların Türklere ne kadar büyük bir kazanç sağladığı ortadadır.

---

⁹¹ Busbecq, s. 73. Köle, en bilinen anlamıyla bir insanın başka bir insanın malı mülkü olmasıdır. Köleliğin tarihi de çok eskilere uzanmaktadır. Eski Mısır'da ve Yakındoğu'da kölelerin çok kalabalık bir yekûn teşkil ettiği bilinmektedir. Eski Yunan ve Roma'da da köleliğin yaygın olduğu bilinmektedir.

İslâmiyet'in ortaya çıktığı sıralarda Arap yarımadasında ve Mekke'de de kölelik yaygındı; köleler, hürlerle arası kesin çizgilerle ayrılmış alt bir sosyal sınıf oluşturuyordu. İslâmiyet köleliği (rıkk), eski medeniyetlerde ve çağdaşı güçlü devletlerde yerleşmiş ve tabii kabul edilmiş bir konumda bulduğundan onu tek taraflı ve kesin bir kararla kaldırma yönüne gitmeyip zaman içinde ortadan kalkmasına imkân verecek bir zemin oluşturma yolunu seçti. Bkz. Mehmet Âkif Aydın-Muhammed, Hamidullah, “Köle”, İslâm Ansiklopedisi, TDV, c. 26, Ankara 2002, s. 237-246.

Osmanlılarda köleliğe gelince, kuruluş yıllarında esirlik müessesesinin işletilmediği, fethedilen yerlerdeki gayrimüslim halkın hür insanlar gibi hayatlarını sürdürdükleri, isteyenlerin Bursa, İstanbul vb. büyük şehirlere gidebildikleri anlaşılmaktadır. I. Murad döneminde ilk esirler, savaşlar ve akınlarda ele geçirilmiş ve sonraki yıllarda bu müessese gelişmiş ve sosyal hayatın önemli bir unsuru olmuştur.

19. yüzyıl başlarına kadar bütün dünyada serbest olan köle ticareti, Osmanlılarda belli kurallar içinde yapılırdı. Sadece Müslümanlar tarafından yapılmasına izin verilirdi. Esir tacirleri ellerindeki esirlerin iyi para etmesi için onların yemesine, içmesine, giyim kuşamlarına dikkat eder, yetenekli olanlara müzik, dans ve çeşitli el sanatları öğretirlerdi. İslâm dininin emirleri gereği sahiplerince esirlere iyi davranılırdı. Kadın esirler genellikle aile içi hizmetlerde kullanılır, kendilerine çeşitli meslekler öğretilir, çok defa evlendirilir veya azat edilirdi. Ellerindeki köleleri aşırı derecede dövenlerle kusurlu veya hastalıklı köleleri pazarlayanlar şiddetle cezalandırılırdı. Aşırı dövülen ve yaralanan bir köle efendisini mahkemeye verebilirdi. Bkz. Nihat Engin, “Köle (Osmanlılarda Kölelik)”, İslâm Ansiklopedisi, TDV, c. 26, Ankara 2002, s. 246-248.

Yine de aynı dini paylaştıkları erkeklere savaşın kendilerine tanıdığı hakları uygulamıyor, onları hiçbir zaman hürriyetlerinden mahrum etmiyorlar.”⁹²

Nihat Engin’in şu sözleri de Busbeke’nin sözlerini desteklemektedir. “Müslüman olanlar ayrı statüye tâbi tutulur, çeşitli hizmetlerde istihdam edilir, kesinlikle takas işlemi kullanılmazdı. Fidyeye vererek kurtulmak isteyen esirlere engel olunmazdı.”⁹³

3.4.4. Orduda Adalet

Busbeke, devletin askere ne kadar önem verdiğini ve aralarında adaleti nasıl gözettiğini şu sözlerle açıklar:

“Türkler askerlerinin sıhhatine ve kötü hava şartlarından korunmasına büyük özen gösterirler. Asker düşmana karşı kendi kendisini korumak zorundadır, fakat askerin sağlığını korumak devlete aittir. Bu nedenle üstü başı silahından daha iyidir.

Giyceklerin kumaşını da devlet karşılar. Sürtüşme ve iltimas kuşkusunu ortadan kaldırmak için kumaşın dağıtımını şöyle yapılırdı: Askerler bu işe ayrılan yere seçim yeri veya ne isim verirsiniz verin- karanlıkta bölük bölük çağrılırdı. Burada bölükteki askerin adedi kadar kumaş takımı serilirdi. İçeri girerler ve karanlıkta kısmetlerine düşeni alırdı. Böylece iyi veya kötü kumaşa sahip olmalarının nedeni sadece şanslarına bağlı kalırdı. Aynı nedenle maaşları sayılarak değil tartılarak verilir ve böylece hiç kimse hafif veya kenarı kopuk akçe⁹⁴ aldığından şikâyet edemez.”⁹⁵

3.4.5. Venedik Balyosu (Mahkemesi)

O günlerde Osmanlı ticaretinin çoğunu kontrol eden Venedik ve diğer İtalyan devletleri Türk hâkimiyeti altında da aynen Bizans İmparatorluğu döneminde olduğu gibi özel imtiyazlara sahiptiler. Örneğin ‘balyos’ adını taşıyan elçilerinin yasal yetkileri çerçevesinde kendileri de malları da koruma altındaydı. Bu sistem zamanla kapitülasyonlar adıyla anılacak uygulamaya dönüşmüştür. 1914 yılında kaldırılan

---

⁹² Busbecq, s. 113.

⁹³ Engin, s. 247.

⁹⁴ Akçe:1. Küçük gümüş para. 2. Her tür madeni para, akça, Bkz: Akalın, s. 61.

⁹⁵ Busbecq, s. 122-123.

kapitülasyonlar, bazı yabancı devletlere Osmanlı İmparatorluğu'ndaki vatandaşlarını yargılamak için kendi mahkemelerini kurma hakkı tanırdı. Busbeke, Venedik balyosunun dâhil olduğu bir olayı bizlere nakletmekten geri kalmamıştır:

“Venedikli şakacı bir kuyumcu bir kuşun ağzını açık tutmak için çenesinin ortasına bir tahta parçası yerleştirmiş. Sokaktan geçen Türkler durup başlarını kaldırarak kuşa bakıyorlarmış. Fakat onun canlı olduğunu ve kımlıdadığını görünce haline acıyıp bu zararsız kuşa böyle azap vermenin suç olduğunu söylemişler. Kuyumcuyu evinden çağırıp ensesinden tutarak ağır suçlara bakan hâkimin huzuruna çıkarmışlar. Hâkim adama sopa cezası vermek üzereyken Venedik tebaasının adli işleriyle uğraşan Venedik Balyosundan bir haberci gelip suçlunun kendisine teslim edilmesini istemiş. Hâkim iyi kalpli biriymiş ve davayı halletmeye hazırmış, ama Türklerin itirazları karşısında bu talebi güçlkle kabul edebilmiş. Kuyumcu da böylece kurtulmuş.”⁹⁶

3.4.6. Cariyelik ve Ümmüveled

Türk kadınlarının yüksek bir ahlâk seviyesine sahip olduğunu yazan Busbeke, İslâm hukukunda cariyelik (kadın köle) ve ümmüveled konularına da değinmiştir:

“Eğer kadın çok yüksek mertebeden birinin karısı ise veya olağanüstü bir çeyiz getirmişse, kocası cariye tutmayacağını ve ona sadık kalacağını taahhüt eder. Yoksa hiçbir kanun bir Türk'ü nikâhlı karısının üstüne dilediği kadar cariye almaktan men etmez. Karısının ve cariyelerinin doğurduğu çocuklar arasında hiçbir fark gözetilmez, hepsi aynı haklara sahiptir. Cariyeler ya satın alınır ya da savaşlarda ele geçirilir. Sahiplerinin, bıktıkları zaman onları esir pazarına gönderip satmalarına engel yoktur. Ancak çocuk doğururlarsa hürriyetlerine kavuşurlar.

Roxolana, Süleyman'ın karısı, henüz cariye iken ona bir oğlan doğurarak bu imtiyazdan yararlanmış, böylece hürriyetine kavuşup kendi kendinin sahibi olmuştur.”⁹⁷

---

⁹⁶ Busbecq, s. 125.

⁹⁷ Busbecq, s. 127. Efendisinden çocuk doğuran câriye (ümmüveled) hürriyetini garanti etmiş olur ve câriye olarak kaldığı sürece diğer kölelerden hukuken ve fiilen farklı bir statüde bulunur. Bu câriye

3.4.7. Talak ve Boşanma

Türklerde evlilik ile ilgili gözlemler yapan Busbeke, talak ve boşanmalar hakkında da şunları söylemiştir:

“Türklerde birçok nedenlere dayanılarak boşanmaya izin verilir. Kocalar için bu gayet kolaydır. Boşanan kadına çeyizi iade edilir, ancak kabahatli olan kadın ise bu söz konusu olamaz. Kadınların kocalarından boşanması daha zordur. Geçinebilmesi için gereken ihtiyaçlardan mahrum etmek ve gayri tabii davranışlarda bulunmak boşanmaya müsaade edilen sebepler arasındadır. Bu gibi durumlarda kadın, hâkimin huzuruna çıkar ve artık kocasıyla birlikte yaşayamayacağını beyan eder. Hâkim bunun sebebini sorduğunda kadın hiçbir şey söylemeden ayakkabısını çıkarıp ters çevirir. Bununla hâkime kocasından görmüş olduğu muameleyi anlatmış olur.”⁹⁸ Hâkim de kadının boşanma talebini yerine getirmiş olur.

3.4.8. Ordugâhtaki Cezalar

Ramazan ayında Osmanlı ordugâhında zaman geçiren Busbeke, burada sükûnet ve sessizliğin hüküm sürdüğünü, bunun da askeri disiplinin ve ecdatlarından devraldıkları geleneklerin tesirinin bu kadar güçlü olmasından kaynaklandığını açıklar. Türklerin adaletine ve hukuki uygulamalarına dair de bilgiler verir:

“Türklerin cezasız bıraktığı hiçbir suç yoktur. Cezalar; rütbe ve makamdan azletmek, müsadere yani mallarına el koymak, falakaya yatırmak, değnekle dövme ve idam etmektir. En sık ceza değnekle döverek verilir.”⁹⁹ Ağır cezalara

---

artık satılamaz, hibe vb. hukukî muamelelere konu olamaz. Efendisinin ölümünden sonra da başka bir işleme gerek kalmadan hürriyetini kazanır. Böyle bir câriyeden doğan çocuk hür sayılır, onunla baba arasında normal bir nesep bağı kurulur ve her bakımdan normal evlilikten doğan çocukların statüsüne sahip olur. Bkz. Aydın - Hamidullah, “Köle”, s. 237-246.

⁹⁸ Busbecq, s. 128.

⁹⁹ “Osmanlı ceza hukukunda kısas, el kesme, dayak, recm, salb gibi cezalara ilâve olarak ölüm, hapis, çeşitli para cezaları, küreğe mahkûm etme, yüzü karalama, sakalı kesme, dağlama, belli organları kesme, sürgün gibi ta’zîr cezalarına da rastlanmaktadır. Özellikle para cezalarının Osmanlı hukukunda önemli bir yeri vardır.” diyen Aydın, had, kısas ve siyaset cezalarında ise para cezasının alınmayacağına kanunnâmelerde sık sık tekrarlandığını yazar. Ta’zîr cezaları içinde özel bir konumu olan siyaset cezasının takdiri ve uygulama yetkisinin ehl-i örfe ve tespitinin de kâdıya ait olduğunu belirtir. Genellikle ağır cezaları kapsayan siyaset cezaları, esir çalmak, köle kaçırmak ve görevi ihmal etmek gibi durumlarda siyaseten katle sonuçlanabilmekteydi. Osmanlı örfi ceza hukukunun, İslâm hukukunun getirdiği cezaları önemli ölçüde ağırlaştırdığı da söylenebilir. Bkz. Aydın, *Osmanlı Devleti’nde Hukuk ve Adalet*, s. 154-155.

çarpıtılmaları pek muhtemel olmamakla birlikte yeniçeriler bile değnekten muaf tutulmaz. İşledikleri hafif suçlara bu ceza tatbik edilir. Ağır suçlar için ordudan tard (görevden uzaklaştırma) edilirler veya başka bir birliğe yollanırlar. Kendi birliğinden alınıp bir diğerine gönderilmek onlar için idamdan daha kötüdür. Aslında bu da genelde ölümle sonuçlanır. Ait olduğu birliği temsil eden remizler geri alınarak en uzak hudut boylarındaki bir birliğe sürgün edilirler. Burada aşağılanarak utanç içinde yaşarlar. Çok iğrenç bir suç işlemişlerse başkalarına misal olsun diye sürgün edildiği yerde bir bahaneyle öldürülürler. Bu duruma düşen biri, yeniçeri adıyla değil sıradan bir asker olarak ölür.”¹⁰⁰

3.4.9. Şeyhülislamın Fetvaları

Dini ve hukuki sorulara cevap vermek olan fetva, İslâm ve Osmanlı hukukunun uygulanmasında her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Müftüler, bazen kâdılara yardım ederek bazen basit problemlerin mahkemeye gelmeden çözülmesi için fetva yetkisini kullanmışlardır. Özellikle şeyhülislam, Osmanlı hukukunun uygulanmasına doğrudan tesir etmişlerdir.¹⁰¹

Busbeke, Osmanlı elinde esir bulunan İspanyol komutanları hapisten kurtarmak için tertiplemediği oyunu uzun uzun anlatmış ve Süleyman'ın esirleri bırakmadan önce şeyhülislama danıştığını şu sözlerle anlatmıştır:

“Esirler salınmadan önce Türklerin dininin en başında bulunan müftüye de (şeyhülislam) müracaat edilerek birkaç Hıristiyan'a karşılık birçok Türk'ün mübadele (değiş tokuş) edilmesinin uygun olup olmadığı soruldu. Çünkü ben 40'tan az olmamak kaydıyla –rütbesiz sıradan askerlerin- iade edileceğine söz vermiştim. Müftü bu hususta iki ayrı makamın farklı görüşler öne sürdüğünü, birinin tasvip ettiğini diğerinin ise mübadeleye karşı çıktığını bildirince en uygun olan yol seçildi.”¹⁰²

---

¹⁰⁰ Busbecq, s. 167.

¹⁰¹ Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*, s. 52.

¹⁰² Busbecq, s. 230.

Kanuni Sultan Süleyman'ın şeyhülislama danıştığı bir başka konu ise Bâyezid'in isyanı idi. Bahadıroğlu'na göre Bâyezid isyan etti. Ne babasını dinledi, ne "Heyet-i nasıha"yı (belirli aralıklarla Bâyezid'e gidip uyarıcı nasihat heyetlerini). Kanuni'nin çok iyi örgütlenmiş bir istihbarat teşkilâtı vardı. Bu sayede âdeta oğullarının nefes alışlarını dinliyordu. Şehzade Bâyezid'in ağabeyi Şehzade Selim'i (II. Selim) yok etmek üzere hazırlık yaptığını öğrenir öğrenmez, çatışmayı engellemek için tedbir aldı. Fakat Bâyezid'in sancağından çıkması isyan olarak değerlendirilmiş, Şeyhülislam Ebussuud Efendi ile diğer din âlimlerinden hüküm sorulmuştu. Hüküm geldi: Bâyezid "isyan" suçu işlemişti. Cezası idamdı.¹⁰³

Kanuni Sultan Süleyman, bu fetvayla da yetinmeyip, Anadolu ve Rumeli'deki birçok ulemaya da sordurarak, aynı yanıtı almıştı.¹⁰⁴ Busbeke 'de, Sultan'ın, oğlu Bâyezid ile ilgili dedikodular kulağına gelince, müftüye haber yolladığını ve bu mesele ile ilgili cevap istediğini şöyle yazmıştır:

"Kendisi hayatta iken, şehirler zapt ederek asker ve para toplayarak imparatorlukta sulh ve sükûneti ihlal eden kimselere ne yolda muamele gerekti? Bu maksatla onlara yardım edip maiyetinde harp edenlere ne yapılmak iktiza ederdi? Onlara karşı sevk edildikleri halde cidalden imtina gösterenlere ve onların hareketini mazur görene yapılacak muamele ne olmalıydı?"

Müftü verdiği cevapta böyle bir şahsın maiyeti ile beraber katle müstahak olduğunu ve kendilerine karşı harpten imtina edenlerin dinsiz ve mürted telakki edileceklerini bildirdi."

Busbeke müftünün bu fetvasının Bâyezid'e tebliğ edildiğini ve memlekete de ilan edildiğini anlatır.¹⁰⁵

---

¹⁰³ <http://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/yavuzbahadiroglu>, (11.06. 2014); Yavuz Bahadıroğlu, *Muhteşem Kanuni Sultan Süleyman*, 81. bs., İstanbul 2017, s. 198.

¹⁰⁴ Ali Bektan, *Kanuni Devrinin Gizli Tarihi*, 1. bs., İstanbul 2012, s. 131.

¹⁰⁵ Busbecq, *Türk Mektupları*, (çev. Hüseyin Cahit Yalçın), İstanbul 1993, s. 187-188.

3.4.10. Osmanlı Kâdısının Acı Sonu

Osmanlı'da, hem adli hem de mülki görevli olarak, geniş yetkilere sahip olup, yönetimi altındaki halkın, devlet karşısındaki temsilcisi olan bir kâdının¹⁰⁶ yaşadığı olayı, Busbeke, şöyle anlatır:

“Adamlarımdan ikisi yanlarında yeniçeriler olmadan Beyoğlu'na geçmişlerdi. Yeniçeri almayışları ya burasının uzak olmasında yahut onların refakatine lüzum hissetmemelerinden ileri geliyordu. Bunların birisi eczacım, diğeri de kilercimdi. Beyoğlu'ndaki işlerini bitirdikten sonra, İstanbul'a dönmek üzere bir kayık tutmuşlardı. Yerlerine oturur oturmaz oranın kâdısı yani hâkimi tarafından bir çocuk geldi ve dışarı çıkarak kayığı kâdiya bırakmalarını rica etti. Adamlarım razı olmadılar, kâdının da karşıya geçmesini temin edecek kadar boş kayık bulunduğunu ve bindikleri kayığı para ile tutmuş olduklarını söylediler. Delikanlı ısrar etti ve onları zorla kayıktan çıkarmaya kalktı. Adamlarım mücadeleye giriştiler. Birkaç yumruk teati edildi. Bütün bu vak'a kâdının gözü önünde cereyan ettiği için çocuğun imdadına koştuktan kendini men edemedi. Bu onun bir gözdesi idi. Fakat denize giden basamakları telaşla inerken kış münasebeti ile buz tutmuş olan tahtalarda ayağı kaydı. Refiki imdadına koştukmuş olsaydı denize düşeceği muhakkaktı. Bir ayağı suya dalmıştı bile. Bir feryat işitildi. Türkler bütün Beyoğlu'nda Hristiyanların kâdiya tecavüz ettiklerini ve onu hemen hemen denize attıklarını haykırmaya başladılar. Adamlarımı yakaladılar ve büyük bir gürültü ile kendilerini büyük cürümleri rüyetle mükellef hâkimin huzuruna çıkardılar. Ortaya sopalar getirildi. Ayaklarını sıriklara bağladılar. Mutat tarzda dayak atılırken bu suretle zapt edileceklerdi.

Adamımın itidali deminden hayrete düşen ve yalnız adalet icabını ifa etmeyi düşünen bir voyvoda onları Rüstem'e göndermek daha muvafık olacağına hükmetti.... Rüstem derhal ithamın esassız bir şey olduğunu hissetti. Mamafih, heyecan içindeki halkın galeyanını teskin maksadı ile gayet ters bir tavır takındı. Mevkuflara bizzat ceza vereceğini söyleyerek derhal hapishaneye götürülmeleri için emir verdi. Hapsedilmeleri onları galeyana gelmiş kalabalığın tecavüzlerinden

¹⁰⁶ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara 2010, s. 261-262.

kurtardı. Rüstem sözlerine itimat ettiği şahitlerin ifadelerini dinledi, adamlarımın bîgünah olduklarını, asıl hâkimi muahezeye müstahak bulunduğunu gördü.

Neticede, hizmetçilerim, bilhassa Ali Paşa'nın tavassutu sayesinde, nezdime iade edildiler. Bizim işten zarar gören adam o muhterem kâdı oldu. Çünkü memuriyetten çıkarıldı. Türkler bir Türk'ün bir Hıristiyan tarafından dövülmesini ve buna rıza göstermesini haysiyet ve şerefi muhil bir hal diye telakki ederler.¹⁰⁷

Kanuni döneminin askeri ve idari yapısıyla ilgili önemli bilgiler veren seyyah, Osmanlı'nın sosyal ve ekonomik durumu hakkında da gözlemlerini paylaşmıştır. Busbeke, ordudaki adaletten, şeyhülislamın fetvalarına, en yüksek mevkilere gelmek için kabiliyet ve faziletten başkasına ihtiyaç olmadığını dile getirmiştir.

3.5. Hans Dernschwam

1494 yılında, Bohemya'nın Brux kasabasında doğan Dernschwam, Kanuni Sultan Süleyman devrinde, Osmanlı topraklarını ziyaret eden Alman bir seyyahdır. Varlıklı bir aileden gelen ve Viyana Üniversitesi'nin 1507 yılı kütük defterinde kayıtlı olan Dernschwam'ın, 5 Eylül 1510'da Leipzig Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden mezun olduğu ve iyi bir eğitim aldığı bilinmektedir. 1520-1530 arası, Macaristan'da ve komşu memleketlerde arkeolojik araştırmalar yapan Dernschwam, 1525'te Anton Fugger ile çalışarak muhasebe ve maliye işlerini öğrenmiştir. 60 yaşlarında, 1553'te Alman İmparatoru I. Ferdinand'ın yıllık vergisini, Kanuni Sultan Süleyman'a götürme elçilik heyetine katılmıştır. 22 Haziran'da Viyana'dan ayrılan heyet, 25 Ağustos'ta İstanbul'a ulaştığında, padişahla görüşmemiş ancak, Amasya'ya yaptığı yolculuk sonunda 7 Nisan 1555'te huzura kabul edilmiştir.¹⁰⁸ Seyyah, politik bir başarı elde edemedi¹⁰⁹ İstanbul'a geri dönmüştür.

Dernschwam'ın Türkiye seyahatinden sonraki hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamakta ve kesin ölüm tarihi de bilinmemektedir.¹¹⁰ Son yıllarını Kremliz'de

---

¹⁰⁷ Busbecq, (çev. Hüseyin Cahit Yalçın), s. 265-268.

¹⁰⁸ Semavi Eyice, "Dernschwam De Hradeczn, Hans" *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, c. 9, İstanbul 1994, s. 182-183.

¹⁰⁹ Aybet, s. 48.

¹¹⁰ Eyice, s. 182.

devlet memuru olarak geçiren¹¹¹ Dernschwam'ın, özel kütüphanesinin 1569'da, Viyana Saray Kütüphanesi'ne satılmış olmasından, 1568 sonlarında artık hayatta bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Ünlü Anadolu coğrafyacısı H. Kiepert, seyahatname hakkında ilk defa etraflı bir çalışma yapmış ve daha sonra da F. Babinger, metnin tamamını neşretmiştir.

Seyahatnamenin, Türkçe tercümesi Yaşar Önen tarafından yapılmış ve “İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü” adıyla yayınlanmıştır.¹¹² Babinger’in uzun ve ayrıntılı önsözün tamamı tercümeyle konulmamıştır. Metin eski yüksek Almanca ile yazıldığından, Babinger’in bazı açıklamalar yapması ve bazı notlar eklemesi de anlaşılmasını kolaylaştırmamıştır.¹¹³

Önen, seyahatnamenin giriş kısmında, yer adlarının tanınmış ve büyük olanlarını Türkçedeki yazılış şekliyle; küçük ve önemsiz olanları da eserdeki gibi yazdığını belirtmektedir. Şahıs isimlerini de bu şekilde aktaran Önen, seyahatnameden, “*Kanuni devrinin coğrafyasını, sosyal, ekonomik, askeri, idari ve kültürel tarihini inceleyecek olanlar için yabancı gözü ile kaleme alınmış kaynak bir eser*” şeklinde söz etmektedir. Yazar, Babinger’den aynen çevrilenlerin sonuna “B” ve Lajos’tan alınanların sonuna da “L” harfi yazdığını ve bunların dışındaki açıklamaların kendisine ait olduğunu belirtmekte, Dernschwam’ın beyanlarında hem hümanist hem de haksız önyargıların iç içe yer aldığını yazmaktadır.¹¹⁴

3.6. Osmanlı ile İlgili Gözlemleri

3.6.1. İstanbul’a Yolculuk

Osmanlı İmparatorluğu’nun başkenti olan İstanbul’u görmeyi çok isteyen Dernschwam, bu amaçla seyahatine başlamış ve yol boyunca gördüklerini şöyle anlatmıştır:

---

¹¹¹ Aybet, s. 48.

¹¹² Hans Dernschwam, *İstanbul Ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü*, (çev. Yaşar Önen), Ankara 1992.

¹¹³ Eyice, s. 182.

¹¹⁴ Dernschwam, s. 1-5.

“Morova boyunca yolumuza devam ederken bir geçitte 16 Türk yolcu ile karşılaştık. Bunlar aşar¹¹⁵ memurları imişler ve padişah adına haraç ya da vergi topluyorlarmış. Vergi borçlarını ödemeyen 5 çingeneyi ellerine kelepçe vurarak beraberlerinde götürüyorlardı.”¹¹⁶

Dernschwam, Niş'ten ayrılıp, dokuz saat yol aldıktan sonra vardığı Bulgar köyü Clissura ile ilgili de şu sözleri paylaşmıştır:

“Bu küçük köy halkı padişaha 1200 akçe vergi veriyor. Ayrıca angaryaya tabi olmaya ve çocuklarını padişaha teslim etmeye mecburlarmış.”¹¹⁷

3.6.2. Paşalara Ziyaret

25 Ağustos cuma günü İstanbul'a ulaşan Dernschwam, yine bir kervansarayda ikamet etmiş ve elçilerin çeşitli hediyelerle padişahı, Rüstem Paşa'yı ve Ahmet Paşa'yı ziyarete gittiklerini yazmıştır. 28 Ağustos'ta padişahın Safevi hükümdarı ile savaşmak için yola çıktığını yazan seyyah, bir gün sonra elçilerin, Rüstem Paşa'yı ziyaret ettiklerini yazmaktadır. Paşaların en büyüğü olan Rüstem Paşa, padişah adına elçiler kabul ediyordu. Kardeşi Sinan Paşa'da İstanbul'da padişaha vekâlet ediyordu.¹¹⁸

3.6.3. Paşa ve Kervansaray

Dernschwam, yeni bir kervansaraya taşındığını ve burada Ali Paşa tarafından yaptırılan bir caminin bulunduğunu yazmaktadır. Ali Paşa'nın, caminin bakımı ve imamların geçimi için vakıflar kurduğunu, fakat ölümüyle beraber bunların adet olduğu üzere padişaha kaldıklarını yazar. Ali Paşa'nın camiye vakıf olarak bağışladığı ve caminin karşısına yaptırdığı kervansarayla ilgili sözlerine seyyah şöyle devam etmektedir:

¹¹⁵ Eskiden toprak ürünlerinden alınan 1/10 oranındaki vergi. Ç.N. Karaman, Arapça olan uşır kelimesinin, onda bir olan uşr'un çoğulu olduğunu ve “şehirler ve ülkeler arası ticaretten alınan vergi” olduğunu yazar. Bkz. Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, c. 3, 9. bs., İstanbul 2014, s. 267.

¹¹⁶ Dernschwam, s. 25.

¹¹⁷ Dernschwam, s. 31.

¹¹⁸ Dernschwam, s. 50-53.

“Ama Ali Paşa, yukarıda bahsettiğimiz caminin karşısına, kendisine hayır dua edilsin diye bir kervansaray yaptırmış ve bunu vakıf olarak camiye bağışlamış. Böyle kervansaraylar Türkiye'nin her yerinde görülür. Yabancılara ve yolculara mahsus bir nevi konaklama yerleri. Kasaba, köy ve şehirlerde rastladığımız kervansarayların benzerleri İstanbul'da pek çok. Zira Hıristiyan memleketlerde olduğu gibi yabancıların ve yolcuların para karşılığında gidip kalacakları, yiyip içecekleri han, otel ve benzeri binalar yok buralarda. Kervansaraylar padişahındır. Paşalar, beyler ve varlıklı kimseler tarafından yaptırılan cami, hamam, şifahane gibi müesseseler için bu kervansaraylar vakıf olarak yaptırılıyor. Ayrıca İstanbul'da padişah tarafından çok büyük ve çok güzel bir kervansaray yaptırılmış. Burada üç gün hiçbir şey ödemededen kalınabiliyor, yenilip, içiliyor. Türkiye'de bizim Hıristiyan âleminde olduğu gibi başkalarının evinde kalınmaz.”

Dernschwam, kervansarayların bir çeşit misafirhane olduğunu, birçok yabancı yolcunun burada kaldığını söyler ve sözlerine şöyle devam eder:

“Kervansaraya her yolcu, Türk, Yahudi veya Rum, yani hangi dinden olursa olsun gelip kalabilir.”

Ayrıca, kervansaraylara kadınların alınmadığı, içeride de kadın bulunmadığı Dernschwam'ın notlarında yazdığı bilgilerdendir. Dernschwam, kadınlarla seyahat edilmediğini, şayet böyle bir şey olursa kadınların özel misafirhanelerde kaldığını yazmaktadır. Kervansaraylardan elde edilen gelirin, caminin yanında bulunan aşevlerinde, imamlar tarafından belirlenen fakir ve muhtaçlara yemek vermek için harcandığını yazan Dernschwam, kervansarayların sonunda padişaha intikal ettiğini yazmaktadır.¹¹⁹

İstanbul'da çok sayıda meyhanenin varlığından söz eden Dernschwam, buraları Rumlar ve Yahudilerin işlettiğini söyler ve sözlerine şöyle devam eder:

“Türkler meyhane işletmezler, içki içmek onlara yasaklanmış. Ama gizli gizli içen Türk pek çok. Bilhassa esir alındıktan sonra Müslüman olan dönmeler, yeniçeriler ve diğer savaşçılar bir köşeye gizlenip sessiz sedasız içmeye başlarlar.

---

¹¹⁹ Dernschwam, s. 59-60.

Zira yakalanırlarsa yalnız onlar değil, diğer müşteriler de dayak yerler. Üstelik de para cezası öderler. Paşanın elleri sopalı yeniçerileri bütün şehri dolaşır, her tarafı ararlar ve ne yapıp yapıp haklı haksız ceza keserek paşaya para tedarik ederler.”¹²⁰

3.6.4. Emirname

İstanbul’a yaklaştıklarında ise elçiler, padişahın bir emirname almak için bir tezkere hazırlatıp paşaya bildirmişlerdir. Padişahın bu emirnameyle, elçilerin barınmadan yeme içmeye, huzuruna nasıl kabul edileceklerine varıncaya kadar her konuda neler yapılabileceğini onlara bildirmiştir. Dernschwam, padişahın maiyetindekiler için verdiği aylık erzakı anlatırken, koyundan, tavuğa; baldan ekmeğe; arpadan samana kadar birçok ürünün o günkü değerlerini vererek,¹²¹ seyahatnamenin, Franz Babinger’in de söylediği gibi ekonomi ve kültür tarihi için bugünkü bilimsel araştırmalara esas olan kaynaklardan biri¹²² olmasını sağlamıştır.

3.6.5. Ticaret

Sarnak (zırnık), denen bir toprağın tuğla gibi yapılarak, sekiz akçeye satıldığını ve hamamlarda ve birçok kişi tarafından kullanıldığını yazmaktadır.

Acemioğlanlar tarafından yetiştirilen birçok sebze ve meyvenin padişah adına satıldığını yazan Dernschwam, bunların güzel bir gelir sağladığını yazmaktadır. Paşaların ve zengin Türklerin de böyle bahçeleri olduğunu, maiyetindekilere buraların gelirleriyle baktıklarını yazar. Ayrıca, padişahın meyve sebzesi manavlara taksim edilene kadar diğerlerinin mallarını satamadıklarını, ihtiyaçları olmasa bile manavların padişahın ürünlerini almaya ve bedelini ödemeye mecbur olduğunu yazmaktadır.¹²³

3.6.6. Mazullar ve Divan

Dernschwam, padişahın önce büyük oğlu Mustafa’yı, daha sonra da onun bir cariyeden olan oğlunu boğdurduğunu yazmaktadır. En küçük oğlu Cihangir’in

---

¹²⁰ Dernschwam, s. 57-58.

¹²¹ Dernschwam, s. 66.

¹²² Aybet, s. 49.

¹²³ Dernschwam, s. 79-81.

ölümünden sonra da, kendisinden sonra en nüfuzlu kimse olan Rüstem Paşa'yı azlettiğini yazan seyyah, sözlerine şöyle devam etmektedir:

“Türkler, memuriyetten çıkarılan, büyük bir mevki kaybeden her türlü şan ve şöhretten mahrum bırakılarak işe yaramaz, eli boş bir adam haline getirilen kimseye masil (mazul) derler. Böyle bir kimse aylık da almaz. Ama onun evinde sağ salim oturduğuna şükretmesi gerekir. Kendisine ait köyler, çiftlikleri, köleleri ve hizmetkârları yine kendisine kalır. Fakat âdetleri veçhile mazul ölünce bütün serveti padişahın olur. Mirasçıları hiçbir şey alamaz. Ancak onlara nakit para olarak gizlice ne verebilmişse onu kaçıtır. Zira at, elbise, gümüş, ev eşyası, köle ve sairenin hepsi hazineye intikal eder. Padişah bunların hepsini sattırır. Mazullar hiçbir zaman hayatlarından emin değillerdir. Zira padişahın aklına eserse onları astırır veya başka suretle öldürtür. Mazullardan kaçmak isteyen olsa bile buna muvaffak olamaz. Zira ne kara, ne de deniz yolu ile kaçmaz. Kimse ona yardımcı olmaya, akıl vermeye cesaret edemez. Hiç kimse mazullar yüzünden hayatını tehlikeye atamaz. Evinde, rahat döşeğinde ölen mazul, dünyanın en talihli adamıdır.”¹²⁴

Rüstem Paşa'nın azledildiği sırada kardeşi Sinan Paşa'nın sadaret kaymakamlığı görevine devam ettiğini yazan Dernschwam, Sinan Paşa'nın da daha sonra bu görevi İbrahim Paşa'ya devretmeye mecbur kaldığını yazmaktadır.

Türk geleneklerine göre, padişah için her yıl¹²⁵ ülkenin her tarafından güzel, köylü gençler toplanıp, eğitilirlerdi. İşte, Rüstem ve Sinan kardeşler de böyle devşirilip, İstanbul'a getirilmişlerdi. Padişah, 23 Mayıs'ta İbrahim Paşa'yı İstanbul'a göndermiş ve akdedeceği divana, Rüstem ve Sinan Paşaları da, davet etmesini bildirmişti diyen Dernschwam, divanla ilgili bazı bilgiler vermeye devam etmiştir:

“26, 27, 28 Mayıs günleri divan aktedildi. Padişah burada olduğu zamanlar arka arkaya dört gün vezirler, paşalar, şeyhülislam, divan kâtipleri, hazinedar vs. ile divan akteder. Orada her şey konuşulur. Bu defaki divana, İbrahim Paşa, özel surette Rüstem ve Sinan Paşaları da divanın aktedileceği padişahın sarayına davet etti.”

---

¹²⁴ Dernschwam, s. 82-84.

¹²⁵ (Üç yılda bir). Bkz. Dernschwam, s. 63-66.

Dernschwam, her iki paşanın da bahaneler üreterek divana katılmaktan kaçındıklarını yazarken, padişahın bu duruma nasıl tepki vereceğini zamanın göstereceğini yazmaktadır.¹²⁶

3.6.7. Yeniçeriler ve Devşirme Sistemi

Dernschwam, Bosnalı, Sırp, Hırvat ve Macar olan milletlerin ihanetleri yüzünden Hıristiyan âleminin zarar gördüğünü öfkeyle belirtirken, bunların yardımı olmasa Türklerin bu kadar büyüüp yayılmasının mümkün olmayacağını yazmaktadır. Türklerin Müslüman olan köleler sayesinde çok güçlendiğini yazan seyyah, bunların Türklerden bin kere daha kötü olduğunu dile getirmektedir. Hıristiyan âlemini baskı altında tutan Türklerin, sınırsız itaatine ve devşirme sistemine hayret eden Dernschwam, yeniçeriler ve devşirme sistemiyle ilgili sözlerine şöyle devam etmektedir:

“Türklerin işgal ettikleri memleketlerden esir aldıkları insanları daha genç yaşta öylesine muharip ve cesaretli askerler olarak yetiştirmeleri hayrete şayandır. Bizde böyle bir şey tasavvur bile edilemez. Türkler, biz Hıristiyanlar gibi, düşmana karşı asker toplamazlar. Bizim askere ihtiyacımız oldu mu, aklına esen, işe yarasan yaramasın koşar gelir. Her gün ücretlerini alırlar, har vurup harman savururlar. Sonra da üstlerine, komutanlarına karşı homurdanmaya, karşı koymaya başlarlar. Türk’ün ise devamlı ücretli askerleri vardır. İster harp olsun, ister sulh, ister şehirlerde, ister taşrada olsun bu askerler devamlı olarak mevcuttur. Bu askerler sayesinde serseri, isyankeş birçok kimse baskı altında tutulur. Kimse kıpırdıyamaz. Öyle ki, hiç kimse önüne gelenle konuşup hükümet aleyhinde dedikodu yapamaz. Şayet kendi dilinden anlayan veya soydaşı biriyle konuşmak isterse on defa sağına soluna bakıp durumdan iyice emin olduktan sonra konuşur. İşte bu gözü pek askerler daha genç yaşta serseri güruhunu sindirmek, devamlı baskı altında tutmak için mükemmel bir şekilde yetiştirilirler. Bunlar padişahın en iyi askeridirler. Bu askerlerin hepsi de Türk değil, bir kısmı Hıristiyan çocuklarıdır. Türklerin bir âdeti var: Üç senede bir idareleri altında bulundurdukları, Bosna, Hırvatistan, Sırbistan, Yunanistan, Arnavutluk, Eflak, Buğdan, Macaristan vs. gibi Hıristiyan

---

¹²⁶ Dernschwam, s. 84-86.

memleketlerden ve krallıklardan en seçme, en güzel, en yakışıklı ve en becerikli genç oğlanları şehir şehir, köy köy dolaşıp gezerek beğendiklerini ihtiyaç nisbetinde devşirirler. Kızları toplamıyorlar. Anadolu'daki Bursa ile Trakya'daki Edirne, İstanbul ve Galata şehirleri bu devşirmeye dâhil değiller. Buralarda da Hıristiyan bulunduğu halde bunların çocuklarını toplamıyorlar. Yahudi çocuklarını da devşirmeye tabi tutmuyorlar. Yahudiler Hıristiyanlar gibi esir edilip satılmazlar da. Bunun içindir ki, onlar bize güler ve bizimle alay ederler. Türk ve Müslüman memleketlerde devşirme usulü uygulanmaz. Yukarıda saydığımız Hıristiyan memleketlerde doğan ve büyüyen çocuklar, ev ev dolaşılarak toplanırlar. Fakir bir kimse becerebilirse bir dalavere çevirir. Yani kendi oğlunu kurtarır. Veya gizlice birkaç yüz akçe karşılığında kaçıtır. Bu yol ile bu işte ondalık olarak aracılık edenler bir hayli para sahibi olurlar. 8, 9, 10, 12 yaşlarında olan bu erkek çocuklara acemioğlan denir. Bunlar henüz eğitilmemiş, yetişmemiş toy oğlanlardır. Bunların hepsi padişahın parasıyla yeni baştan giydirilir.”¹²⁷

Dernschwam, acemioğlanların padişahın saraylarının ve köşklerinin bulunduğu, İstanbul, Bursa, Galata ve Edirne gibi makbul yerlere götürülüp, sünnet ettirildiğini yazmaktadır. En güzel ve en zekilerin seçilerek, padişahın sarayına ve köşklarine götürüldüğü; burada onlara Türkçe konuşma, okuma yazma ve cirit gibi şeylerin öğretildiğini yazan Dernschwam, padişahın acemioğlanlar arasından seçtiği görevliler hakkında bilgi vermeye devam etmektedir:

“Padişah yeniçerileri, kapucuları, çavuşları, beyleri, paşaları, sipahileri ve sancaktarları sarayda yetişen acemioğlanları arasından seçer. Bunlar sarayda ve Türk memleketlerinde en başta gelen kimseler olurlar. Her biri unvanlarına göre görev yaparlar. Halkı idare ederler. Ama kendileri dünyanın başına bir bela olan padişahın adamıdır. İşte böyle bir idare sonucu, bütün Hıristiyan memleketler eski yetenekli, itibarlı ve iyi halkını kaybetmiştir. Böylece Türkiye'nin işgali altındaki memleketlerde hakiki bir vatandaş, disiplinli gerçek bir topluluk yoktu. Ancak padişah adına hüküm icra eden, bizdeki hâkimlere benzer kâdılar vardır. (Bunlar ise kaba saba kimselerdir.) Herkes bunlara itaat etmek zorunda, herhangi bir kimse bir

---

¹²⁷ Dernschwam, s. 87-88.

suç işlerse kâdı ona para cezası verir ve üstelik de birkaç yüz sopa attırır. Padişahın sarayında devamlı kalan yeniçerilerin sayısı 10-12 bindir. Bunlar en iyi muhariplerdir. Silah atmasını ok atmasını kılıç ve mızrak kullanmasını talim edip öğrenmişlerdir.”¹²⁸

Dernschwam, yeniçerilerin, daima padişahın maiyetinde olduklarını, nöbetleşe çalıştıklarını, sarayda ve şehirde silah taşımadıklarını yazmaktadır. Ayrıca, şehirde istedikleri gibi gezdiklerini ve devriye görevi yaptıklarında da bir kulaç uzunluğundaki sopalarla korku saldıklarını söyleyerek şöyle devam etmektedir:

“Padişahın başka hiç kimseden korkuları yoktur. Zira onları hiçbir üst makam, ne paşa ne de kâdı cezalandıramaz. Padişah adına ancak başlarındaki yeniçeriağası denilen komutanları cezalandırır. İşte böyle bunlar. Hıristiyan memleketlerde, Hıristiyan ana babadan doğmuş ve devşirme yolu ile toplanmış askerlerdir. Bütün memlekette yeniçerilerden daha hür kimse yoktur. Kimse onlara bir şey yapamaz, hiçbir şey söyleyemez.”¹²⁹

Dernschwam, yeniçerilerin başlangıçta az ücret aldığını, fakat sonradan haftada 8 akçeye kadar varan aylıklarını, her üç ayda bir padişahın aldıklarını yazmaktadır. 10 yeniçerinin komutanına “odabaşı”, 50 yeniçerinin komutanına “bölükbaşı” dendiğini yazan Dernschwam, İstanbul’da bir yangın çıktığında, bunu söndürmekle görevli yeniçerilerin varlığından da bahsetmektedir. Padişahın ayrıca bir ücret de alan bu itibarlı askerler, İstanbul’un kolayca yanan ahşap evlerini yıkarak, yangınları derhal söndürmektedirler. Padişahın yanında ok ve yayları ile yürüyen “solaklar”, çavuşlar, beyler ve paşalar gibi görevlilerin muhtelif milletlere ait Hıristiyan çocuklarından yetiştiğini yazan Dernschwam, yeniçerilerin giydiği yelek ve kolsuz üstlük gibi şeyleri, Rumların, Frenklerin, Yahudilerin ve hatta Türklerin giyemediğini yazmaktadır. Giyenlerin yakalanınca, dayak yediğini ve para cezasına çarptırıldığını da yazan seyyah, aynı şekilde uzun pantolon giymenin de yasak olduğunu yazmaktadır. Kundurayı yanlış giyenlerin de dayak atılmasa bile para cezasına çarptırıldığını da yazan Dernschwam, yeniçerilerin en mahirlerinden seçilen

---

¹²⁸ Dernschwam, s. 89.

¹²⁹ Dernschwam, s. 89-90.

“kapıcılar” hakkında da bilgi vermektedir. Şeyhülislamın saraya geldiği dört gün boyunca, ellerinde gümüş bastonlar olan kapıcılar tarafından karşılanarak, arz edildiklerini ve padişahın da özel bir yerden olan biteni izlediğini yazmaktadır.¹³⁰

Yabancıların padişahın yanına veya onun gittiği herhangi bir yere çavuşuz gönderilmediğini, kendilerine de bir çavuş ve iki yeniçerinin eşlik ettiğini yazmaktadır. Yeniçerilerin hilekâr olduğunu yazan Dernschwam, sözlerine şöyle devam etmektedir:

“Bunlar kaşarlanmış, hilekâr, hinoğluhin kimselerdir. Hemen hepsi de genç yaşta Hıristiyan memleketlerinden devşirilmiş yahut da harplerde esir düşmüş ve sünnet edilerek Türk olmuşlardır. Harplerde bunlar öteki Türklerden daha kötüdür. Hıristiyan esirleri asla serbest bırakmazlar. Zira kendileri bizzat köledirler ve kölelikten başka bir şey bilmezler. Fakat hepsi de padişahın gündeliklerini muntazaman alırlar. Bunların haddi hesabı yoktur. Bizde böyle bir şeye inanılmaz. Bir defa gelip birliğine katılan bir daha ayrılmak istemez.”¹³¹

Rüstem Paşa ve kardeşi Sinan Paşa’nın domuz çobanlığından paşalığa kadar yükseldiğini yazan Dernschwam, halkın çok itaatkâr olduğunu ve padişahın askeri olan yeniçeriler ne isterse derhal yaptıklarını da yazmaktadır. Kendilerine eşlik eden Budinli çavuşun onların her türlü ihtiyaçlarını karşıladığını ve dışarı çıktıklarında da hep yanlarında olduğunu yazmaktadır. Çünkü dışarı yalnız çıkan yabancılar, hemen kaçırılıp, gemilere satılmaktadır.¹³²

3.6.8. Sipahiler

“Sipahiler”in yeniçeriler arasından seçilen atlı askerler olduğunu, kabiliyetlerine göre ücret aldıklarını, maharetlerini ispatladıkça da paralarının arttığını yazan seyyah, bir sipahinin bir attan fazlası için ücret alamadığını yazmaktadır. Sipahilerin elde ettiği at ve köle sayısı ne kadar çok olursa, savaşta ve

---

¹³⁰ Dernschwam, s. 90-92.

¹³¹ Dernschwam, s. 64.

¹³² Dernschwam, s. 65-66.

barışta sipahi o kadar rahat eder. Çünkü savaşta yanında olan bu köleler, barış zamanında da tarlaları ekip dikerler.¹³³

Dernschwam, Havza'da, bir sipahiye ait olan taş bir evde kaldığını ve oradaki izlenimlerini de şöyle anlatır:

“Bir sipahinin evinde insanların yatacağı yerlerden çok atların kalabileceği ahırlar bulunuyor. Köleler tarlaları ekip diyorlar ve hayvanlara bakıyorlar. Böyle bir sipahi veya Türk asilzadesi, daha fazla ata da sahip olsa padişahın ancak bir atı için ücret alabilir ki, bu da günde 16 akçeden ibarettir. Sipahi, padişah talep ettiği zaman harbe katılmaya mecburdur.”¹³⁴

3.6.9. Acemioğlanlar

Padişahın bahçelerinde çalışmakla mükellef olan acemioğlanlar, her üç yılda bir Hıristiyan ailelerden devşiriliyordu diyen Dernschwam, bir zanaat sahibinin çırağa ihtiyacı olduğunda, yeniçeri ağasından 25 akçe karşılığında bir acemioğlan rica ettiğini yazmaktadır. Ustanın adı sanı oğlanın künyesi ile birlikte kütüğe kaydedilmekte ve acemioğlan ustasının geçimini sağlamasında uzun yıllar ona yardım etmektedir. İstanbul'da sayıları 7000'i bulduğu söylenen acemioğlanların, isyan çıkarmasından korkulduğu için silah taşımaya izin verilmediğini de yazmaktadır.

Padişah, sefere çıkacağı zaman, cesur, becerikli ve işe yarayan acemioğlanlarına, silah, at ve ücret vererek yeniçeri yapmakta ve ele geçirdiği kale ve şehirleri de bunlara emanet etmektedir. Padişahın güvenini kazanan yeniçeriler, böyle yerlere gelmekten memnun olup, görevlerini yapar ve rahat bir hayat sürerler.

Asıl dinlerini unutup inkâr eden acemioğlanların, bu suretle hürriyetlerine kavuşup evlendiğini söyleyen Dernschwam, artık karılarının ve çocuklarının da köle olduğunu söyleyerek durumun daha kötü bir hal aldığını yazmaktadır. Bunların sonu için de şu sözleri söylemektedir:

---

¹³³ Dernschwam, s. 93.

¹³⁴ Dernschwam, s. 47.

“Uzun yıllar bir nevi tutukluluk hayatı yaşayarak sadıkane hizmet edenler, buldukları yerin en yüksek yargıcı olan kâdından bir azat fermanı alırlar. Fakat gene de tamamen serbest olarak çıkıp gidemezler.”

Dernschwam, acemioğlanların yaşayışı hakkında bilgiler vermeye devam etmektedir:

“Acemioğlanlar bir arada yemek yiyen 8, 9, 10 kişilik gruplar halinde yaşarlar. Yiyecek olarak onlara bulgur çorbası, bir parça et ve bir ekmek verilir. İtikleri ise bolca sudur. Bu çorbayı her gün fakirlere yemek dağıtılan mescit, imarethane gibi yerlerden bakraçlarla alıp getirirler. Hıristiyan dünyasının hiçbir yerinde, Türkiye’de olduğu gibi, fakirleri doyurmak amacı ile kurulmuş büyük ölçüde tesisler yoktur. Onlar bu yardımı şeytanın şerrinden kurtulmak maksadiyle bir hayır işi olarak yapıyorlar. Eğer Türkiye’de böyle büyük yardım müesseseleri kurulmamış olsaydı, özellikle İstanbul’da, bu kadar halk kitlelerini yaşatmak mümkün olmazdı. Halk birbirini yer yahut da açlıktan ölürdü.”

Dernschwam, acemioğlanlardan, memleketine yani ana babasının yanına kaçan olursa, onların kaçan çocuklarını bizzat getirip teslim etmeye mecbur olduklarını yazmaktadır. Aksi halde çocukları sakarlarsa, feci bir şekilde dövülür, ağır cezalara çarptırılırlar ve kimi zaman da başkalarına satılırlar.¹³⁵

3.6.10. Türkiye’de Seyahat

Türkiye’nin ıssız, şehirlerin birbirine uzak bir memleket olduğunu ve seyahat etmek isteyenlerin de toplu hareket etmesi gerektiğini söyleyen Dernschwam, ayrıca güvenli bir seyahat için de, o şehirlerde bilinen bir kimseyi veya sarı külahlı bir yeniçeriyi beraberlerinde götürmeleri gerektiğini yazmaktadır. Yahudilerin Türkiye’yi en iyi bilenler olduğunu, onların yardımı ile Mısır’a hatta Asya’ya kadar bile gidilebileceğini yazan seyyah, sözlerine şöyle devam eder:

“Yahudilerle Eflak’lı, Macar, Polonyalı ve Rusyalı tüccarlar buralarda nasıl seyahat edileceğini biliyorlar. Padişaha verilecek vergiyi ödeyerek ellerindeki mal

---

¹³⁵ Dernschwam, s. 93-97.

ile serbestçe yolculuk yapabiliyorlar. İstedikleri yerde kervansarayda kalıyorlar. Kendi kıyafetleri ile dolaşıyorlar.”¹³⁶

Yolculuk boyunca çavuşlar ve yeniçeriler aracılığıyla korunduklarını yazan Dernschwam, köylerde de halktan seçilen bazı kimselerin kendilerini koruduğunu yazar. Akşam nöbet tutanların sabahleyin emanet bıraktıkları eşyalarını da alarak ayrıldıklarını, gelmeyenlerin eşyalarının çavuşta kaldığını ve çavuşun bunları iade etmediğini yazmaktadır. Kafilede bir şey çalınır veya kaybolursa, bütün civar halkının sorumlu tutulup zararın ödetildiğini, birisinin öldürülmesi halinde ise, bütün köy halkının hükümete 40 bin akçe ödemekle yükümlü olduğunu yazmaktadır.¹³⁷

3.6.11. Kaçakların Sonu

Dernschwam, Hıristiyan esirlerin, maruz kaldıkları sert muameleden dolayı, ölümü bile göze alarak kaçmayı tasarladıklarını yazmaktadır. Bazılarının kaçıp kurtulduğunu, çoğunun da boğazlara, geçitlere ve ırmak kenarlarına geldiklerinde yakalandıklarını yazmaktadır. Yakalananlara yapılanları ise şöyle anlatmaktadır:

“Kaçtukları yere geri götürülerek fena halde dövülüyorlar. Ayaklarına ve boyunlarına zincirler takılıyor. Dayak atma şöyle yapılır: Ben bunu bizzat gördüm. Dayak yiyecek kişinin ayakları birbirine iyice yaklaştırılıp bağlanır ve ayakları arasına uzun, sopaya benzer bir şey konur. Bundan sonra iki kişi onu başı yere, ayakları havaya gelecek şekilde kaldırır. Bunlardan biri çıplak ayaklarının tabanlarına bir sopa ile vurmaya başlar. 100 veya 300 sopa. Ne kadar dayanabilirse. Suçu ağırorsa böyle yapılır. Şayet değilse Macar usulü dayak atılır ki, bu neresine rastgelirse birkaç sopadan ibarettir. Bu şekil sopalarda sopa dayak yiyenin fena bir yerine rastlarsa ömrü boyunca sakat kalabilir. Türkiye’de dayak günlük ekmek gibi bir şey. Kim bir suç işlerse 100, 150, 300 sopa yer. Bundan dolayıdır ki Türklerde korku ve itaat vardır.”¹³⁸

Dernschwam, bir kölenin efendisinden kaçtığına, başka bir Türk tarafından yakalanırsa, efendisinin onu 10 akçe ödeyip geri aldığı yazmaktadır. Şayet adam

¹³⁶ Dernschwam, s. 97-98.

¹³⁷ Dernschwam, s. 239.

¹³⁸ Dernschwam, s. 98.

köleyi kâdıya teslim etmişse, sahibi kâdıya da 10 akçe ödemek zorunda kalmaktadır. Kâdının üç ay içerisinde efendisi tarafından kurtarılmayan kölelere sahip olduğunu yazan Dernschwam, Türklerin esirleri 10-15 yıl kadar çalıştırıp, sonra serbest bıraktıklarını yazar.¹³⁹ Artık hür olan bu kimseler, istediği yere gidebilir, çalışıp para kazanabilir ve evlenebilirler.¹⁴⁰

3.6.12. Sinan Paşa ve Cezaları

13 Mart 1554'te Sinan Paşa'nın bir köleyi, çivilerle tahtaya çaktırdığını söyleyen Dernschwam, adamın, akşama doğru idam edilinceye kadar bütün gün öyle kaldığını yazmaktadır. Bu köle, padişahın yaptırdığı camiye taş taşıyan gemide, arkadaşlarıyla birlikte Türk muhafızları öldürmüş ve kaçmak istemişti. Fakat kaçamayarak yakalanmış ve bu ağır cezaya maruz kalmıştı. Dernschwam, Sinan Paşa'nın yine bu sıralarda zorla sünnet edilerek Müslüman edilmiş bir Rum köleyi de yaktırdığını¹⁴¹ iddia etmektedir. Sinan Paşa'nın, İslâmiyet'i tam kabul etmesi halinde bu köleye, 200 florin vereceğini ve serbest bırakacağını söyleyen Dernschwam, kölenin bunu kabul etmediğini yazmaktadır.

*“Birkaç yıldan beri Türkler, Hıristiyanları Müslüman yapmakta yeni bir usul uyguluyorlar. Onların ellerini ayaklarını bağlayıp sünnet ediyorlar. Böylece Müslümanlığı zorla kabul ettiriyorlarmış.”*¹⁴² diyen Dernschwam, kendi istekleri ile Müslüman olup, sünnet olanların, kendilerine “Müslüman” denilmesinde ısrar ettiklerini ve bunların halk tarafından da saygı gördüklerini yazmaktadır.¹⁴³

---

¹³⁹ “Osmanlılarda genellikle yedi yıllık bir kölelikten sonra efendilerinin kölelerini azat etmeleri oldukça yerleşmiş bir uygulamaydı.” Bkz. Y. Hakan Erdem, *Slavery in the Ottoman Empire and its Demise: 1800-1909*, London 1996,(nakleden) Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*, s. 176.

¹⁴⁰ Dernschwam, s. 219.

¹⁴¹ Dernschwam, s. 99, Osmanlılarda Hıristiyan esir ve köleyi yakma gibi bir olay yoktur. Bu tamamen asılsız bir suçlamadır. Bkz. 115, Lajos da bunu doğrulamakta. Bkz., not: 653; İslâm Hukuku'nda da yakmak cezası işkence sayılacağından yasaklanmıştır. Bkz. Hakkı Aydın, *İslâm ve Modern Hukukta İşkence*, İstanbul 1997, s. 230.

¹⁴² Dernschwam, s. 99. İslâm dinini kabul ettirmede başvurulan yöntem abartılmıştır. Pek çok Hıristiyan kendi rızasıyla Müslüman oluyordu. Bkz. Dernschwam, s.116; “Dinde zorlama yoktur.” Bakara suresi 256. ayetinde kişinin dini, kendi tercihi ile dilemesi gerektiği ve İslâm dininin hakkıyla egemen olduğu bir yerde mecbur etmenin, zorlamanın olamayacağı bildirilmiştir. Bkz. Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, İstanbul 2011, s. 147.

¹⁴³ Dernschwam, s. 99.

3.6.13. Dönmeler

Dernschwam, dönmelerin padişahın maiyetinden olduklarını ve paşaların bile birçoğunun dönme olduğunu yazmaktadır. En iyi askerlerin bir köleden yahut memluklerden olduğunu yazan seyyah, dönmelerin bir kısmının da çocuk yaşta sünnet edilen devşirmeler olduğunu ve diğer kısmının esir edilmiş, memleketlerinden kovulmuş, kaçırılmış Hıristiyanlar olduğunu yazmaktadır. Bu Hıristiyanların sonradan zorla Müslüman olduklarını, fakat kendi isteğiyle Müslüman olanların sayısının da binlerce olduğunu yazan seyyah, bu kişileri ahlaksız, güvenilirmez, hain ve asıl Müslümanlardan binlerce kere daha kötü olarak nitelendirmektedir.¹⁴⁴

3.6.14. Mürtedler

Müslümanlığı kabul ettikten sonra yeniden Hıristiyanlığa dönmeye karar veren ve kaçmaya çalışanların yakıldığını¹⁴⁵ bir kez daha yazan Dernschwam, sözlerine şöyle devam etmektedir:

“İşte böyle, Müslümanlığı kabul edip sünnet olan Hıristiyanlar İslâm dininden vazgeçip tekrar Hıristiyanlığa dönerler ve yakayı ele verirlerse bunlara mürtet denilir ve çok fena muameleye maruz kalırlar. Şayet yakılmaz, ömür boyu hapse mahkûm edilmez veya kadırgalara verilmezse bir sabıkalı olarak, karanlık, esrarlı ve maceralı işlerde kullanılırlar. Bazen de fena halde dövülüp denizaşırı memleketlere satılırlar.”¹⁴⁶

3.6.15. Zorla Müslüman Olmak

Türklerin dinlerini kabul ettirmek için her yola başvurduğunu, Hıristiyanları birçok laf ve sözlerle kandırdığını yazan seyyah bu konuda şunları söylemektedir:

“Hıristiyanlar ya İslâmiyeti kabul ederler yahut da mallarından mülklerinden olurlar. İki Türk bir Hıristiyanı yahut Yahudiyi Müslüman yapmak isterse, onunla

¹⁴⁴ Dernschwam, s. 99-100.

¹⁴⁵ Bir Müslümanın dinini terk etmesi halinde, varsa şüpheleri giderilerek, yeniden Müslüman olması teklif edilir. Kendisine düşünmesi için de bir süre (üç günden bir yıla ve daha fazlasına dair de rivayet vardır. Bkz. Karaman, c. 1, s. 206.) tanınır. Erkeklerle uygulanan bu suçun aslî cezası ölümdür ve Hanefî mezhebine göre kadınlarsa hapsedilir. Cumhura göre de kadınla erkek arasında fark yoktur. Bkz. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, c. 1, İstanbul 1990, s. 113; Karaman, c. 1, s. 206.

¹⁴⁶ Dernschwam, s. 103.

Müslümanlıktan konuşmaya başlarlar. Hıristiyan her hangi bir şekilde, şakadan da olsa, onların istediği gibi konuşur yahut da beyaz kavuklarını başına koyarsa onu ağızlarından hiçbir zaman düşürmedikleri kelime-i şahadet söylemeye mecbur ederler. Bu Allah'ı övgü sözü şöyledir: “fa iffa hillala hack, Memede rusullala” (La ilahe illallah Muhammeden resul Allah). Bunun anlamı aşağı yukarı şöyledir: Tanrı ebedidir, Muhammed haktır. Sonra onu kâdının huzuruna çıkarırlar:“ Biz bizzat işittik. Bu Hıristiyan Müslüman olmak istiyor” derler. Hıristiyan istediği kadar hayır, ben Müslüman olmak istemiyorum” desin. Şayet bu iki şahit beyaz uzun sakallı kişilerse mesele hallolmuş demektir. Zira beyaz sakallı iki kişi “biz bu sakalı behude yere mi büyüttük, bize inanmak gerek” derler. Onların yeminleri daima geçerlidir. Sahte olamaz. Türkiye'deki davalarda taraflardan biri yalancı şahit dinletir ve bu husus mahkemece tespit edilirse, öbür taraf davayı kazanır. Böyle şahitler her zaman vardır. Susansa aleyhine yalancı şahitlik yapanlar gibi. 1554 mayısında böyle bir yalancı şahit, başına işkembe geçirilerek İstanbul sokaklarında dolaştırıldı.”¹⁴⁷

3.6.16. Müftünün Fetvası

Dernschwam, öteden beri Safevîler'in, Müslüman oldukları için esir düşüklerinde satılmadıklarını yazmaktadır. Fakat 1553'te Türklerin baş müftüsü olan Şeyhülislamın, İran seferi öncesi yeni bir ceza bulduğunu ve verdiği fetva ile artık onların da satılabileceklerini duyurduğunu yazar. Dernschwam, ayrıca, Safevîlerin, Türkleri esir etmeyip, hemen öldürdüğünü ve bir Türk'ün diğerine “gâvur”¹⁴⁸ dediğinde bunun o kişinin hayatına mal olduğunu yazmaktadır.¹⁴⁹

3.6.17. Yeşil Sarıklılar

Türklerde halkın genel olarak beyaz sarık kullandığını, fakat bazı kimselerin yeşil sarık sardığını ve padişah nezdinde bile çok itibarlı bir yerlerinin olduklarını yazmaktadır. Bu kişilerin, İmam soyundan, Harun soyundan veya Hazret-i İbrahim soyundan geldiklerini iddia ettiklerini yazan seyyah, yeşil sarıklılara “emir” veya

¹⁴⁷ Dernschwam, s. 104; Bkz. dipnot: 142.

¹⁴⁸ Dernschwam, “Türkler bize böyle derler, dinsiz demektir.”

¹⁴⁹ Dernschwam, s. 105.

“şerif” dendiğini ve halkın üzerinde de nüfuzları olduğunu yazmaktadır. İstanbul’un tanınmış ve zengin Koca Mehmet Paşa¹⁵⁰ adında bir sadaret kaymakamı varlığından söz eden Dernschwam, çok sert bir idareci olan ve halka da ağır cezalar veren bu paşanın başına gelenleri şöyle anlatmaktadır:

“Günün birinde paşa yeşil sarıklı bir emiri tekdir edip cezalandırmış. Fakat halk galeyana gelip paşaya karşı çıkmış, öyle ki, aynı zamanda halife olan padişah bile paşayı koruyup itibarını iade edememiş. Onu öldürülmek üzere menfaya yollamış, bizdeki vur emri gibi bir şey. Fakat sonradan şeyhülislam aracılığıyla affa uğrayıp evinde ikamete memur edilmiş. Böylece ömür boyu dışarı çıkıp gezme hürriyetinden de mahrum edilmiş.”¹⁵¹

3.6.18. Yalancı Şahitler

Dernschwam, Rüstem Paşa’nın, sarayına mensup kimselere namaz kıldırması için bir imam tutmak istediğini yazmaktadır. Genç imamın ücreti az bulduğunu, paşanın da o parayla daha yaşlı, aksakallı bir hoca bulabileceğini söylemesi üzerine onların yalancı şahitlik yaptıklarını ve bunu ispat edebileceğini söylediğini yazmaktadır. Paşa ve genç hocanın yalancı şahitlere yaptığı oyunu şöyle anlatmaktadır:

“Bunun üzerine paşa onunla bir plan tertipler. Genç hocaya yeni elbiseler, para vs. veririr. Genç hoca ihtiyar hocalarla dost olur. Onlara bol para gösterir ve sonunda onlara kendi meselesini açar ve gençliğinde nasıl mağdur duruma düştüğünü şöyle anlatır: “Babam öldüğünde kendisine kalması icab eden mirası, Türkiye’deki gelenek mucibince beytülmale (padişahın hazinesine) intikal etti. Siz bana yardımcı olun” diye yalvarır.” İki kişi beni tanıdıklarını söyler ve lehimde ifade verirlerse ben Macar usulü bu mirasa sahip olabilirim. Mirası alınca bundan sizlere de pay veririm. “Bunun üzerine iki aksakallı ihtiyar kâdının huzurunda bu genci eskiden beri tanıdıklarına ve onun ölenin öz oğlu olduğuna dair şahadet ederler. Böyle yaşlı iki kişinin şahadeti on kişinin şahadetine bedel olduğu için kâdı mirasın bu gence ait olduğuna hükmeder. Genç adam, kâdından iki şahitle birlikte Rüstem

¹⁵⁰ Kostka Mehmed Paşa, hangi Mehmed Paşa olduğu bilinmiyor. Bkz. Dernschwam, s. 123.

¹⁵¹ Dernschwam, s. 105-107.

Paşa'nın huzuruna çıkartılmayı rica eder ve gerek kendi miras talebinin gerekse şahitlerinin ifadesinin asılsız olduğunu beyan eder. Yalancı şahitlik olayını bizzat gören paşa, burada âdet olduğu veçhiyle iki ihtiyarı eşeğe ters bindirip ağızlarına işkembe sardırır ve şehrin içinde dolaştırır. Sonra da onları kadırgaya mahkûm edip ayaklarına zincir vurdurur. Genç hocanın ise ücretini artırır. Böyle yalancı şahitlerin sakallarını, atların kuyruklarına yapıldığı gibi, kına ile kırmızıya da boyarlar. Böyle dolaşan insanlardan birçoğunu gördüm.”¹⁵²

3.6.19. İçki Yasağı ve Cezası

Dernschwam, İslâm Hukuku'nda içki içmenin dinen yasak olmasına¹⁵³ rağmen, bu yasağa Türklerin hepsinin uymadığını yazmaktadır. Türklerin, şarabı buldukları zaman gizlice ve ölçüsüz içtiklerini, sokaklarda sarhoş yakalanınca da doğruca kâdının huzuruna çıkarıldıklarını yazmaktadır. Kâdının sarhoş olan kişiye, 100 sopa¹⁵⁴ vurdurduğunu ve ayrıca para cezasına da çarptırdığını yazan seyyah, üst makamların serbest ve açık bir şekilde içki içilmesine katiyen müsaade etmediklerini de yazmaktadır.¹⁵⁵

Türklerin içkiden dolayı sarhoş olduklarında dövülerek cezalandırıldığını ve mahkemeye götürüldüklerini yazan seyyah, bu yüzden içki kullanmak yerine, maslak¹⁵⁶ (uyuşturucu madde) kullanmakta ve assarar (esrar) ve afyon içmekte olduklarını yazmaktadır.¹⁵⁷

Dernschwam, Türklerin, 30 Ağustos 1554'te, Ramazan ayında oruç tutmaya başladıklarını ve bu aya çok değer verdiklerini, hayır işlerinde yarıştıklarını yazmaktadır. Zaten yasak olan içki yasağı ile ilgili bir olayı da şöyle nakletmektedir:

---

¹⁵² Dernschwam, s. 108-109.

¹⁵³ Kur'an-ı Kerim, Mâide: 5/90.

¹⁵⁴ Osmanlı Devleti'nde son on yıla kadar uygulanan hadd-i şirb yani içki içme suçunun had cezası, eksik ve fazla olmadan sopa ile 80 kırbaç vurmaktır. Bkz. Akgündüz, c. 1, s. 111.

¹⁵⁵ Dernschwam, s. 119.

¹⁵⁶ Maslak: Arapçadan alınan bu kelimenin Macarca şekli “maszlag” olup “zehir” anlamına gelir. (B)

¹⁵⁷ “Osmanlılarda tercih edilen birinci görüşe (Ebu Hanîfe'ye) göre, had cezası gerektiren içki içme (şirb) suçunun iki rüknü vardı: Birincisi, az da olsa şarap içmek veya diğer içkileri içerek sarhoş olmaktır. İkincisi, cezaî kasıd ve irâdedir. Zorla içilen içkiler cezayı gerektirmez. Bu rükünlerden biri bulunmadığı zaman ta'zir cezası uygulanır. Mesela afyon ve esrar içenlere had cezası değil, ta'zir cezası tatbik edilir.” Bkz. Akgündüz, c. 1, s. 111.

“5 Ağustosta üç genç erkek, dört genç kadınla birlikte bir Rum meyhanesinde içki içerken yakalandılar. Meyhaneci ve bu müşterileri sekiz eşeğe ters yüz bindirilmiş ve eşeklerin kuyruklarını elleriyle tutmuş bir vaziyette şehirde dolaştırıldılar. Daha önce kâdının emriyle elbiseleri de soyulmuş, don gömlek bir vaziyetleymiş. Onlara temiz bir dayak atılmış ve para cezası da verilmiş. Ramazanda içki içenin akıbeti böyle olur işte.”¹⁵⁸

3.6.20. Türkiye’deki Yahudiler

Dernschwam, Yahudiler’in, herhangi bir memleketten kovulduklarında doğruca Osmanlı Devleti’ne geldiklerini, haşarat gibi¹⁵⁹ bir araya toplandıklarını yazmaktadır.

İstanbul’da sayıları çok olan Yahudiler ‘in, vergi kayıtlarına göre, 1553’te erkek ve kadın olarak sayılarının 15.035’i¹⁶⁰ bulunduğunu yazan seyyah, bunların padişaha haraç denilen vergi verdiğini, toprak ve arazilerinin olmadığını sadece evlerinin olduğunu bildirmektedir.¹⁶¹

Osmanlı topraklarında serbestçe yaşayan Yahudilerin, her çeşit malı alıp sattığını ve zanaat sahibi olduğunu yazan seyyah, sözlerine şöyle devam etmektedir:

“Yahudiler arasında her çeşit zanaat sahibi vardır. Onlar zanaatlarını alenen icra ederler ve bu suretle de geçimlerini sağlarlar. Zira Türkiye’de büyük bir serbesti var. İsteyen evinde, isteyen dükkânında veya sokaklarda zanaatını icra eder. İyi veya kötü, az veya çok kazanır. Böyle çalışanlara kimse karışmaz. Zanaat sahibi ancak padişaha dükkânının kirasını öder ve vergisini verir, o kadar.”

Dernschwam, yaklaşık 10 yıl önce İstanbul’da sadaret kaymakamlığı yapan bir paşanın idaresinde yaşanan bir olaydan dolayı, Osmanlı’da Yahudilerin hor görüldüğünü yazar. Yahudilerin ve Türklerin dükkânları bir arada olduğunu, bir Yahudi’nin “havruz”unu (tuvaletini) biriktirip, gizlice başka bir dükkânın önüne

¹⁵⁸ Dernschwam, s. 119-120.

¹⁵⁹ Dernschwam’ın haşarat olarak nitelediği başka memleketlerden kovulan Yahudiler, Türkiye’de büyük bir hoşgörü ile karşılanıyor ve en özgür şekilde yaşıyorlardı. Bkz. Dernschwam, s. 171.

¹⁶⁰ Dernschwam’dan birkaç yıl sonra İstanbul’u ziyaret eden Stefan Gerlach, (s. 90) maranik Yahudilerin 10.000, tüm Yahudi nüfusun ise 30.000 olduğunu söylüyor. Her iki sayı da kaba olarak hesaplanmıştır. Sinagog sayısı ise 40 olarak veriliyor. (B), Bkz. Dernschwam, s. 172.

¹⁶¹ Dernschwam, s. 147-148.

boşaltırken yakalanıp, kâdının huzuruna çıkarıldığını yazmaktadır. Kâdının ve paşanın huzurunda bu heriften davacı olununca, kâdı, Yahudi'ye sopa attırır, ayrıca para cezasına da çarptırır. Paşa da bu olay Yahudi'nin kulağına küpe olsun diye, onu bir eşeğe tersyüz bindirtip şehirde dolaştırır. Adamın boynuna pis kokular saçan bir çömlek astırıp sakalını çömleğe sokurtan Paşa, “havruz, havruz” diye bağrışmalar arasında eşek üzerinde adamı gezdirtir ve böyle bir olay bir daha olmaz diyen seyyah, Yahudilerin de bir süre kafaları önlerinde gezdiklerini yazmaktadır.

Dernschwam, evlenmek isteyen bir Yahudi'nin yapması gerekenleri de şöyle anlatır:

*“Evlenmek isteyen bir Yahudi, önce subaşına (bir memuriyet) müracaat etmek zorundadır. Subaşı, evlenmek isteyen yazılı bir müsaade belgesi verir. Yahudi buna mukabil 80 akçe öder. Bu para padişahın hazinesine gider. Bundan sonra Yahudi istediği zaman düğün yapıp karısı ile beraber yaşamaya başlar. İsterse bir iki yıl kadınla bir arada yaşayıp sonra düğün yapar.”*¹⁶²

3.6.21. Gece Sokakta Dolaşma ve Ateş Yakma Yasağı

Dernschwam, 1554'te İstanbul'da büyük bir yangın olduğunu, yangınları da sadece görevli yeniçerilerin söndürebileceğini yazmaktadır. Bu büyük yangının akabinde saat sekizden sonra herkesin ateş ve ışığını söndürmeye mecbur olduğunu, geceleri saat sekizden sonra sokağa çıkanlara 100 veya 50 sopa atıldığını ve bu konuda da hiç kimseye iltimas geçilmediğini yazmaktadır. Seyyah, Yeniçeriağası'nın her gece kalabalık bir ekiple sokakları gezdiğini yazar. Bir gece yakalanan iki Hıristiyan'ın burunlarına sokulan şişlere mumlar takılarak şehirde gezdirildiğini, ayrıca dayak yiyip para cezası ödediklerini de yazmaktadır.¹⁶³

3.6.22. Koca Mehmet Paşa

Koca Mehmet Paşa adlı bir paşa sadaret kaymakamlığı yaparken, halka karşı tuhaf davranışlarda bulunup, onları cezalandırdığını yazan Dernschwam, paşanın bir gün odun yüklü güzel bir at gördüğünü ve dükkânda karnını doyuran sahibini

---

¹⁶² Dernschwam, s. 158.

¹⁶³ Dernschwam, s. 162-164.

buldurup, odunları onun sırtına yüklettiğini yazmaktadır. Adam sırtında odun yüklü beklerken, ata ot aldırtıp, otu yiyinceye kadar adamı ayakta beklettiğini ve adama “*önce odununu sat, karnını ondan sonra doyur anladın mı?*” dediğini yazar. Seyyah, Paşa'nın peygamber soyundan gelen bir yeşil sarıklıyı cezalandırdığı için halk tarafından padişaha ve şeyhülislama şikâyet edildiğini ve cezalandırılmasının istendiğini de yazmaktadır.¹⁶⁴

3.6.23. Aşçıların Vergisi

Türkiye’de yeme-içme kültürü hakkında bilgi veren Dernschwam, kasapların hayvan beslemeye ve kesmeye mecbur olduklarını ve etlerini aşçılara satmak zorunda olduklarını şöyle anlatmaktadır:

*“Aşçıların özel vergi tarifeleri var. Padişaha her yıl belli bir vergi öderler. Kasaplar etleri serbest satamazlar, aşçılara vermeye mecburdurlar.”*¹⁶⁵

3.6.24. Türklerde Evlilik

Dernschwam, Türk erkeklerinin köle olan kadınları satın alıp, evlenmek istediklerinde ise, Türk adetlerine göre onlarla evlendiğini yazmaktadır. Kâdının huzurunda, resmi kayıtlara geçen bir evlilik parası¹⁶⁶ tayin eden erkek, iki karısını bir arada tutmak istemezse, ikincisine ayrı bir ev bulmak ve geçimini sağlamak zorundadır. Kocasından boşanmak isteyen kadın ise, onu kâdıya şikâyet etmekte ve erkek ona tayin edilen evlilik parasını ödeyerek kadını serbest bırakmaktadır. Fakat kadın boşanma sebebini delillerle ispat edemezse, para alamamakta sadece boşanmaktadır. Şayet erkek, kadını uygunsuz bir vaziyette yakalarsa, kâdıya şikâyet eder, karısından ayrılır ve ona evlilik parası da vermez. Çocuklar ise babanın yanında kalmak zorundadır.

Kadın ve erkek birbirini görmeden, kâdının huzurunda belirlenen bir mehirle evlenmekte diyen Dernschwam, damadın yakınları ile birlikte kâdıdan aldığı bir

¹⁶⁴ Dernschwam, s. 167-168.

¹⁶⁵ Dernschwam, s. 173.

¹⁶⁶ Mehir, evlenirken erkeğin kadına verdiği meblağ ve maldır. Bkz. Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, c. 1, 9. bs., İstanbul 2014, s. 346.

belgeyle caminin hocasına gittiğini ve hocanın da gelinin gıyabında damat ile gelinin nikâhını kıydığını yazmaktadır. Müezzinin de şahit olarak nikâhta bulunmaya mecbur olduğunu, bu nikâha ait yazılı belge de alındığını yazar.¹⁶⁷

Erkeklerin evli oldukları halde cariyeler aldıklarını, sonra da sattıklarını yazan seyyah, cariyelerin nikâhlı olduklarında satılmadığını, ancak evlilik parası verildikten sonra serbest kaldıklarını yazmaktadır.

Savaşa giden ve uzun zaman haber alınamayan Türklerin, karılarının başkaları ile evlendiğini, kocası savaştan döndüğünde ise kadın hangi erkeği istiyorsa, kâdının onun yanında kalmasına karar verdiğini yazan Dernschwam, çocuklara ise babalarının baktığını yazmaktadır.¹⁶⁸

3.6.25. Padişahın Askerleri

Padişahın inanılmaz ve tarifi imkânsız bir askeri güce sahip olduğunu yazan Dernschwam, onun her üç ayda bir askerlerine ücret ödediğini yazmaktadır. Padişahın sulh zamanında bile askerlerin ücretlerini muntazaman verdiğini yazar seyyah. Dernschwam, süvari sınıfından olan sipahilerin de doğrudan padişaha bağlı olduğunu, savaşa onunla birlikte katıldıklarını ve değişik işlerle uğraştıklarını yazmaktadır. Dernschwam, ayrıca Türkiye’de herkesin istediği ticareti yapmakta, istediği zanaatı icra etmekte serbest olduğunu bildirmektedir.

Padişahın ücret alan bu kimselerin karısı ile hukukunu seyyah şu sözlerle anlatmaktadır:

“Karı koca birbiriyle çekişip küfürleşirler. Fakat hiçbir erkek karısını dövmez. Çünkü kadın kâdiya şikâyet edebilir. Bu durumda koca birkaç yüz sopa yer, üstelik para cezasına da çarptırılır. Ama bir erkek karısını başka bir erkek ile yakalarsa veya pencereden bir erkeği seyrettiğini yahut içki içtiğini görürse, onu cezalandırabilir, boşayabilir. Ancak mihrini (evlilik parasını) nafakasını ödemeye ve getirdiği mal ve eşyayı iade etmeye mecburdur.”¹⁶⁹

¹⁶⁷ Dernschwam, s. 182.

¹⁶⁸ Dernschwam, s. 184-185.

¹⁶⁹ Dernschwam, s. 198-201.

3.6.26. Türklerde Resim

Dernschwam, İslâmi anlayışta ve dolayısıyla Türklerde resmin günah olduğunu, bu yüzden de ressamlarının olmadığını ve ancak ağaç, çiçek ve benzeri figürlerin yapıldığını bildirmektedir.¹⁷⁰

3.6.27. Padişaha Verilen Haraç

Sofya'dan ayrıldıktan sonra bir Bulgar'ın sahip olduğu konukevinde kalan Dernschwam, şu bilgileri paylaşmaktadır:

“Kaldığımız konaklama yerinin sahibi olan Bulgar, bize inanılması güç şikâyetlerde bulundu. 4 oğlu varmış. Bunlardan birini padişah adına Ali Paşa almış. Şimdi paşanın yanında imiş. Devşirme sırası her beş yılda bir onların köyüne isabet edermiş. Bir ailenin çocuklarının hepsi kız ise (bir sonraki cümle eksik). Her aile reisi ayrıca padişaha her yıl haratzsch (haraç) olarak 100 akçe ödüyor. Bunun dışında her oğlu için de gene 100 akçe veriyor. Şayet kızını evlendirirse atların bakıcısı ve sorumlusu olan sipahiye 32 akçe veriyor. Ayrıca 2 koyun için bir akçe, 2 domuz için bir akçe vergi ödeniyor. Mevcut ekinin her onuncu demetini mutlaka dövüp elde edilen tahılı pazara götürerek paraya çevirme mecburiyeti varmış. Elde edilen şarabın da her 10 kovada bir kovasını paraya çevirip vergi olarak ödemedikten sonra şarabını satamaz, başkasına hediye edemezmiş. Buna tekel sistemi deniliyor. Bizzat Türklerin kendileri mallarının onda birini paraya çevirip vergi (öşür) olarak ödüyorlar. Bunun dışında padişaha vergi vermiyorlar.”

Ayrıca, İstanbul'a giden kadırgalara kürek çekmesi için köy halkının adam vermek zorunda olduğunu ve bunu yapmak istemeyenlerinse, çavuşa 2000 akçe ödemeye mecbur olduğunu yazmaktadır.¹⁷¹

3.6.28. Macarların İdare Edilmesi

Dernschwam, Türklerin Macarları nasıl idare ettiğini şu sözlerle anlatmaktadır:

“Hiçbir Hıristiyan Türklere karşı gelemmez, onu dövemez. Böyle bir şeye teşebbüs ederse hayatından olur. Canını kurtarsa bile, adam akıllı bir dayak yer ve

¹⁷⁰ Dernschwam, s. 235.

¹⁷¹ Dernschwam, s. 344-345.

*ceza olarak bütün malını kaybeder. İşte böyle bir tutumla Türkler Macarları idare edip, kendilerine itaat ettiriyorlar. Büyük bir kasabada veya nahiyede 10 Türk yahut bir sipahi, 1 yeniçeri, 1 kâdı varsa, orada kendilerine itaat eden 1000 Hıristiyan bulunur.*¹⁷²

Seyyah, hangi dinden olursa olsun herkesin ücretsiz kalabildiği kervansarayları anlatırken, hukuki uygulamalardan evlilik müessesine kadar birçok konuda tanık olduğu olayları kitabında paylaşmıştır.

3.7. Stephan Gerlach

1542-1612 yılları arasından yaşamış olan Stephan Gerlach, İstanbul'a gönderilen sefaret heyetinde Protestan vâizi olarak görev yapmıştır. İstanbul'da beş yıldan fazla kalan Gerlach, özellikle Ortodoks kilisesiyle birleşme ihtimalini araştırmış, bu konuyla ilgili de Ortodoks kilisesinin patriğiyle birçok görüşme yapmıştır. Tübingen Üniversitesinden ilahiyat doktoru unvanını alan Gerlach, İstanbul dönüşünde de, henüz 26 yaşında aynı üniversitede profesör olarak çalışacaktır. Seyyahın günlük halinde tuttuğu el yazması notlarını torunu Samuel Gerlach, 1674 yılında kitap haline getirerek, Frankfurt'ta basılmasını sağlamıştır.¹⁷³

Stephan Gerlach, 16. yüzyılın son çeyreğindeki siyasi yaşama ve gelişmelere ait belge niteliğindeki kayıtlarından dolayı Osmanlı-Türk dünyası için önemli bir kaynak oluşturmuştur. Gerlach'ın elçilik heyetinin içinde olması, siyasi gelişmelerin de içinde olmasına vesile olmuştur. Seyyah, bu gelişmelerden başka Osmanlı'da halkın günlük yaşantısından, hükümdardan, paşalardan, saraydan ve daha birçok konudan bahsetmiştir.¹⁷⁴

Gerlach, Avrupa'da din hürriyeti hala yerleşmemişken, Osmanlı'da Müslüman olmayan halkın, ibadetlerini serbestçe yaptıklarını yazmaktadır: “*Âyinlerdeki serbestlik örneksizdir, öyle ki, her senenin ilk pazarında tutulan oruç gününde yapılan âyinde, bütün yanlış inançta olanlar, tabii adını da anarak Türkleri de kâfir*

¹⁷² Dernschwam, s. 364.

¹⁷³ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, (çev. Türkis Noyan), c.1, İstanbul, Ocak 2007, s. 17-19.

¹⁷⁴ Gerlach, s. 21.

ve mel'ün olarak lanetlerler. Türkler¹⁷⁵ bunu duyup, Paşa'ya (Sokullu) şikâyet ederlerse de bir şey yapılmaz.” Ayrıca, Yahudilerin Avrupa’da insanlık dışı muamelelere maruz kalırken, Osmanlı devletinde birçok siyasi görevde etkin olduklarını ve birçoklarının da rahat, zengin bir hayat sürdürdüklerini yazar.¹⁷⁶

3.8. Osmanlı ile İlgili Gözlemleri

3.8.1. İstanbul

1573’te İstanbul’a gelen Gerlach, burada bir kervansarayda kaldığını, binanın bir camiye bağlı olduğunu ve Türk hükümdarının buradaki dükkânların gelirleriyle her yıl caminin masraflarını karşıladığını yazar. Ayrıca, elçilik heyetinin güvenliği için beş çavuş ve dört yeniçerinin görevlendirildiğini yazmaktadır. İstanbul’da iki ay önce yeni bir din öğretisi yaymak isteyen bir adamın, padişahın karşısında yargılandığını ve idam edildiğini yazan Gerlach, hemen zindanın önünde adamın boynunun vurulmasının Türklerin ölüm cezalarının en hafifi olduğunu yazmaktadır.¹⁷⁷

3.8.2. Haraç Defteri

Zigetvar savaşından sonra 1568’de yapılan bir anlaşma ile Kayser Maximilian’ın ülkesinde toplanan haracı, her yıl Türk hükümdarına göndermeyi kabul etmek zorunda kaldığını yazan Gerlach, bunların Halil Bey¹⁷⁸ adındaki bir adam tarafından bir deftere kaydedildiğini yazar. Bu defterler sayesinde Türklerin savaşmadan çok miktarda toprağı ülkesine kattığını yazmaktadır.¹⁷⁹

3.8.3. Kölelikten Paşalığa

Osmanlı’da bir kölenin en yüksek makamlara kadar gelebildiğini yazan Gerlach, 1573’te Cenevizli Visconti Ciğala’nın oğlu Sinan’ın azat edildikten sonra,

¹⁷⁵ Türk, burada Müslüman anlamında kullanılmaktadır.

¹⁷⁶ Gerlach, s. 29.

¹⁷⁷ Gerlach, s. 79-80.

¹⁷⁸ Sözü edilen, vergi kayıtlarını tanzim eden defterdar Halil Efendi’dir. (Hammer, IV, 367) –edn. n.

¹⁷⁹ Gerlach, s. 83.

önce kapıcıbaşı, sonra yeniçeri ağası olduğunu, halâ da önemli bir konumda görev yaptığını yazmaktadır.¹⁸⁰

3.8.4. Savaş Gelirleri

Gerlach, Türk hükümdarının savaşa gideceği zaman bütün eyaletlerden hazırlıklar için para ve buralardan savaşacak adam topladığını yazmaktadır. Savaşa katılmak istemeyen birinin ise başka bir savaşçının altı aylık masrafını karşılamak zorunda olduğunu yazar. Eskiden beri kurulu olan düzen sayesinde savaşçıların maaş veya gelir sahibi olduğunu yazan Gerlach, beylerin de belli sayıda savaşçı beslemek zorunda olduğunu yazmaktadır.¹⁸¹

3.8.5. Yargı

Gerlach, Konstantinopolis'te bulunan iki kâdının bütün anlaşmazlık ve çekişmeleri inceleyip yargıladıklarını yazmaktadır. Onlardan daha üstün mevkide ise “muphti” (müftü) vardır diyen Gerlach, bu din görevlisinin din konusunda ve çapraşık meselelerde Kur'an veya Kur'an tefsirinden faydalanarak karar verdiğini yazmaktadır. Hukuki konularda akıl danışılan ve yardım istenilen en yüksek yargıç müftüdür. Müftünün bir dava sonunda verdiği kararı kâdı da kabul etmek zorundadır, hatta hükümdar bile buna karşı çıkamaz. Gerlach, müftünün uygulamasını şöyle anlatır:

“Müftünün görevlendirdiği kâtipler kendisine iletilen önemli davaları kaydederler; kaç kişi başvuruda bulunmuşsa, o kadar yazılı belge birikir. Kâtipler bunları yukarıda, herkesten ayrı olan odasında oturan müftüye götürürler. Kendisinden karar bekleyen kişileri ne tanır ne de görür, böylece de yargıya varırken kimsenin etkisi altında kalmadığı için, adalet yolundan sapmaması sağlanmış olur. Başvuruda bulunan herkes, bir miktar akçe öder ve bu paranın bir bölümü de yazıcılara verilir. Eğer Türk hükümdarı bir paşayı, ya da erkek kardeşlerinden birini, hatta kendi oğlunu öldürmek isterse, kişiler ve koşullar hakkında bilgi vermeksizin bir kâğdın üzerine şöyle yazdırır: Padişahın canına kast etmek, devlet idaresini ele geçirmek, vb. gibi niyetler besleyen ve eylemlerde bulunan kişi nasıl bir

¹⁸⁰ Gerlach, s. 88.

¹⁸¹ Gerlach, s. 93-94.

ceza hak eder? Bu suçlama karşısında Müftü nasıl bir yargıya varırsa, padişah da onu uygular. (Ama aslında padişah, bütün paşaları onların oğullarını, hatta kadınlarını bile kendi kulları, köleleri olarak kabul etmektedir.) Türkler kendi yasalarının ve adalet kurallarının doğru olduğunu ve müftünün yargı ve kararlarının adil olduğunu ileri sürerler, çünkü onun (kişiye göre değil), önüne getirilen davaya göre hüküm verdiğini öne sürerler. Oysa bu yöntemin eksik tarafı, kâdıya başvuran kişilerin davalarını savunmak ve tanık göstermek durumunda olmamalarıdır. Bir kişi haksız yere suçlanırsa, yargı yanıltılmış olur. Eğer iki tanık gösterilir ve bu tanıklar ifadeyi doğrularlarsa, karşı taraftaki haklı olsa bile, yargı onun aleyhine olur. Bazen birisine 20-30 akçe ödeyip hiç bilmediği bir meselede tanıklık etmek istediği oluyor. Yalnız şu da var ki, birinin yalan söylediği, para karşılığında bilmediği bir konuda birinin aleyhine tanıklık ettiği saptanırsa, onu (şahid-i zor=yalancı şahit) bir eşeğin üzerine ters olarak oturtuyorlar eline de eşeğin kuyruğunu veriyorlar, başına sarık yerine bir parça et koyuyorlar ve bu durumda onu bütün kentin içinde dolaştırıyorlar, sonunda da her iki yanağının üzerine ve alınına kızgın demirle bir damga basıyorlar. Bu sonuncu cezadan kurtulmak isteyen, Kazaskere bol para ödemek zorundadır. Bununla beraber Macarlar ve Türklerde bir dava için meselenin ne olduğunu dahi bilmeden bir miktar akçe ya da Macar parası karşılığında beş-altı yalancı tanık bulma usulü pek de yaygın değildir.”¹⁸²

Stephan Gerlach, Mehmed Paşa'nın Sultan Süleyman'ın ölümünü yeniçerilerden gizleyerek, Zigetvar kalesinin alınmasını sağladığını belirtirken, yeniçerilerin bu yüzden ona düşman olduklarını yazmaktadır. Çünkü yeni padişah tahta çıkana kadar, yeniçeriler, Yahudilerin ve Hıristiyanların evlerini yağmalama hakkına sahiptirler. Padişah tahta geçince, artık yağma yapamazlar. Ayrıca, yeni padişah tahta geçmeden kendilerine ödenen paranın artırılması için sarayı bile basmakta, yeni padişahın tahta oturmasına izin vermemektedirler. Ama padişah bir kere tahta geçti mi artık hak iddia edemezler.¹⁸³

---

¹⁸² Gerlach, s. 95-97.

¹⁸³ Gerlach, s. 98.

3.8.6. Devlet Yönetimi ve Divan

Gerlach, Türk Devleti'nin yönetiminde, padişaktan sonra, altı vezirin görevli olduğunu, bunların da en önemlisinin Sokullu Mehmed Paşa olduğunu yazmaktadır. Diğer paşaların, beylerbeylerinin ve yöneticilerin hepsinin ona tabii olduğunu; Türkiye'deki bütün işlerin onun denetiminden geçtiğini yazmaktadır. Devlet yönetiminde vezirden sonra gelen beylerbeyinin de emrindeki bölgenin hükümdarı gibi padişahın vekili olarak bölgesini yönettiğini ve Osmanlı'da yirmi dört beylerbeyi olduğunu yazar. Daha sonra da dört tane beyin var olduğunu bildirir.¹⁸⁴

Gerlach, Türklere devlet meclisi toplama âdetinin olmadığını,¹⁸⁵ bir tek Divan toplantısıyla bütün sorunların halledildiğini yazar. Başvezir, vezirlerin aralarında vardıkları kararı ve düşüncelerini, padişaha iletir. Padişaha her tarafa haber yollar ve kararını bildirir ve bu karara hiç kimse itiraz etmez, itaat eder diyen seyyah, kendilerinde bu işin aylarca sürüp büyük masraflara yol açtığını yazmaktadır. Hukuk meselelerinde de, kendilerinde 10, 20 hatta 50 yıl süren davaların, burada müftünün verdiği kararla kısa yoldan halledildiğini de yazar.¹⁸⁶

Gerlach, Türklere “Divan” adı verilen meclisin, en yüksek mevkideki paşanın evinde yapıldığını yazarken, divan üyelerini şöyle sıralamaktadır:

“Türklerin Meclisi (Divan-ı hümayun), altı vezir paşa, Rumeli beylerbeyi, zaman zaman kaptan-ı derya ve mecliste konuşulanları kayda geçirmek üzere hazır bulunan kâtip konumundaki görevliden oluşur. Bunların karşısındaki yerde de iki “kazasker” denilen Türk devletinin en yüksek yargıçları otururlar. Paşalar, savaş hukuku, kanun, adalet ve yargı gibi konular hakkındaki bilgileri bunlardan edinirler. Onların yakınlarında en yüksek maliye görevlileri yer alırlar, bunlardan biri Anadolu'daki, diğeri Avrupa'daki işlerden sorumludur ve para ile ilgili bütün meseleler hakkında karar verir. Savaşla ilgili olaylarda ya da başka davalarda, paşalar bir karara varamazlarsa, kazaskerlerin hükmü geçerli olur. Bir sonuca varıldığında, birlikte padişaha giderler ve kendisine durumu bildirirler. Padişah da

---

¹⁸⁴ Gerlach, s. 105-106.

¹⁸⁵ Gerlach, s. 415.

¹⁸⁶ Gerlach, s. 424-425.

bunu ya kabul eder, ya da – nadiren de olsa- reddeder. İşte Türklerde Divan adı verilen meclis bu şekilde çalışır. Divan toplantıları en yüksek paşanın evinde yapılır.

Padişahın sarayında yapılan genel toplantılara Büyük Divan denir ve burada üyeler fikirlerini yüksek sesle, herkesin duyabileceği biçimde açıklar. Padişah çoğu zaman ayrı bir odada, kimselere görünmeden bu toplantıları izler. Onun orada olup olmadığını kimse bilemez. Yalnız bazen bir pencerede görünür. Böylece mecliste bir konu hakkında gizli konuşmalar yapılamaz, padişah her şeyi işitir.”¹⁸⁷

3.8.7. Cezalar

Fıkıh kitaplarında “ukûbât” olarak geçen cezalar, eski hukukumuzun temel sistemini teşkil eden üçlü taksimle şöyle karşımıza çıkmaktadır: Had, cinâyet cezaları ve ta’zir cezaları.

Had, men etmek anlamına gelmekte, Allah hakkı (kamu hakkı) olarak uygulanması gereken, nasların miktar ve sınırlarını açıkladığı cezalardır. Had cezası yedi suça uygulanır: Zinâ, iffete iftira (kazf), içki içmek (şirb), hırsızlık (sirkat), yol kesme (hirâbe), dinden dönme (riddet), ve isyân (bağy).

Cinâyet cezaları da, insanın canına, malına ve ırzına yönelik şer’an yasak olan fiillere verilen cezalardır. Kısası gerektiren bu cezalar da katl ve cerh olarak iki kısımdır.

Ta’zir, çevirmek, ıslâh etmek anlamına gelmekte ve had ve kısas cezaları dışında kalan, nasların miktarını tayin etmediği suç ve cezalara denmektedir. Bazı ta’zir cezaları; idam, celd, hapis, sürgün, kınama, tehdit ve özellikle yalancı şahitlik ve kalpazanlık gibi âdi suçlarda teşhir, para cezası. Bunlardan başka Osmanlı Devletinde uygulanan kürek cezası, ayağına zincir vurulması, alnın dağlanması, damgalanması, sakalın kesilmesi ve kollara bıçak sancılması da ta’zir cezaları arasında yer almaktadır.¹⁸⁸

Gerlach da, bazı cezalar hakkında şöyle bilgi vermiştir:

---

¹⁸⁷ Gerlach, s. 128-129.

¹⁸⁸ Akgündüz, c. 1, s. 108-126.

Bir Hıristiyan dönmesinin kancaya asıldığını, kaçmaya çalışan kölelerin bir kısmının dövülerek bir kısmının da kazığa oturtularak öldürüldüğünü, bir hırsız evinde saklayan adamın da kadırgada prangaya vurularak cezalandırıldığını yazmaktadır. Fakat Türklerde en yaygın cezanın, işlenen suçun ağırlığına göre, ayak tabanlarına sopa vurdurmak veya suçlunun vücudunu kırbaçlatmak olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca suçlu, vurulan darbe sayısınca da para ödemek zorundadır.¹⁸⁹

Ekmekleri çok küçük yapan bir fırıncının cezalandırılma şeklini de Gerlach, şöyle anlatmaktadır:

“Bir cezalandırma şekli: Büyük, ağır, dört köşeli bir taşın ortası oyularak deliniyor. Cezalının başını bu delikten geçiriyorlar ve taş böylece onun omuzlarına yüklenmiş oluyor. Taşın dört köşesine asılan büyük inek çanları cezalının geçtiği yerlerde herkes tarafından işitilmesini ve insanların onu görmek için koşup gelmesini sağlıyor. İki yeniçeri, cezalıyı bu taşla birlikte şehrin içinde dolaştırıyorlar. Eğer durup dinlenmek isterse ki buna sık sık gereksinim duyar, beş akçe ya da yarım taler (gümüş para) ödemek zorunda kalıyor.”¹⁹⁰

Gerlach, padişahın, emrindeki adamların paralarını doğru ödemeyen imrahor¹⁹¹ başını görevinden azlederek, yakınları ile birlikte Kıbrıs’a sürdüğünü yazmaktadır. Yalancı şahitlik yapan dört kişinin eşeğe ters bindirilip, kuyruklarının da ellerine verildiğini ve yanaklarının, alınlarının dağlanarak işaretlendiğini bu şekilde şehirde dolaşmak zorunda kaldıklarını yazar. Ayrıca, kumaşlarını çok yüksek fiyattan satan bir Yahudi’nin, burnunun altından bir ip geçirilerek, kumaşlarda eline verilerek şehirde dolaştırıldığını da yazmaktadır.¹⁹²

Seyyah, zengin bir adamın halka açık bir divanda yargılandığını, idama mahkûm edildiğini, fakat kaçıp saklandıktan sonra tekrar yakalanarak yirmi dört saat içinde davasının görülüp adamın asıldığını yazar. Bu adam bir oğlan çocuğuyla ilişki kurmuş, tekrarına razı olmayınca da çocuğun burun, el ve ayaklarını kesmiş, bu arada

---

¹⁸⁹ Gerlach, s. 120-121.

¹⁹⁰ Gerlach, s. 94.

¹⁹¹ İmrahor: Padişah ahırlarına ve onlarla ilgili gereçlere bakmakla yükümlü kimse, Bkz.: Akalın, s. 1184.

¹⁹² Gerlach, s. 372-373.

kaçmasına yardım eden çavuş ve arkadaşları da asılmış, adamın eşi ve çocukları da Rodos adasına köle olarak gönderilmiş¹⁹³ ve mal varlığı da padişaha kalmıştır.

Davaların süratle yürütüldüğü bu ülkede, suçlunun suçunu itiraf etmesi için çeşitli yöntemler var diyen seyyah, bunların ilkinin, değnek cezası olduğunu yazmaktadır. Tırnak aralarına uzun çubuklar sokmak, ağızlarına bez tükılarak sulamak veya kollarını ayaklarını çarka bağlayarak germek de bu yöntemlerden bazılarıdır.¹⁹⁴ Suçunu itiraf edeni ise, asmak, kazığa oturtulmak, çengele asılmak veya ayağına taş bağlanıp denize atılmak gibi cezalar bekliyor. Ayrıca bir yöntemde, suçlunun kırıyla boğdurulmasıdır.¹⁹⁵

Haziran 1577'de, bir fahişeyi evinden sürükleyerek çıkararak adama, kapısının önünde 400 veya 700 değnek vurulduğunu yazan Gerlach, bir gemi sahibi ile çalışmanın da yine dayak cezası aldığını yazmaktadır. Gemi sahibinin, çıplak olarak sokaklardan geçirilip, “yüz eksi üç” değnek yediğini, diğerininse patronu tarafından yoldan çıkarıldığı için birkaç değnek yediğini, kadınlarında soyundurulmadan kaba etlerine vurulduğunu yazar. Daha sonra bu suçluların hapishaneye atıldığını da yazmaktadır.¹⁹⁶

3.8.8. Devşirme Usulü

Türkiye’de, her yerleşim bölgesinde yargıç olarak görev yapan kâdılarının bulunduğunu yazan seyyah, bu kişilerin bölgelerindeki halkı tek tek kaydettiğini yazmaktadır. Hıristiyan çocuklarının sayısını doğru söylemek zorunda olan aileler, çocuklarının bir veya bir kaçını Türklere vermek zorundadır. Bu çocuklar, Türk dilini ve Türklerin dinini öğrenmek için Konstantinopolis’e götürülmektedir. Bunlara

---

¹⁹³ Cezanın şahsiliği prensibine göre, yalnız suç işleyenler ve ona yardım edenler cezalandırılır. Kur’an-ı Kerim’de, birçok ayette (En’am: 6/164, Fâtır: 35/18, Nisâ 4/123.) açık ve kuvvetli ifadelerle, suçtan sadece onu işleyen mesul olduğu açıklanmıştır. Bunun tek istisnası da âkilenin diyete iştiraki olarak belirtilmiştir. Bkz. Karaman, c. 1, s. 227-228.

¹⁹⁴ “Suçunu ikrar eden kimsenin ikrarının geçerli olabilmesi için rızası şarttır. Binaleyh cebir ve ikrah ile vaki olan ikrar sahih olmaz.” Mecelle’nin 1575. maddesinde de belirtilen işkence yoluyla yargılamaya İslâm Hukuku’nda da şiddetle karşı çıkılır. İşkence, kötü muamele, dövme ve hapis tehdidi ile suç işlediğini itiraf eden kimsenin itirafı, bâtildir. Daha sonra rızasıyla suçunu kabul ederse o zaman durum değişir. Bkz. Aydın, *İslâm ve Modern Hukukta İşkence*, s. 216-217.

¹⁹⁵ Gerlach, s. 236-237.(Bkz. sayfa 61.)

¹⁹⁶ Gerlach, s. 602-603.

“Samoglanı” (acemioğlan) denmektedir ve bu uygulamadan Galata’da ve Konstantinopolis’teki Hıristiyanlar muaf tutulmaktadır.¹⁹⁷

Galata Sarayı’nda, 7.000 acemioğlanın yaşadığını yazan seyyah, bunların Bulgaristan, Macaristan, Yunanistan gibi ülkelerden, her üç yılda bir toplanan, Hıristiyan çocukları olduklarını yazmaktadır. Bu ocukların eğitildikten sonra da padişahın hizmetinde çalıştıklarını bildirmektedir.¹⁹⁸

3.8.9. Hıristiyan Halkın Şikâyetleri

Konstantinopolis’e getirilen her Şeyden Türklerin çok yüksek gmruk vergisi aldığını yazan Gerlach, bu yüzden her Şeyin çok pahalı olduğunu yazmaktadır. Ayrıca, her yaşlı ya da yetişkin Hıristiyan vatandaşın yılda bir dka veya yetmiş akçe ödemek zorunda olduğunu yazan seyyah, kendilerine ait bağ ve bahçelerden elde ettiği malın bir bölümünü de devlete ödemek zorunda olduğunu yazar. Savaş zamanında ise sefer hazırlığı için Türklere bir miktar daha para vermek zorundadırlar.¹⁹⁹

3.8.10. Menzil Teşkilatı

Osmanlı Devleti’nde resmi haberleşmeyi sağlayan posta teşkilatı ve ordunun konaklama noktaları için kullanılan menzil teşkilatı,²⁰⁰ zaman zaman özellikle Hıristiyan halka sıkıntı oluşturmuştur. Gerlach, haber götüren avuşların karşılaştıkları ilk yolcunun atını elinden aldıklarını onun ne maksatla yola çıktığını umursamadıklarını, bu durumun da daha çok Hıristiyanların başına geldiğini yazmaktadır. Ayrıca, bir kentin yargıcı olan kâdı, posta götüren çavuşa at temin etmezse çok ağır bir cezaya çarptırılmaktadır. Gerlach, köye uğrayan çavuşa yiyecek,

¹⁹⁷ Gerlach, s. 124.

¹⁹⁸ Gerlach, s. 100.

¹⁹⁹ Gerlach, s. 124-125.

²⁰⁰ Osmanlı Devleti’nde haberleşmeyi sağlayan ulaklar, ihtiyaç duyduklarında geçtikleri yerlerde gerek hayvanlarının gerekse kendilerinin ihtiyaçlarını temin etmekte ve ihtiyaç halinde hayvanlara da el koymaktadır. Ulak hükümlerini kullanarak serbest hareket eden ulaklar, halka eziyet edince Kanûnî Sultan Süleyman döneminde menzil sistemi yeniden düzenlenmiştir. Yusuf Halaçoğlu, “Menzil”, *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, c. 29, Ankara 2004, s. 159-161.

içecek ne isterse verilmesi gerektiğini, yalnız Türklerin köydeki Hıristiyanların verdiği yarısını verdiği yazır.²⁰¹

3.8.11. Din Özgürlüğü

Türkiye’de, Yahudilerin kendi dinlerini özgürce yaşamak için okullar ve Sinagoglar kurduğunu yazan Gerlach, her biri için de vergi ödeme yükümlülüklerinin olduğunu yazır. O bölgenin kâdısı, okulların zengin ve fakirliğine göre belli bir miktarda para talep etmektedir.

Türklerde de belli camilerin belli cemaatleri vardır ve her caminin yakınında bulunan bir kâdı, o cemaatteki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmakta, yardımcıları da öldürme vakalarını önlemekle görevlidir. Bu camilerin gelirleri vakıfları aracılığı ile karşılanır. Her bir işyeri bir caminin vakfına aittir, orayı kullanan da her yıl vakfa para ödemektedir.

Gerlach, Sakız adasında yaşayan Hıristiyan halka kendi istekleri ile Türklerin himayesine girdikleri için, dinlerini yaşamada büyük özgürlükler tanındığını yazmaktadır.²⁰²

3.8.12. Türk Ordusu

Stephan Gerlach, savaş için hazırlıklar başlatılınca, orduya katılan gönüllüler olduğunu ve bunların para almayı sadece ganimetle geçindiklerini yazmaktadır. Boğaz tokluğuna savaştan bu askerler, savaşta ele geçirdiği her şeyin sahibi olmaktadır. Sancakbeyleri ise, mümkün olduğunca çok asker toplamalıdır ve savaşa gitmek istemeyenlerden para almak zorundadır. Bu paralar padişahın hazinesine aktarılmakta, savaş ve barış döneminde askere para verilmektedir.²⁰³

3.8.13. Miras

Padişahın önemli görevlerde bulunanlara taşınır ve taşınmaz birçok mallar verdiğini ifade eden Gerlach, varisleri olmadan öldüklerinde ise, bu yüksek konumdaki kişilerin mallarının padişahın hazinesine kaldığını yazmaktadır. Ölenin

---

²⁰¹ Gerlach, s. 125-126.

²⁰² Gerlach, s. 126-127.

²⁰³ Gerlach, s. 129.

kan akrabaları varsa, onlar sadece giysilerini alır, parası, evleri, bir mülkün onda biri padişaha intikal eder ve o da istediği kişiye devredebilir.²⁰⁴

3.8.14. Vergiler

Konstantinopolis'te oturan Hıristiyanların zenginlik derecelerine göre her yıl bir, iki, üç ya da dört taler (gümüş para) ödeyerek, rahat yaşadığını söyleyen Gerlach, artık onlara kimsenin kötü ve çıkarıcı bir amaçla yaklaşmadığını yazmaktadır. Bir haksızlık söz konusu olduğunda ise şikâyetle bulunma hakları olduğunu veya bu işi bir miktar para ile hallettiklerini yazan seyyah, buradan uzakta yaşayanların, buldukları yerin yöneticisi ne derse yapmak zorunda olduğundan daha zor bir hayat yaşadıklarını yazar. Türk donanması sefere çıktığında ise, her Hıristiyan, Yahudi ya da Türk vatandaşı, kürekçilerin her biri için yirmi veya yirmi beş duka ödemek zorundadır. Gerlach, yıllık ödemede bulunmayan Türklerin de evleri, bağ ve bahçeleri için vergi verdiğini yazmaktadır.²⁰⁵

Pera'da yaşayan tüccarların her yıl vergi verdiğini, fakat bundan başka ödeme yapmadıklarını yazan Gerlach, hükümdarın emrinde olanların ise ister Yahudi olsun, ister Hıristiyan hiçbir ödeme yapmadıklarını yazar.²⁰⁶

3.8.15. Asalet

Stephan Gerlach, kendilerinde yüksek bir makama gelmek için asaletin yeterli olduğunu, oysa Türklerde, birinin soylu bir aileden gelmesinin hiç önem taşımadığını, kahramanlık gösteren bir kölenin bile en yüksek makamlara çıkmaya hakkı olduğunu ifade eder.²⁰⁷

3.8.16. Şarap Yasağı

*“Sultan Murad, özellikle dindarlığı, adalete değer vermesi, sağduyusu ve iyi kalpliliği bakımından çok övülmektedir”*²⁰⁸ diyen Gerlach, 7 veya 8 Mart 1575'te şarap içmenin yasaklandığını yazmaktadır. Yasağa uymayanlardan, hükümdarın

---

²⁰⁴ Gerlach, s. 129-130.

²⁰⁵ Gerlach, s. 130-131.

²⁰⁶ Gerlach, s. 288.

²⁰⁷ Gerlach, s. 132.

²⁰⁸ Gerlach, s. 160.

emrinde olanların maaşları kesilecek ve diğerlerinin cezası da kâdının uygun göreceği sayıda değnek cezası olacaktır. Şarabı satan kişinin de cezalandırıldığını yazan seyyah, dayak yemek istemeyen suçlunun ister Türk, ister Rum veya Yahudi olsun her darbe için iki katı para ödemek zorunda olduğunu yazar.²⁰⁹

İslâm Hukuku'nda, sarhoşluk veren içkiler kesin olarak yasaktır. Fakat Gerlach, daha önce Ramazan'da ve iki bayram arasında yasak olan şarabın, ancak Nisan 1575'te, Türklere tamamen yasaklandığını yazmaktadır. Seyyah, Subaşılar, içki içen bir sipahi de olsa, tutuklama yetkisi verildiğini ifade etmektedir. Yeniçeriler gibi birçok hakkı ve özgürlüğü olan sipahilerinse, yeniçerilerle bir olup isyan çıkardığını, subaşı ve emrindekileri hırpaladığını ve daha sonra da bu askerlerin şarap içme iznini yeniden aldıklarını iddia etmektedir.²¹⁰

Gerlach, 14 Mayıs'ta da yeniçeri ağasının azledilmesinin, yine bu şarap yasağı yüzünden olduğunu yazar. Subaşının sarayda görevli birini tutuklaması veya ona emir vermesi daha önce olmadığından, şarap yasağıyla birlikte bu gerçekleşince yeniçerilerin isyan ettiğini anlatan seyyah, yeniçeri ağasının da onları zapt edemeyince de görevinden alındığını yazmaktadır. Ayrıca, bütün memuriyetlerin hediye ve rüşvet karşılığında en üst yetkili olan paşadan alındığını yazan seyyah, paşanın Osmanlı Devleti yasalarının koruyucusu olduğunu yazar. Tanrı'nın dünyevi meselelere yönelik yasalarının korunması ve savunulmasının da müftünün ve kazaskerin görevi olduğunu ifade eder.²¹¹

Gerlach, oruç zamanı şarap içen bir çavuşun tımarını kaybettiğini ve şarap içip bir yeniçeriyi yaralayan ağanın da görevinden alınıp, Yedikule zindanlarına atıldığını ve oruç dönemi kimse idam edilmezken, Mehmed Paşa'nın bazı katilleri oruç döneminde idam ettirmesinin padişahı çok kızdırdığını da yazmaktadır.²¹²

---

²⁰⁹ Gerlach, s. 178-179. İslâm Hukuku'nda, içki içme suçunun had cezası, sopayla seksen kırbaçtır. Bkz. Akgündüz, c. 1, s. 111.

²¹⁰ Gerlach, s. 185-186.

²¹¹ Gerlach, s. 1192-194.

²¹² Gerlach, s. 272.

3.8.17. Müftünün Yanlış Cezaya Tepkisi

Gerlach, Ferhat Paşa'nın ve imrahorunun asılması, iki hizmetkârının da sokaklarda sürüklenmesinin dönemin müftüsünün bilgisi dışında gerçekleştiğini yazmaktadır. Hz. Muhammed'in (s.a.v) yasalarına göre, suçlulara bu en ağır ceza yerine uzak bir yere sürgüne göndermek gerektiğini, hatta kazaskerin de bu yönde hükmü olmasına rağmen, bilgisi dışında gerçekleşen bu olay karşısında, müftünün kızarak, görevinden istifa etmek istediğini yazar.²¹³

3.8.18. Kırık Para

Yahudilerin çok sevildiğini ve itibar gördüğünü yazan Gerlach, ancak piyasaya kırık para²¹⁴ süren birçok Yahudi'nin tutuklanıp, Divan'da yargılandığını ve değnek cezası aldıklarını yazar. Üstelik darbe sayısınca para cezası ödemek zorunda kaldıklarını ekler.²¹⁵

3.8.19. Türkiye'de Kadın

“Türkiye’de kadın erkeğe hiçbir katkıda bulunmaz. Bir mülk sahibi ise, erkek ondan yararlanamaz ve mülkün gelirini kendisi için harcayamaz, parasını saçıp savuramaz.” diyen Gerlach, erkeğin ayrıca kadına mihr-i müeccel, denilen bir para ödemek zorunda olduğunu yazar. Müslümanların peygamberi Hz. Muhammed'in (s.a.v) de yaptığı bu uygulama, kadına erkeğin ölümünden sonra kullanabileceği bir para bırakılmasını sağlamaktadır.²¹⁶

3.8.20. Divana Ulaşan Şikâyetler

Gerlach, Ayasofya'da Kubbealtı denilen yerde, paşaların Divan denilen oturumlar düzenleyerek, halkın dilek, rica ve özellikle şikâyetlerini dinlediklerini ve kendilerinin de Türk, Rum kadın ve erkeklerden oluşan kalabalık bir gruba denk geldiğini yazmaktadır. Daha çok tımar sahibi tarafından ezilen köylünün şikâyetlerini dinleyen paşa, kâdiya hitaben bir mektup yazarak, kâdının adaleti yerine getirmesini sağlar. Paşa, karşısına çıkan davacıları dinler, kararını verir, davacının işini bitirip

²¹³ Gerlach, s. 181.

²¹⁴ Kırık para: Kenarlarından tırtıklanmış değeri düşük para. Ç.N.

²¹⁵ Gerlach, s. 197.

²¹⁶ Gerlach, s. 200.

yollar. Divanda sıra gelmeyen davacılar, öğleden sonra paşanın evine gider, paşa da onları evinde dinler, karar verir ve artık paşanın kararına kimsenin söz söyleme hakkı yoktur. Paşa, tüm memuriyetlerin atanmasında da etkilidir.²¹⁷

3.8.21. Sultan Murad'ın Adaleti

Hükümdarın adalet tutkunu olduğunu yazan Gerlach, yolda gördüğü iki cesedin katillerinin bulunmasını sağladığını ve beylerbeyi, sancakbeyinin de Divan'a katılmasını yasakladığını yazar. Divan'a gelen yöre halkı, itibarlı insanlar gibi haklarını aramakta, dertleri hakkında şikâyetle bulunmaktadır. Halk bunu yaparken de, o yörenin temsilcisi Divan'da olmadığı için rahatça konuşmakta ve böylece adalet temin edilmektedir.²¹⁸

3.8.22. Davalar

“Padişahın adaleti uygulama tarzına bir örnek daha: Adam öldürme suçundan yargılanan bir Hıristiyan, Müslüman olmayı kabul ederse, ona hayatı bağışlanmaz, sadece cezası hafifletilir, yani mesela çengele asılacak yerde kafası kesilir.” diyen Gerlach, davaların da fazla uzatılmadığını yazar. Uzun uzun soruşturma yapılmadan, suçluya bir yazı gönderildiğini, suçlunun da yazılanları yapmak zorunda olduğunu yazmaktadır. Ve onu boğmak üzere gelen çavuşa da teslim olmak zorundadır.

Ayrıca, bir sokakta öldürülen adamın katili bulunamazsa, o sokak sakinleri padişaha para ödemek zorundadır.²¹⁹ Eğer öldürülen bir Türk'se ve katil bulunamazsa, mahalleden ev başına 15-16 duka; katil bulunursa ev başına 1 duka verilmesi, toplamda 600 duka verilmesi gerektiğini yazar.²²⁰

3.8.23. Subaşılar

Subaşılardan iyi para kazandığını yazan Gerlach, bunların sokakta kavga eden herkesi hiç ayırım yapmadan tutukladığını bildirir. Suçsuz bile olsa, serbest kalmak için Subaşılara yüklü bir para ödemek gerektiğini, hapishanelerin yönetiminin bu adamlara ait olduğunu yazar. Bazen belli bir para karşılığında hapishanelerin

²¹⁷ Gerlach, s. 249-250.

²¹⁸ Gerlach, s. 286.

²¹⁹ Gerlach, s. 312-313.

²²⁰ Gerlach, s. 724.

yönetiminin Hıristiyanlara ve Yahudilere devredildiğini yazan seyyah, azat edilmek ve ziyaretçi kabul etmek için de Subaşılara bir miktar akçe vermenin zorunlu olduğunu ifade etmektedir.²²¹

Gerlach, hem Türk hem Hıristiyan halka kötü davranan bir subaşının tutuklandığını, padişahın da bu subaşını paşalara teslim ettiğini yazar. Hakkındaki şikâyetleri dinleyen Paşanın, Subaşının bütün suçlarını denetlediğini ve suçu büyükse adaleti yerine getirmek için padişahın onun mallarına el koyduğunu yazmaktadır.²²²

3.8.24. Ticaret Hakkı

Padişah, bahçelerinde yetişen meyveleri ve sarayda pişirilen pirinç yemeklerini, acemioğlanlara sattırarak her yıl iyi bir gelir elde etmekte diyen Gerlach, balık tutma ve satma hakkının da para karşılığında Hıristiyanlara verildiğini yazmaktadır. Kantakuzen'nin tuz ticaretini padişahın satın aldığı, şarap gümrüğü dışında Karadeniz ve Akdeniz bölgesinden gelen diğer malların gümrüğünü de Koca Yahudi Don Josef'in tahsil ettiğini yazar. Padişahın görevlendirdiği yeniçeriler, Don Josef'in adamları ile birlikte Boğaz'da dolaşp, gemileri denetlemekte, taşıdığı mala göre de vergi ve gümrük almaktadır.²²³

3.8.25. Tımar

Tımar, Türk ve Rum tebaanın sahip olduklarından onda bir alınan vergidir diyen Gerlach, padişahın tımarların kayıtlı olduğu kitapları inceleyerek, bunların nasıl yönetildiğini öğrendiğini yazar. Yazılı olandan üç dört kat fazla tımar toplandığını yazan seyyah, mal varlıklarından da onda bir yerine genellikle beşte, altıda, yedide bir alındığını bildirir. Ayrıca, Türklerden, sadece arazinin sağladığı üründen hisse alınırken, Hıristiyanlardan sahip oldukları her şeyden hisse alındığını da yazmaktadır.²²⁴

---

²²¹ Gerlach, s. 414.

²²² Gerlach, s. 516.

²²³ Gerlach, s. 509-510. c. 2.

²²⁴ Gerlach s. 514.

3.8.26. Tutsaklar

Hapishanelerdeki tutsakların ihtiyaç duyduğu çok şeye ulaşabildiğini hatta parası olanların ne isterse yapabildiğini yazan seyyah, özellikle zindan kâtibi olarak seçilenin çok kâr elde ettiğini yazar. Tutsaklar arasında düzeni sağlamakla görevli olan kâtip, bir süre sonra özgürlüğünün bedeli olan parayı bile kazanabilmektedir. Uluç Ali'nin esirleri ise ticaretle uğraşmakta ve kaldıkları binada var olan kiliselerinde papaz eşliğinde ayin yapabilmektedirler.²²⁵

Padişahın ve Mehmet Paşa'nın, İsa'nın doğum günü ve Paskalya yortularında, tutsakları serbest bıraktığını yazan Gerlach, böylece özgür kalan tutsakların memleketlerinden olan tutsaklarla bir araya gelip içki içtiğini yazmaktadır.²²⁶

3.8.27. Şehirdeki Kadınlar

Gerlach, padişahın emriyle şehirde yaşayan tüm kadınların sorguya çekilerek, kimlik taraması yapıldığını yazmaktadır. Kâdi ve şehrin düzeninden sorumlu kişilerin, namuslu bir hayat yaşamayan tüm kadınları tespit ederek, bunları deniz aşırı yerlere sürdüğünü yazar.²²⁷

3.8.28. Yahudi'nin Yargılanması

Hıristiyan bir adamın, tartışırken Hz. İsa'ya hakaret eden bir Yahudi'yi kâdiya şikâyet ettiğini yazan seyyah, kâdının da Yahudi'ye 80 değnek vurdurduğunu yazmaktadır. Fakat adamın bu cezayla tatmin olmayıp olayı padişaha taşıyarak bir şikâyetname yazması üzerine, Yahudi bir kez daha yargılanmış ve müftü, hakkında üç hüküm verilebileceğini padişaha bildirmiştir. Taşlanmak, yakılmak²²⁸ ve ömür

²²⁵ Gerlach, s. 520-521.

²²⁶ Gerlach, s. 264.

²²⁷ Gerlach, s. 600.

²²⁸ İslâm Hukuku'nda mezheplerin çoğuna göre, ölüm cezası, en kolay usulle yani keskin bir kılıçla yapılmakta ve suçluyu dövmek, itmek, yakmak, suya atmak, elini ayağını kesmek, derisini yüzmek, ateşe atmak ve benzeri şekillerde öldürmek caiz görülmemekte, bunlar suçluya işkence sayılacağından yasaklanmaktadır. Bkz. Aydın, *İslâm ve Modern Hukukta İşkence*, s. 230; İslâm Hukuku'nda yakma cezası olmamasına rağmen Osmanlı'da Fatih Sultan Mehmed zamanında, hulul inancına sahip olan Hurûfiler, tutuklanarak, haklarında verilen "idam edilerek yakılmaları" fetvası hemen tatbik edilmiştir. Bkz. Ahmed Akgündüz – Said Öztürk, *Bilinmeyen Osmanlı*, İstanbul 1999, s. 155; Hurûfilerin yakılmak suretiyle idamlarına fetva veren Fahreddîn-i Acemî, hem II. Murad döneminde hem de II. Mehmed döneminde, otuz yıldan fazla görev yapan ilk Osmanlı şeyhülislamlarındandır. Bkz. Cahit Baltacı, "Fahreddîn-i Acemî", *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, c. 12, İstanbul 1995, s. 82.

boyu zindanda kalarak ve ilk 40 gün boyunca 80 değnek vurdurmak, cezalarından padişah, kazaskerinin de uyarılarıyla, zindana atılmasına hükmetmiştir.²²⁹

3.8.29. İpek Elbise Yasağı

Gerlach, padişahın üç gün duyuru yaptırarak ipek elbise giymeyi, tebaasından olan Yahudi ve Hıristiyanlara yasakladığını yazmaktadır. İpekli elbise ve zarif ayakkabı giyenlerin, yakalanınca bunları teslim etmek ve yargıcın karşısına çıkmak zorunda olduğunu yazar. Cezası da, hem elbiseyi vermek hem falakaya yatmak, hem de belli bir miktar para vermektir.²³⁰

3.8.30. Sultanla Evlilik ve Mirası

“Paşalardan veya yüksek makamlardaki beylerden birine evlenmesi için padişahın soyundan bir sultan teklif edilirse, onu reddedemez, mutlaka onunla evlenmesi gerekir. Fakat evleneceği kızı önceden görmesi mümkün değildir. Karısı olacak kızı ancak gelin odasında görebilir.”²³¹

Gerlach, sultanlarla evlenen bu adamların, önceki karılarını çocukları olsa bile boşamak zorunda olduklarını ve artık sultanların kulu kölesi olduklarını yazar.²³²

Miras konusundaki uygulamalarda, padişah soyundan bir kadınla evli olan kişilerin ölünce mirasının karısına kaldığını yazan Gerlach, kadın ölünce de mirasın üçe bölündüğünü yazmaktadır. Üçte ikisi padişaha, üçte biri ise ölenin çocuklarına verilmekteydi. Çocuksuz ölen beylerin ise, bütün servetine padişahın el koyduğunu, şayet çocukları varsa, padişahın sadece tımarı aldığını, erkek evlatların mirasın üçte ikisine, kızların ise üçte birine sahip olduğunu yazmaktadır.²³³

3.8.31. Haraç Miktarları

Bütün yerleşim yerlerinde bir Türk yöneticinin bulunduğunu ve oranın kâdisıyla beraber haraç toplama işinin yapıldığını yazan seyyah, o yörede yaşayan herkesin bir deftere kayıtlı olduğunu yazmaktadır. Zenginler, orta halliler ve fakirler

---

²²⁹ Gerlach, s. 622-623.

²³⁰ Gerlach, s. 634.

²³¹ Gerlach, s. 639.

²³² Gerlach, s. 584-585.

²³³ Gerlach, s. 723.

olarak sınıflandırılan Hıristiyan halkın, zenginlerinden dört-beş duka; orta hallilerinden 80-100 akçe; fakirlerinden ise 30-40 akçe para alınmaktadır. Halk, her yıl padişaha ödenen haraçtan başka, patriğe de haraç ödemek zorundadır.²³⁴

*“Peç’teki patrik, din özgürlüğünün ve makamının korunması için Türk hükümdarına yılda 2.000 duka ödemek zorundaymış. Onun yönetimi altında bulunan diğer papazların her biri ise gelir düzeyine göre bir miktar haraç ödemekteymiş.”*²³⁵

3.8.32. Bayram

Gerlach, oruç ayı bitince Türklerin Büyük Bayram’ının başladığını, bu günlerde şarap içmenin ve kadınların üç gün sokağa çıkmasının yasak olduğunu yazmaktadır. Önemli bir iş yoksa tutsakların da tatil yaptığını bildirir.²³⁶

3.8.33. Seyahat İzni

Gerek Venedik gerekse Kudüs’e gitmek isteyen beylerin Paşadan izin ve pasaport vermesini rica ettiklerini yazan seyyah, Hıristiyan bir grubun Türkiye içinde seyahat edebilmesi için, gruptaki kişilerin sayısının ve adlarının yazılı olduğu pasaportu paşadan almaları gerektiğini yazmaktadır.²³⁷

3.8.34. Azat Belgesi

Gerlach, Türklerin esirlere, altı ay hizmetlerinden sonra, bir belge hazırladıklarını ve 14-15 yıl sonra azat edilmelerini taahhüt ettiğini yazar. Tutsak bu belgeyi iyi saklamak zorundadır. Çünkü tutsak, bu belgeye sahip oldukça bir başkasına satılamaz. Şayet, satılırsa, tutsak kâdiya başvurarak kendini savunabilir.²³⁸

3.8.35. Zinânın Hükümü

Bir sipahi ve bir Yahudi gencinin asılmasına tanık olan Gerlach, sipahinin karısının da denize atıldığını yazmaktadır. Sipahinin de bilgisi dâhilinde, kadının Yahudi gençle ilişki kurduğunu, bir cariye haber vermesi üzerine olayın açığa çıktığını yazar. Yahudilerin genci kurtarmak için büyük para teklif ettiğini yazan

²³⁴ Gerlach, s. 658-659.

²³⁵ Gerlach, s. 852.

²³⁶ Gerlach, s. 699.

²³⁷ Gerlach, s. 722.

²³⁸ Gerlach, s. 773.

Gerlach, fakat baş kâdının hükmün infazında ısrar ettiğini yazmaktadır. Yasa kitabına yani şeriata göre, suçluların yakılmasında²³⁹ ısrar eden kâdı, hüküm uygulanmazsa, istifa edeceğini bildirmiştir. Buna rağmen, ceza biraz hafifletilmiş, iki adam asılmış ve bütün olayları izleyen kadın da, daha sonra boğdurularak, boynuna bağlanan taşla denize atılmıştır.²⁴⁰

3.8.36. Gümrük Vergisi

Gümrük görevlisi olan “Enim (Emin)’in efendisinden vergi istemesi üzerine, efendisinin buna itiraz ettiğini yazan seyyah, kendisinin bir elçi olarak hak ve özgürlüklerinin olduğunu söylediğini yazmaktadır. Paşadan aldığı mektupta işe yaramayınca, olayın kâdıya taşındığını ve kâdının da elçinin mallarının gümrüğe tabii olmadığına karar verdiğini yazar.²⁴¹

Sonuç olarak, Stephan Gerlach, Avrupa’da din hürriyeti hala yerleşmemişken, Osmanlı’da Müslüman olmayan halkın, ibadetlerini serbestçe yaptıklarını, kahramanlık gösteren bir kölenin bile en yüksek makama gelebildiğini yazarken, Hıristiyan halkın bazı konulardaki şikâyetlerini de dile getirmiştir.

---

²³⁹Yazar, “*zina edenlerin şeriata göre yakılması*” ifadesinde yanılmıştır. Çünkü zinâ suçunun had cezası, eski hukukta üç çeşittir: Sopa, sürgün ve hapis ve recm. Bekâr erkek ve kadın zinâ suçunu işlediğinde, celd yani yüz sopa vurulur. (Nur: 24/2) Ya da hapis (tağrib) cezası verilir. Ebu Hanife, tağribi, sürgün olarak yorumlamış ve had cezasının sadece sopa olduğunu sürgününse siyaset cezası olduğunu bildirmiştir. Zinâ suçunu işleyen şahıs muhsan yani evli, tam ehliyetli ve Müslümansa cezası recm yani taşlanarak öldürülmektir. Zor şartlarla ispat edilebilen ve en küçük şüphede bertaraf edilen zinâ haddi çok az uygulanmıştır. Türk hukuk tarihinde de çok nadir uygulanan zinâ haddi, şartların birinin eksik olması halinde de ta’zir cezasına çevrilmiştir. Bkz. Akgündüz, c. 1, s. 108-109; Karaman, c. 1, s. 201-202.

²⁴⁰ Gerlach, s. 782-783.

²⁴¹ Gerlach, s. 852-853.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

17.YÜZYIL SEYYAHLARI VE OSMANLI İLE İLGİLİ GÖZLEMLERİ

17. yüzyılda Osmanlı Devleti, kendi sisteminden yeni alternatifler çıkaramadığı, geleneksel yollarla devam ettiği için bir nevi kendi Ortaçağını hazırlamış, Avrupa'nın Hümanizm, Reform ve Rönesans ile değişen zihniyet değişiminin etkilerinden kurtulamamıştır. Coğrafi keşifler, ilmi buluşlar ve sömürgeleri sayesinde zenginleşen Avrupa'nın yerli sanayiye vurduğu darbe, fütuhât döneminin kapanması, masrafların artıp, hazinenin boşalması, birçok cephede savaşılması, isyanlar ve daha birçok olay bu yüzyıla damgasını vuran gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁴² I. Ahmed, I. Mustafa, II. Osman (Genç), IV. Murad, İbrahim Han, IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Ahmed ve II. Mustafa'nın tahta çıktıkları bu yüzyılda, Avrupa'dan gelen birçok seyyah da bu gelişmelere tanık olmuştur.

4.1. Crailsheimli Adam Werner

Osmanlı İmparatorluğu'na, Roma-Germen İmparatorluğu tarafından gönderilen elçilik heyetinde elçinin sekreteri olan Adam Werner, seyahati sırasındaki gözlemlerini kitap haline getirmeyi efendisine karşı bir borç bilmiştir.²⁴³ 1616 yılından 1618 yılına kadar olan gözlemlerinin yer aldığı kitap, ilk kez 1622'de yayınlanmıştır. Elimizdeki çeviride, Werner'in güncesindeki isimler, orijinal metindeki gibi yazılıp, sonra da Türkçesi verilmiştir. Crailsheimli olan yazarın yaşamı hakkında fazla bir bilgiye ulaşılamamıştır.²⁴⁴

²⁴² Bayram Kodaman, "Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 16, Aralık 2007, s. 12-13.

²⁴³ Crailsheimli Adam Werner, *Padişahın Huzurunda; Elçilik Günlüğü, 1616-1618*, (çev. Türkis Noyan), Kitap Yayınevi, 1.bs., İstanbul Aralık 2011, s. 11.

²⁴⁴ Werner, s. 7.

4.2. Osmanlı İle İlgili Gözlemleri

4.2.1. Kervansaraylar ve Vakıflar

Adam Werner, yolculuğu sırasında, Edirne'ye vardığında törenle karşılandığını ve Osmanlı Devleti'nin ikinci payitahtı olduğunu söylediği bu kentte, büyük ölçüde ticaret yapan Türklerin, Yahudilerin, Rumların ve Ermenilerin bir arada yaşadığını yazmaktadır. Türklerin, bina yaptırmaya fazla meraklı olmasalar da, kervanların barınması için büyük binalar yaptırdığını ve adına “kervansaray” denilen bu yapılarda, karşılığında hiçbir ödeme yapmadan herkesin kalabildiğini yazar.

Kamu yararına yapılan ve büyük harcamalardan kaçınılmayan bu yapıların yedi tane olduğunu yazan seyyah, bunları; mescitler veya camiler, imaretler, kervansaraylar, hamamlar, çeşmeler, köprüler ve yollar olmak üzere sıralarken, bunların çok önemli ve övülmeye değer vakıflar olduğunu yazmaktadır.²⁴⁵

4.2.2. İmaretler

Werner, Havsa köyüne vardığında, kaldığı kervansarayın ve içindeki imaretin, Sokullu Mehmed Paşa tarafından vakfedildiğini ve burada ister Hıristiyan ister Yahudi veya Müslüman herkesin kalabildiğini ve akşamları da yemek yenilebildiğini yazmaktadır. Hatta kendisine söylenene göre, İstanbul'daki camilere bağlı o kadar çok imaret varmış ki, bir yıl burada kalmak isteyen kişi, geleneğe uygun olarak, her birinde üç gün yeme-içme ve barınma hakkını kullansa da, yine de hepsine uğramasına imkân yokmuş.²⁴⁶

4.2.3. Müftü

Werner, Türk hükümdarı tarafından seçilen ve yine onun tarafından görevine son verilen müftünün, yasa, din, hak ve hukuk gibi bütün uhrevi ve dünyevi meselelerin başı olduğunu yazmaktadır. Din ve yasalar konusunda eğitim gören kâdıların, hatta kazaskerlerin bile –ki bunlar en üst kademedeki yargıçlardır- mevki sıralamasında müftüden sonra gelmekte olduğunu belirtmektedir.²⁴⁷

---

²⁴⁵ Werner, s. 48-50.

²⁴⁶ Werner, s. 51.

²⁴⁷ Werner, s. 64.

4.2.4. Veziriazam

Bütün Türk İmparatorluğu'nun ve ordunun yöneticisi olan Veziriazamın, otoritesinin ve gücünün herkesten üstün olduğunu yazan Werner, savaşta da görevlendirmeleri ve kararları onun verdiğini yazar. Vezir Paşa diye de adlandırılan ve Osmanlı Kapısı'nda görevli dört veziri de atayan Veziriazam, savaşta da "serasker" unvanını almaktadır.²⁴⁸

4.2.5. Divan

Haftada üç defa sarayda vezirlerin toplanmasıyla kurulan divan yani genel meclis, Hıristiyan, Yahudi veya Türk vatandaşların sorunlarını çözmek için başvurduğu bir kurumdur. Werner, daha birçok işlemin yapıldığı divan da, vatandaşların meselelerinin o gün veya ertesi gün mutlaka sonuçlandırıldığını da yazmaktadır.²⁴⁹

4.2.6. Cezalar

Werner, Türklerin otuz gün oruç tuttuğunu ve bu ayda yalnız şarap içmenin yasak olduğunu ve içeninse ölümle cezalandırıldığını yazar.²⁵⁰

Türklerde yalnızca savaşçıların başlıklarına tüy takma hakkı olduğunu, elçilik mensupları hariç Hıristiyanların ise bunu yapmasının yasak olduğunu yazan Werner, şövalyelerinden birinin şapkasının çalındığını yazar. Şövalyeye refakat eden yeniçeri hırsız yakalayınca da, ceza olarak hırsıza birkaç yüz değnek vurulduğunu ve Veziriazamın bu cezayı vererek, adaletin yerine getirilmesinde gayet titiz davrandığını yazmaktadır.²⁵¹

Geleneğe aykırı davranıp, doğru yoldan ayrılmış bir fahişenin, eşeğin sırtına ters bindirilip, eline eşeğin kuyruğu verilip, boynuna koyun bağırsakları ve başına da koyun işkembesi konularak şehirde gezdirildiğini yazan Werner, onu gezdiren adamın zaman zaman bağırsaklarla ona vurduğunu da ifade etmektedir.²⁵²

---

²⁴⁸ Werner, s. 73.

²⁴⁹ Werner, s. 75.

²⁵⁰ Werner, s. 67; Bkz.: dipnot: 154.

²⁵¹ Werner, s. 78.

²⁵² Werner, s. 81.

Werner, kolluk kuvvetlerinin başı olan subaşının, bütün gün at üstünde Konstantinopolis'i gezdiğini ve kasapları, ekmekçileri ve diğer esnaf dükkânlarını denetlediğini yazar. Subaşı, satılan mallarda hile olup olmadığına bakarak, bir hile tespit ederse, dükkân sahibini hemen oracıkta sokak ortasında değnekleterek rezil etmektedir. İster Hıristiyan, ister Yahudi ve isterse bir Türk, sokakta kavga çıkarırsa, yine dayak cezası almakta ve kimseye ayrıcalık tanınmamaktadır. Werner, ayrıca hile yapanların bazen de kurşunla ağırlaştırılmış bir tahtaya boyunları geçirilerek, belli bir yere kadar bu tahtayı taşıdıklarını ve tahtanın üzerine de hile yaptığı mallardan konulup, inek çanları asılı bir şekilde (alaya maruz) bırakıldıklarını yazmaktadır.²⁵³

Seyyah, 16 Mayıs 1617'de bir delikanlıya zorla tecavüz etmek isteyen bir Türk'ün de hemen orada asıldığını yazar.²⁵⁴

4.2.7. Müslüman Türklerin Güç Aldığı Kaynaklar

Werner, kitabının son bölümünde Türklerin, ya da kendi adlandırmalarına göre "Müslümanların" kurduğu bu büyük devletin gücünü aldığı unsurları yazmaktadır. Bunlardan bazılarını şöyledir:

1. Çıkabilecek anlaşmazlıkların çözümü için, padişahın en büyük oğlu tahta geçme hakkına sahiptir ve diğerleri idam edilir.
2. Tek dini inanca sahiptirler ve aralarında ayrılık yoktur.
3. Türkler yani Müslümanlar, kendi inancından olmayan kişilere karışmaz ve din değiştirmeye zorlamaz. Bundan dolayı da insanlar, Türklerin yönetimini tercih etmektedirler.
4. Hükümdarlarına bağlılıkta hiçbir halk Türklerle boy ölçüşmemektedir, her şartta hükümdara kesin itaat söz konusudur.
5. Türklerde, bir kişi bilgisi, deneyimi, azmi ve dürüstlüğü sayesinde, en yüksek siyasi veya askeri konuma gelebilir. Bu kişinin bir köle olması veya alt tabakada bir aileden gelmesi, hak ettiği itibarı görmesine engel değildir. Krallar gibi zengin de olabilen bu insanlar, evlilik yoluyla padişahın ailesine bile girebilmektedir.

---

²⁵³ Werner, s. 82.

²⁵⁴ Werner, s. 83.

6. Türklerin, çok katı hukuk kuralları vardır ve hangi toplumdansa olsun suç işleyen ve kamuya zarar verecek bir davranış yapan, idama kadar gidecek ağır cezalara çarptırılmaktadır.

7. Türkler, “Mushaf” veya Kur’an” adını verdikleri kutsal kitaplarında vadedilen şehitlik mertebesine ulaşmak için, çok sert savaşmakta ve dinleri uğruna canlarını feda etmekten kaçınmamaktadır.

8. Küçük yaştan itibaren savaşçı olarak yetişen Türkler, sıcağa, soğuğa, açlığa ve susuzluğa dayanıklı, aşırı cesur savaşçılar olarak kendilerine yetmektedir.

9. Gerek ülkenin sınırlarında, gerekse dışında, bilgi edinme ve haberleşme için kurdukları karakollar sayesinde Türkler, kendi çıkarları ile ilgili her konudan haberdar olurlar.²⁵⁵

Werner, Osmanlı Devleti’ne duraklama dönemini yaşadığı yıllarda gelmiş ve bu dönemde bile devletin büyüklüğünü, gücünü görmüş ve bunu sağlayan unsurları dile getirmekten çekinmemiştir. Seyyah ayrıca, Osmanlı toplum yaşantısına ilişkin dikkatini çeken ayrıntılara da yer vermiştir.²⁵⁶

4.3. Jean Thevenot

1633 yılında doğan ve 1667’de, otuz dört yaşında, İran’da ölen ²⁵⁷Thevenot varlıklı bir aileye mensuptu. Amcasından başka ailesi hakkında hiçbir bilgiye rastlanmamaktadır. Thevenot, amcasının ve daha sonraki yıllarda tanışacağı oryantalist Herbelot’nun etkisiyle şarkiyatçılığa merak salmış ve Doğu’ya gitmeye karar vermiştir. Seyahatinden önce de doğu dilleri ve kültürleri hakkında bilgi edinmiştir. 2 Aralık 1655’te İstanbul’a gelen Thevenot, ticari ve siyasi bir kaygı taşımadan, sadece görme ve öğrenme arzusu ile verdiği bilgilerde dini konular hariç tarafsız ve doğru bilgi vermiştir.²⁵⁸

---

²⁵⁵ Werner, s. 128-130.

²⁵⁶ Ayşe Çamkara Erginer, “Divan Edebiyatında Sosyal Hayat Çalışmalarına Önemli Bir Kaynak Serisi: Kitap Yayınevi’nin “Sahaftan Seçmeler” Dizisi, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, c. 4, S. 8, Mart 2017, s. 11.

²⁵⁷ Thevenot Jean, *Thevenot Seyahatnamesi*, (çev. Ali Berktaş), İstanbul 2014, s. 12.

²⁵⁸ Thevenot Jean, *1655-1656’da Türkiye*, (çev. Nuray Yıldız), İstanbul, Nisan 1978, s. 17-18.

Herbelot'la yapacağı Doğu Akdeniz seyahatinden sonra, bunları yazacağı fikrini taşıyan Thévenot, bunu şu sözleri ile açıkça ortaya koymaktadır: “...*Bu kadar bilgi edindikten sonra, geri döndüğümde Doğu'nun bilim, sanat ve doğa alanlarında ürettiği tüm güzellikleri okurlarla paylaşabileceğimden emindim.*”²⁵⁹ 17. yüzyılın ortasında Osmanlı Devleti'nin Türk tarihçilerin deyimiyle “Duraklama Devrinde” İstanbul'a gelen Thévenot, burada dokuz ay kalmıştır.²⁶⁰ Burada kaldığı sürede ilgi duyduğu konularda sağlam bilgi edinebilmek için araştırmalar yapmış ve yetkili kişilerle ilişkiler kurmuştur.²⁶¹ Türk kahvesini Fransa'ya götüren kişi olarak kabul edilen²⁶² Thévenot, seyahatnamesinde, Türk örf ve adetlerini, gezip gördüğü yerleri, siyasi ve idari olayları ve günlük hayatı dile getirmiştir.²⁶³

“*Voyages de M. De Thévenot en Europe, Asie et Afrique*” adını taşıyan seyahatname, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, 1665'te, ikinci bölüm 1674'te üçüncü bölüm ise 1684'te Paris'te basılmış ve tüm ciltlerin 1687'de İngilizcesi, 1727'de de Fransızcası, beş cilt olarak yayınlanmıştır.²⁶⁴

Thévenot'nun kendi devrinin “ortalama seyyah” imgesine en uygun kişi²⁶⁵ olduğunu söyleyen Tarihçi Stefanos Yerasimos, editörlüğünü yaptığı “Thévenot Seyahatnamesi” adlı kitabın giriş bölümünde, esere ilişkin görüş ve gözlemlerine yer verir. Yerasimos, özellikle gündelik yaşama ilişkin gözlemlerini büyük bir titizlikle ve gerçeğe uygun olarak anlatan²⁶⁶ Thévenot'nun, bu tavrının onun seyahatnamesini alışlagelmiş seyahatnamelerden ayırdığını yazar. 1665'teki birinci baskısının birinci cildinin büyük bölümünü kapsayan eserde, siyasi ve idari bilgilere fazla yer vermediğini yazan Yerasimos, yanlış olan bilgileri düzeltmek ve bazı unsurları bugünün bilgileri ile kaynaştırmak için de notlandırma yaptığını yazar.

Nuray Yıldız tarafından “1655-1656'da Türkiye” adıyla tercüme edilen eser, François Billacois tarafından sadeleştirilen ve “L'Empire du Grand Turc” adıyla,

---

²⁵⁹ Thévenot Jean, *Thévenot Seyahatnamesi*, (çev. Ali Berktaş), İstanbul 2014, s. 34.

²⁶⁰ Thévenot, s. 13-14.

²⁶¹ Aybet, s. 79.

²⁶² Thévenot (Yıldız), s. 18.

²⁶³ Thévenot, s. 14-15.

²⁶⁴ Thévenot (Yıldız), s. 18.

²⁶⁵ Thévenot, s. 11.

²⁶⁶ Erginer, s. 9.

1965 yılında, Paris’te neşredilen metni esas alınarak yazılmıştır. Billacois, “Voyage du Levant” adlı eserden, doğrudan doğruya Türkler ve Türkiye ile ilgili bölümlerin alındığını ve dipnot ve cildin sonunda açıklamalardan kaçındığını, kendi ilavelerini ise parantez içinde vererek metinden ayırdığını yazar.

4.4. Osmanlı ile İlgili Gözlemleri

4.4.1. Padişahın Sarayı

İstanbul’a denizden gelince ilk dikkat çeken şeyin padişahın sarayı olduğunu yazan Thévenot, burçlarda acemioğlanlarının devamlı nöbet tuttuğunu ifade eder. Devşirme usulü yetiştirilen çocukların, en zeki ve becerikli olanlarının seçilip, devlet makamlarında hizmet ettiklerini, diğerlerinin ise seyis, bostancı gibi daha düşük işlerde çalıştırıldığını yazar. Sarayın denize açılan büyük bir penceresinden, burada boğulanların geceleri denize atıldığını ve atılan kişi sayısının da top atışı yapıldığını belirtir.²⁶⁷

Seyyah, padişahın sarayını hadımağaların idare ettiğini, sarayın geri kalanından ayrı olan haremdeki kadınlarla da bunların ilgilendiğini yazar. Hadımağaları, çoğu Hristiyan kökenli olan içoğlanlarıyla da ilgilenirler. Hepsi genç ve sonradan Müslüman yapılmış olan içoğlanları, sarayda büyük bir özenle yetiştirirler. Yeteneklerine ve eğilimlerine göre eğitilirken, hepsine kaçınılmaz bir biçimde İslâmi eğitim de verilir. Becerikli olanları da yüksek mevkilere getirilmektedir. Ayrıca padişahın taşrada ve Rumeli’de çok sayıda sarayı vardır ve hepsinde güzel bahçeler bulunur. Bunların idaresini ise bostancıbaşı ve emri altındaki çok sayıda bostancı üstlenmiştir. Bostancıbaşının dairesi sarayda olmasına rağmen sakal bırakabilmektedir, sarayda sadece o ve padişah sakal bırakma hakkına sahiptir. Bostancıbaşı, hükümdara sözünü geçirebilmekte, devlet içinde büyük bir nüfuz ve itibar sahibi olmaktadır. Padişah, İstanbul’da ileri gelenlerden birini öldürteceği zaman, genellikle bostancıbaşını göndermektedir.²⁶⁸

---

²⁶⁷ Thévenot, s. 52-53. Deniz tarafına açılan Meyyit Kapısı’ndan, yani Ölüler Kapısı’ndan söz ediliyor. Ç.N.

²⁶⁸ Thévenot, s. 54-56.

4.4.2. Hamamlar

Türklerin, dinç ve sağlıklı kalmak için sık sık hamama gittiğini söyleyen seyyah, buraların kutsal bir mekân gibi, özgürlük ve emniyet yerleri olduğunu yazar. Endişeye mahal vermeyen bu hamamlarda, bir zarar gördüğünüz takdirde, zararın hamamcı tarafından tazmin edilmesinin zorunlu olduğunu ifade eder.

Hamamlarda kullanılan rusma (hamam tozu) adındaki bir mineralin, büyük bir piyasasının olduğunu ve padişahın gümrüklerinin de bundan iyi bir gelir elde ettiğini yazar.

Ayrıca, sadece kadınlara yönelik hamamların olduğunu şöyle anlatır:

“Kadın hamamlarında sadece kadınlar çalışır ve hangi dinden ya da hangi mevkiden olursa olsun, bir erkeğin kadınlar hamamına girmesi idamlık bir suçtur. Edep yerlerini başkalarına göstermek veya başkalarının edep yerlerine bakmak da büyük bir suçtur, ama işleyene verdiği utançtan veya en fazla birkaç değnekten fazla bir cezası yoktur.”²⁶⁹

4.4.3. Kur’an

Türklerin kutsal kitapları olan Kur’an’ın, din ve dindışı alanların tüm kanunlarını içerdiğini yazmaktadır.²⁷⁰

4.4.4. Türklerin Hayırseverliği

Zekâtı, İslâm dininde uyulması gereken dördüncü farz olarak telaffuz eden seyyah, Türkleri bu emri yerine getiren hayırsever insanlar olarak niteler.

“Türklerin bu buyruğa itaat ettikleri söylenebilir, çünkü çok hayırseverdirler ve fakirlere Türk, Hıristiyan veya Yahudi olduklarına hiç aldırmaksızın canıgönülden yardım ederler.”

Memleketlerinde çok az dilenci bulunan Türkler, padişaktan maaş alır ve masrafsız yaşarlar. Bazıları, hayattayken, yoksullara yardım edip, köprüler, kervansaraylar, darüşşifalar yaptırırken, bazıları da öldüklerinde bunların yapılması

---

²⁶⁹ Thévenot, s. 65-68.

²⁷⁰ Thévenot, s. 77.

için mallarını vakfederler ve kölelerini de azat ederler. Malları ile hayır yapamayanlar ise, kol kuvvetiyle bunu yapar ve yolları onarmaktan, sarnıçları doldurmaya, taşkın zamanı yolculara geçitleri göstermeye, pazardan kuş alıp azat etmeye kadar türlü hayır işleri yaparlar. Türklerin, sokaktaki kedi ve köpeklere her gün et dağıtılmasını sağlayacak kadar merhametli olduğunu yazan Thévenot, Sultan Murad'ın (IV. Murad 1623-1640) da hayvanlara merhametle muamelesini şu sözlerle anlatmaktadır:

“Bir gün İstanbul sokaklarından birinin köşesinde yakın bir yerden aldığı bir parça ekmekle eti yiyen bir adam görmüştü; adam satılacak erzak yüklü atını da dizgininden tutmuştu. Sultan Murad derhal atın yükünü indirtti, adamın sırtına yükletti ve at kendisine verilen bir ölçek yulaflı yediği sürece adamı öylece bekletti. Sonra da kendisi dinlenirken atına dinlenme hakkı tanımayan adamı bu gaddarlığından ötürü payladı.”²⁷¹

4.4.5. Türklerin Dininin Yasakladığı Şeyler

İslâm dininde uyulması gereken farzları tek tek yazan seyyah, Ramazan'da içki içmenin yasak olduğunu ifade ederken, aslında sarhoşluk veren içkilerin her zaman yasak olduğunu dikkate almamıştır. Dinen kesin olarak yasaklanan ve seksen kırbaç cezası olan içki içme suçunun cezasını, yazar şöyle gördüğünü iddia etmektedir:

“Ramazan günü içki içenlere ceza olarak, gırtlaklarından aşağı erimiş kurşun dökülüyordu ve bu ceza birkaç kez uygulanmıştı, ama günümüzde daha ender rastlanıyordu, ama yine de bu suçu işleyenlerin cezası ölümdü. Hatta Ramazan esnasında evlenmek bile yasaktı.”²⁷²

Thévenot, tasvir yapılmasının, şarap içilmesinin, domuz eti ve diğer tiksinti verici hayvanların yenmesinin yasak olduğunu anlatırken, diğer bir yasak olan faizden de bahsetmiştir:

“Kur'an da Türklere faiz de yasaklanmıştır ve bu da çok sakındıkları büyük bir günah sayılır; yine de tefecilikten pek farkı olmayan pazarlıklara girenlere her

---

²⁷¹ Thévenot, s. 96-98.

²⁷² Thévenot, s. 88.

*zaman rastlanır; örneğin bir malı epey pahalıya veresiye satmış gibi yaparlar; malı almış görünen kişi de daha ucuz bir fiyata geri satmış sayılır; aslında mal dükkândan hiç çıkmamıştır, ama geri alım işleminin parasını nakit öderler, böylece malı geri satmadan önce daha pahalıya almış kişinin borcu, aradaki fark kadar artmış olur.*²⁷³

4.4.6. Türklerin Din Adamları

Her dinin kendi akidelerini anlatan din adamları olduğunu söyleyen seyyah, Türklerin din adamları ve görevleri hakkında şöyle demiştir:

“Türklerin kendi din adamları vardır. Bunlar Kur’an-ı sürekli inceleyen âlim kişilerdir: Din adamlarının başı müftüdür (şeyhülislam); biz papaya nasıl hürmet ediyorsak onlar da müftiye aynı ölçüde saygı gösterirler. Müfti din adamları meclisinin kararıyla seçilmez; padişah kendi beğendiği kişiyi müfti yapar; seçilen kişi çoğunlukla onların tarzınca bir âlim olur, Kuran konusunda çok bilgilidir. Bu nedenle inanca ilişkin meselelerde ona başvurulur ve o da hükümlerini fetva adı verilen küçük pusulalarla bildirir. Müfti de diğer tüm Türkler gibi evlenebilir. Müftiye çok hürmet ederler ve müfti padişahı görmeye gittiğinde, padişah onu görür görmez ayağa kalkıp ona doğru birkaç adım atar ve onu büyük bir saygıyla selamlar. Şeriatın müftinin idamına cevaz vermediğini söylerler.”

Thévenot, yüksek tabakadan insanların idamı hak ettiklerinde boğdurulduklarını, bunların kanını dökmenin büyük bir günah sayıldığını yazmaktadır. Kendisi İstanbul’dayken tahtta olan Sultan Mehmed’in (IV. Mehmed 1648-1687) 1656 yılının mart ayında müftülüğe atanan Hocasade Mesud Efendi’yi, temmuz ayında azlettiğini ve Bursa’da öldürttüğünü yazmaktadır.²⁷⁴

Thévenot, müftüler hakkında bilgi vermeye devam etmektedir:

“Müfti genellikle İstanbul’da ikamet eder, ama aslında sadece bir müfti yoktur; İstanbul’daki müfti çok geniş olan imparatorluğun tüm din işlerine yetişemeyeceği ve acil karar alınması gereken birçok dava bulunduğu için, İstanbul dışında kâdileşkerler, (Kâdileşker veya kazasker askeri sınıfın kâdısı ve kâdılar

---

²⁷³ Thévenot, s. 99.

²⁷⁴ Thévenot, s. 100-101.

hiyerarşisinin başıdır. Anadolu kazaskeri ve Rumeli kazaskeri olmak üzere iki kazasker vardı, her ikisi de İstanbul'da ikamet eder ve divan-ı hümayunda yer alırlardı.) her biri kendi yetki alanı içinde, müftülük görevini üstlenirler, çünkü onlar hem şeri hem de medeni hukuk alanında eğitim almışlardır. Kâdileşker yoksa kâdıların başı olan mollaya başvurulur ve ne kâdileşker ne de molla bulunan yerlerde de sadece bir kâdı olur ve her konuda yargıçlık yapıp tüm bu insanların işlerini sırtlanır.”²⁷⁵

4.4.7. Türklerde Evlilik

Türklerde düğünlerin şenliklerle yapıldığını yazan seyyah, evlilik hukuku ile ilgili şu tespitlerde bulunmaktadır:

“Türklerin üç tür karısı olabilir, meşru eşlerle evlenebilirler, kebin usulü²⁷⁶ kadın alabilirler ve cariyeye sahibi olabilirler. Birinci tür kadınların yüzünü ancak nikâh kıyıldıktan sonra görebilirler. Bu ilk usulle evlenmek isteyen kişi, evlenmek istediği kızın ana babasıyla ne kadar başlık vereceği konusunda anlaşır; bu pazarlıkta kâdı ile birlikte iki şahit de hazır bulunur ve kâdı nikâh koşullarını ve adamın karısına vereceği dulluk parasını (mehir) yazar. Kadın ise çeyizinden başka hiçbir şey getirmez; nikâh günü çeyizini teker teker odasına serer, ama o günü kutlamadan önce damat bir imama nikâh kıydırır.

Bu şekilde evlendikten sonra adam ölürse, kadın dulluk parasından başka bir şey alamaz; eğer kadın ölür ve geride birkaç çocuk bırakırsa, çocuklar annelerinin dulluk parasını kendilerine vermesi için babalarını sıkıştırabilirler. Türkler bu şekilde dört kadına kadar evlenebilir ve onları istedikleri zaman boşayabilirler; bunun için bir kâdıya gidip üç kez “Aley talak be talati (?)” “onu terk ediyorum” demeleri yeterlidir; eğer bir adam karısını haksız yere boşuyorsa, ona dulluk parasını vermek zorundadır; ama boşamakta haklıysa, dulluk parasını vermek zorunda değildir. Boşanmış bir kadın ancak dört aybaşı geçtikten, yani boşandıktan dört ay sonra başka bir adamla evlenebilir; böylece hamile olup olmadığını ve kadın

²⁷⁵ Thévenot, s. 101-102.

²⁷⁶ Müslümanların dört karı sınırını aşmasını ve Avrupalıların da İslâm topraklarında geçici evlilikler yapmalarını sağlayan sözleşmeli bir nikâh türü. Bkz. Thévenot, s. 103.

hamile ise kimden hamile kaldığını anlayabilir; böylece soy sop birbirine karışmaz ve kadın hamile ise onu boşayan boşamak için doğurmasını beklemek zorunda kalır ve çocuklarını beslemeye mecburdur. Bir adam nikâhli karısını boşadığı, hatta ayrılık kadından geldiği zaman bile, onu yeniden almak isterse bunu yapamaz; ancak kadın arada bir başka adamla evlenmişse onu yeniden alabilir. Kebinli kadınlarda hiç bu kadar çeşitli usul yoktur; gidip bir kâdı bulunur, şu kadını alacağım denir, kadın gönderilirse ödeneceği vaat edilen miktar söylenir, kâdı bunu yazar ve adama verir; bu işlemden sonra adam kadını canı ne kadar isterse yanında tutar ve canı istediğinde de söz verdiği miktarı ödeyerek kovar, ondan olan çocuklarını da besler. Cariye olarak da istedikleri kadar kadın alabilirler; efendileri oldukları için canlarının her istediğini yapabilir ve bu tarzda istedikleri kadar kadına sahip olabilirler. Tüm bu kadınlardan olan çocukların hepsi eşit ölçüde meşrudur. Bunun dışında Türkler kendilerine sekiz göbekten daha yakın olan akraba kadınlarla hiçbir zaman evlenemezler.²⁷⁷

Seyyah, evlenen şahısların nikâhtan önce görüşmediklerini yazsa da, Peygamberimizin de tavsiye ettiği gibi evleneceklerin,-kızın yakın akrabalarından en az birinin gözetiminde-görüşmelerine dinen izin verilmiştir.²⁷⁸

“Türkler kendilerine sekiz göbekten daha yakın olan akraba kadınlarla hiçbir zaman evlenemezler.” ifadesiyle seyyah, İslâm Hukuku’nda “el-Muharremat” konusuna değinmiş, fakat eksik bilgi vermiştir. Bilmen’in ifadesiyle,“Neseb cihetile karabet, nikâha manidir.” Devamlı evlenme engellerinden olan kan hısımlığında (el-karâbe), şahsın evlenmesi caiz olmayan hısımları dört sınıfa ayrılır: 1. Usûlü; anası, ninesi, babası, dedesi... 2. Fûrû; oğlu, kızı, torunları...3. Ana ve babanın fûruu ve bunların çocukları, çocuklarının çocukları...4. Dede ve ninelerin fûruu; amcalar, dayılar, halalar ve teyzeler. Bunların çocuklarıyla ise evlenilebilir.²⁷⁹

---

²⁷⁷ Thévenot, s. 103-104.

²⁷⁸ Karaman, c. 1, s. 306.

²⁷⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye KAMUSU*, c. 2, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul 1976, s. 76-77; Karaman, c. 1, s. 324.

4.4.8. Türk Kadınları

Thévenot, kadınların camiye, çarşıya hatta kocalarının dükkânına bile gitmelerine izin verilmediğini, sadece hamama gitmek için dışarı çıkabildiklerini yazmaktadır. Zengin olan erkeklerin evlerinde hamamları olduğunu ve karılarını koruyan harem ağalarının da bulunduğunu, böylece kocanın zenginliği arttıkça kadınların özgürlüğünün kısıtlandığını yazmaktadır. Seyyah boşama hakları konusunda şu tespitlerde bulunmuştur:

“Kocalar karılarını boşama hakkına sahiptir, ama kadınlar kocalarını boşama hakkına sahip değildir; ancak kocaları mecbur olduğu şeyleri, yani ekmek, pilav, kahve ve haftada iki kez hamama gidecek parayı temin etmiyorsa boşanabilirler; bu şeylerden birini bile vermekte kusur ediyorsa, kâdi huzuruna çıkan karısı boşanmak isteyebilir, kocası onunla ters yoldan ilişki kurmak isterse de kâdi huzuruna çıkıp terliğini baş aşağı koyar, başka bir şey söylemesine gerek kalmadan kâdi onun ne demek istediğini anlar ve kocasını buldurtur; adam bu suçlamayı inkâr etmezse değneklenir ve kadına boşanma hakkı verilir.”²⁸⁰

4.4.9. Türkler

Hıristiyan âleminde, barbar, şeytan ve hatta imansız olarak tanıtılan Türklerin, aslında iyi insanlar olduğunu anlatmaktadır Thévenot, doğuştan Türk olanların dürüst insanlar olduğunu ve dürüst olduktan sonra ister Türk, ister Hıristiyan, isterse Yahudi olsun karşısındaki insana saygı gösterdiklerini yazmaktadır. Türkler, hangi dine inanırsa inansın insanı aldatmanın ve malını çalmanın doğru olmadığına inanmaktadırlar. Bir Hristiyan’a saygı duyduklarında ve onun aralarına katılmasını isteyecek kadar sevdiklerinde bunu ona teklif ederler ve Müslüman olmasını rica ederler. Padişahlarına saygıyla bağlı olup, kesin itaat ederler. Ayrıca sözlerine:

“Aralarında hiç kavga etmezler ve kent içinde askerler bile kılıç taşımaz, sadece hançerleri vardır....Öyle ki hiç döğüşmezler, çünkü aralarında kavga çıkacak olsa yoldan ilk geçen kişi araya girip onları barıştırır veya şahitlerin huzurunda arkadaşından davacı olduğunu söyleyen kişi mahkemeye gitmekten vazgeçemez,

---

²⁸⁰ Thévenot, s. 106-107.

yoksa kendisi suçlu durumuna düşer; mahkemede herkes kendi gerekçelerini anlatır, kabahatli bulunan mahkum edilir ve hak etmişse cezasını genellikle değneklenerek çeker.” diyerek devam eden seyyah, Türklerin mizacı ile ilgili bilgiler vermeye devam etmektedir. Okuma-yazma ile yetinen Türklerin, hem medenî hem dini kanunlarını içeren Kur’an’ı hatmettiklerini, ama ilim alanında eğitimle pek uğraşmadıklarını yazmaktadır.²⁸¹

4.4.10. İzmir Kenti

Seyahatine Bursa’dan sonra İzmir’e geçerek devam eden seyyah, burada Rum, Ermeni, Latin birçok Hıristiyan’ın çok sayıdaki Türk’le birlikte yaşadığını ve şehirde de adaleti dağıtan bir kâdının var olduğunu yazmaktadır.²⁸²

4.4.11. Sakız Adası (Khios)

1566’da Piyale Paşa tarafından alınan ve Türklerin hâkimiyetine giren Sakızlıların, Hıristiyanların egemenliğinden çok Türklerinkini tercih ettiklerini yazan Thévenot, sözlerine şöyle devam etmektedir:

*“Burası, Türklerin egemenliğinde özgürlüğünü koruyabilmiş tek adadır; sakinleri canları istediği gibi yaşar, akla gelebilecek her türlü özgürlük içinde kendi dinlerinde ibadet ederler; sadece Türklerin uyruğu durumundadırlar ve onlara haraç verirler, ama bu nedenle hiç hırpalanmazlar, üstlerine ek vergiler bindirilmez. Sakızlıların hemen hemen hepsi Hıristiyandır ve pek az Türk vardır.”*²⁸³

Thévenot, 1615 yılında adaya uğrayan Pietro della Valle’nin seyahatnamesinde bir arada olmalarına şaşırduğu “büyük eğlence ve köleliğin” kalmadığını yazar. Bu adada köleliğin Türkiye’nin diğer yörelerinden çok daha az olduğunu ve Venedik saldırısı olma ihtimaline karşı adaya yerleşen paşalar nedeniyle de eğlencelerin azaldığını ifade etmektedir. Paşalara bir dam altı vermekle mükellef olanların evlerini terk etmelerini, bir şehrin zorla fethedilmesinin küçük bir temsili olarak anlatmaktadır.²⁸⁴

²⁸¹ Thévenot, s. 109-111.

²⁸² Thévenot, s. 118.

²⁸³ Thévenot, s. 133.

²⁸⁴ Thévenot, s. 135-136.

Thévenot, Türklerin Khios'u ele geçirince, buradaki kiliseyi camiye çevirdiğini yazmaktadır. Fakat daha sonra da padişah ve Fransa kralının bir antlaşma yaparak, aynı ölçülerde yeni bir kilise yapılmasına izin verildiğini bildirmektedir. Hıristiyanların kiliselerini asla yıkmayacaklarına ve ellerinden almayacaklarına dair alınan kararlara bağlı kalan Türkler, kiliselerini istedikleri gibi özgürce kullanmalarına fırsat vermiştir. Adada çok sayıda kilisenin varlığından söz eden seyyah, Hıristiyanların dini özgürlükleri için şunları söylemiştir:

“...Ayinler Hıristiyan dünyadaki gibi tüm merasimleriyle birlikte yapılmaktadır, çünkü Türkler buna hiçbir engel koymamakta, herkes kendi dininde özgürce ibadet etmektedir: Hatta ayin alayları bile halka açık bir biçimde yapılabilmekte, Şaraplı Ekmek Yortusu gününde, Kutsal Haç sokaklarda bir tente altında hiçbir korkuya kapılmadan, Türklerden yana bile bir saygısızlıkla karşılaşmadan dolaştırılır. Önünde bir fenerle İsa Efendimiz (heykeli) de taşınır. Tüm ada gibi bu şehir de Türklerin yetkisi altında Hıristiyanlar tarafından idare edilmekte, Türkler fazla önemli olmayan her meselede serbestçe davranmalarına izin vermekteler. Yarısi Ortodokslardan yarısi Katoliklerden oluşan konsüller seçilmekte, bunlar görev süreleri boyunca her türlü meseleyle ilgilenmekteler. Türk veya Hıristiyan öldürülmüş biri bulununca, cinayeti işleyen kişi araştırılmakta; katil bulunmazsa ölünün kan bedeli olarak tüm şehre on iki bin akçe veya yüz elli kuruş ödetilmekte ve konsüller hane başına düşen miktarı saptamaktalar; böylece hane başına ödenecek miktar on beş veya on altı akçeyi geçmez. Katil yakalandığında ise, ölenin kan bedelini kendi kanyla öder, çünkü kısas uygulanır ve kimse bir şey ödemez. Bu para ödendiğinde, kâdi ve birkaç Türk görevli istifade ederler, parayı kendi ceplerine atarlar.”²⁸⁵

4.4.12. Sakızağaçları

Başka bir yerde bulunmayan sakızağaçlarını görmeye giden Thévenot, buradaki evli olan kişilerin haraç verdiğini yazmaktadır. Padişaha her yıl üç yüz sandık sakız vermek zorunda olan halkın, teslim etmeleri gereken miktarı tamam ettikten sonra, ellerinde kalanı okkası altmış akçeden gümrük eminine sattıklarını

---

²⁸⁵ Thévenot, s. 121-122.

bildirmektedir. Ada halkının, elde ettikleri sakızı gümrük emminden başkasına satmaları yasaktır, çünkü damgalı toprak veya “terra lemnia”²⁸⁶ gibi sakız da padişaha aittir. Sakızın çalınmaması için de özel olarak yapılmış kulübelerde oturan bekçilerin görevlendirildiğini ve işlerini çok dikkatli yaptıklarını yazar. Şayet, sakız çalarken yakalanan biri olursa, doğrudan kadırgalara kürek cezası çekmeye gönderildiğini ve bunun affedilmediğini yazar.²⁸⁷

4.4.13. Ege Takım Adaları

Patino adasının Rumların yönetiminde olduğunu ve padişaha da haraç verdiği yazan Thévenot, adada Türklerin de yaşamadığını yazmaktadır.²⁸⁸

Diğer adalar hakkında da bilgi veren seyyah, Niksia (Naksos, Nakşa) halkının, şarap, peynir ve ipek satışından elde ettiği gelire haracını ödediğini,²⁸⁹ Santorini (Thira) adası sakinlerinin de her tür bezi dokuduğunu ve bunların satışından gelen parayla haraçlarını ödediklerini yazmaktadır. Ayrıca, bu adada yaşayanların hemen hepsinin Rum olduğunu ve kâdının da burada kaldığını yazar.²⁹⁰ Milo (Milos, Değirmenlik) adasında hiç Türk olmadığını ve kentin seçtiği dört vekil tarafından yönetildiği²⁹¹ yazan seyyah, Thermia (Terme) adası sakinlerinin kumaş, iplik vb. başka malların ticaretini yaparak haraçlarını ödediklerini yazar. Burada ve bazı diğer adalarda Türkiye parasının geçmediğini, adayı yöneten bir kâdı ve kentin burjuvalarından dört savcı bulunduğunu yazar.²⁹² Nikaria (Ahikerye, Kerye, Karyot) halkının da padişaha haraçlarını süngerle ödediğini ve Türkiye'nin tüm sünger ihtiyacının bu adadan karşılandığını yazmaktadır.²⁹³

---

²⁸⁶ Limnos (Limni) adasının şifalı özellikler atfedilen killi toprağı. Bu toprak kocaman topraklar haline getirilir ve üzerine padişahın mührü basılırdı; bu nedenle damgalı veya mühürlü toprak diye de bilinir. Bkz. Thévenot, s. 124.

²⁸⁷ Thévenot, s. 123-125.

²⁸⁸ Thévenot, s. 137.

²⁸⁹ Thévenot, s. 140.

²⁹⁰ Thévenot, s. 142.

²⁹¹ Thévenot, s. 146.

²⁹² Thévenot, s. 147.

²⁹³ Thévenot, s. 149.

Rodos adasında, yalnız Yahudilerin ve Türklerin ikamet ettiğini yazan Thévenot, Hıristiyanların sadece gün içinde adada bulunmalarına izin verildiğini, geceyi ise oturdukları köylerde geçirmek zorunda olduklarını yazmaktadır.²⁹⁴

4.4.14. İskenderiye

Thévenot, İskenderiye şehrinde “fondic” (funduk), denen odaları, ahır ve ambarı bulunan hana benzeyen yapılarda, İngiliz, Fransız, Venedikli ve diğer milletlerden tüccarların ücret ödemediğini yazmaktadır. Hatta konsolosların her yıl buraların onarımı için padişahın para aldıklarını yazar. Bu fundukların akşam olunca dışarıdan kapatılıp, anahtarlarının da kalenin ağasına teslim edildiğini bildirmektedir.

İskenderiye’de büyük limanın kıyısında bulunan İskenderiye gümrük binasında, gümrüklerin bir bölümünün multezim²⁹⁵ veya partisan denilen bir Türk’e bırakıldığını yazan seyyah, onun da her yıl padişaha 300 kese, yani 227.272,24 maidin²⁹⁶ teslim ettiğini bildirmektedir.

Thévenot, limanda, küçük bir kulede bekleyen nöbetçinin, gelen her gemiden pay aldığını anlatmaktadır. Kahire’de yaşayan Mısır beylerbeyine veya paşasına²⁹⁷ bağlı olan bir ağa İskenderiye şehrini yönetmektedir. Şehirde, ayrıca bir büyük kâdı veya molla ve onun emrinde de çalışan başka kâdılar bulunmaktadır. Bir tanesi limanda ve bir tanesi de kentte görevli iki sous-bachi²⁹⁸ olduğunu yazan seyyah, kalelerdeki ağaların²⁹⁹ hepsinin Mısır paşasına bağlı olduğunu yazmaktadır. Paşa da istediği kişiyi ağa seçmektedir.³⁰⁰

---

²⁹⁴ Thévenot, s. 161.

²⁹⁵ Mültezim, belli bir bedel karşılığında vergi toplanması işinin ihalesini alıyordu. Partisan, Thévenot’un devrinde bu görevin Fransızcadaki karşılığıdır. Thévenot, s. 165.

²⁹⁶ Maidin veya medin: Arapça mu’ayyidi kelimesinden gelir ve midi diye söylenir, Türkiye’de kullanılan para birimi para’nın (veya pare) karşılığıdır. Thévenot, s. 165.

²⁹⁷ Mısır beylerbeyi, eski bir krallığın valisi olarak özel ayrıcalıklara sahipti, ama kral naibi işlevleri nedeniyle doğulu hükümdarların saraya kapanma ve belirsizlik içinde yaşama halini de paylaşıyordu. Memlûk bürokrasisi tarafından sarayına hapsedilen beylerbeyi, divanına başkanlık bile edemiyor ve yerine göz diken İstanbul’daki eş konumlu hasımlarının entrikalarına ve yerel ailelerin düşmanlıklarına maruz kalıyordu. Thévenot, s. 166.

²⁹⁸ Thévenot’un önerdiği yazım biçimi, haliyle yanlış olan Fransızca-Türkçe karışımı bir etimolojiden yola çıkıyor. Subaşı, bir kenti yöneten kişiye verilen isimdi.

²⁹⁹ Yeniçeri zabıtlarına ağa, kalelere kumanda eden ağalara ise dizdar denirdi. Thévenot, s. 166.

³⁰⁰ Thévenot, s. 164-166.

4.4.15. Reşit

Thévenot, Reşit'e doğru yol alırken, bugün kurumuş olan Mediye Gölü' nü gördüğünü, balıkla dolu bu gölün padişaha çok büyük bir gelir sağladığını anlatmaktadır.

Mısır'a ticaret yapmak için gelen birçok çaykara ile dolu olan bir limana sahiptir Reşit. İskenderiye gümrüğüne bağlı bir gümrüğü olan kent, çıkabilecek kargaşaları önleyen subaşı tarafından korunur ve bu muhafız kuvveti yanında bir de hırsızlık eden çöl Araplarını yakalamak için görevli altmış adam da geceleri sokakları denetler.³⁰¹

4.4.16. Kahire Kalesi

Kahire kalesinin Mısır'daki en güzel yapıtlardan olduğunu söyleyen Thévenot, buradaki Hz. Yusuf kuyusunun ancak paşanın çavuşundan izin alınarak gezilebildiğini yazmaktadır. Kaledeki hapisanede Hz. Yusuf'un hapsedildiği zindanın varlığından söz edildiğini ve mahkûmların kötü muameleye maruz kaldıklarını bildirmektedir. Borcunu ödemeyen veya birine vuran insanların, özellikle de Yahudilerin ve Hıristiyanların böyle basit nedenlerden zincire vurulduklarını yazar Thévenot. Kaleyi yöneten paşanın dairesine paşanın sarayı ve kalan kısımda kale dendiğini, burada haftada dört kez toplanılan, askeri ve dini yetkililerden oluşan Divan salonunun bulunduğunu yazmaktadır. Ayrıca, paşanın kâhyasının Divan'a başkanlık ettiğini bildirmektedir.³⁰²

4.4.17. Kahire'deki Köleler

Kahire'de binaları çok yüksek olan bir handa, kadın, kız, erkek ve oğlan beyaz kölelerin satıldığını, biraz ilerisinde ise iki cinsten siyah kölelerin satıldığı bir başka hanın varlığından söz eden Thévenot, pazartesi ve perşembe günleri kurulan pazarda, bu insanların satıldığını yazar.³⁰³

---

³⁰¹ Thévenot, s. 171-173.

³⁰² Thévenot, s. 184.

³⁰³ Thévenot, s. 186.

4.4.18. Hazinesinin Kaleden Çıkışı

Thévenot, 11 Haziran Pazartesi günü, her yıl padişaha gönderilen hazinenin, kaleden çıkışını ve Kahire sokaklarında büyük bir şatafatla geçişini de anlatmaktadır. Mısır paşası bu parayı³⁰⁴ bir sancakbeyi³⁰⁵ ve sarrafbaşı,³⁰⁶ padişahın sarrafbaşı, Divan kâtipleri, Divan'ın diğer görevlileri, çavuşlar, yeniçeriler ve daha pek çok görevliden oluşan muhafız birliği eşliğinde İstanbul'a göndermektedir.³⁰⁷

4.4.19. Bir Paşanın Azledilmesi

Thévenot, kimi zaman padişahın emriyle yolda öldürülen, kimi zaman da İstanbul'a varınca sadrazam yapılan, görevinden azledilmiş bir paşanın yaşadıklarını şöyle anlatmıştır:

“Bin altı yüz elli yedi yılının 30 Haziran'ında paşa maasoul veya mansoul edildi (mazul, azledilmiş) , yani yönetimden azledildi. Bu iş iki biçimde yapılır; birinci olarak, eyaletteki beyler onu azlederler ve içlerinden geçici olarak onun yerine bakacak bir kaymakam tayin edip padişahın yeni bir paşa isterler; benim devrimde azledilenden önceki paşaya bu usul uygulanmıştı; öteki biçimde ise, İstanbul'dan padişahın gönderdiği bir ulak gelir ve kentin dışında durup Divan'ın toplanmasını ister. Ertesi gün Divan toplanır ve tüm beyler orada hazır bulunur; o zaman ulak Divan'a girer ve getirdiği fermanları paşaya verip, halının paşa tarafındaki bir köşesini kıvrır; bu hareket paşanın azledildiği anlamına gelir. Şimdiki paşa bu usulle azledilmiştir. Aslında mektuplarını Divan toplanmadan önce almış olan beyler paşayı gözaltına alırlar ve bu beylerden, padişahın fermanıyla kaymakam tayin edilmiş olanı yeni paşa gelinceye kadar tüm yönetimi eline alır. Bu arada beyler azledilmiş paşadan kullandığı parayla ilgili tüm hesapları alırlar ve elinde kalmış parayı da müsadere ederler.”³⁰⁸

³⁰⁴ Mısır'ın yıllık geliri üzerinden, yerel harcamalar kesildikten sonra artan ve İstanbul'a gönderilen para söz konusu, Thévenot, s. 190.

³⁰⁵ Beylerbeyinin hemen ardından gelen unvan. Sancakbeyi aynı zamanda bir sancaktan toplanan sipahilere de komuta eder. Thévenot, s. 190.

³⁰⁶ Sarrafbaşı'nın görevi vergi tahsildarlarının getirdikleri paranın altın ve gümüş ayarını denetlemek ve bu konuda teminat vermektir. Thévenot, s. 190.

³⁰⁷ Thévenot, s. 190.

³⁰⁸ Thévenot, s. 193.

Thévenot, kendi zamanında azledilen paşanın, hesapları teslim ettikten sonra, maiyetindekilerle beraber Kahire'den çıkıp, İstanbul'a doğru yol aldığını anlatmaktadır.³⁰⁹

4.4.20. Emir El-Haccın Kazancı

Thévenot, padişahın her yıl Mekke'ye armağanlar gönderdiğini, Frenklerin bu armağanlara “Muhammed'in Hırkası” dediklerini ve Mekke'ye giden kervanın başındaki adama da “emir el-hac” dendiğini yazmaktadır.³¹⁰ Beş kervanla yola çıkılan seyahatin güzergâhı, Mekke şehri ve hac merasimleri hakkında bilgi veren seyyah, kervanın döndüğü zaman bir ağa tarafından karşılandığını yazmaktadır. Bu ağanın, yöre halkının kervandaki akrabalarına ve dostlarına gönderdiği şeylerin mühürlenip, kime aitse ona teslim edilmesiyle görevli olduğunu bildirmektedir. Ayrıca emir el-hac hakkında da şunları söylemektedir:

“Emir el-hac bu seyahatten çok kazançlı çıkar, çünkü bin bir yoldan sağladığı kazançların dışında, ölenlerin malları da ona aittir ve her seyahatte yüz bin kuruştan fazla kazandığı tahmin edilir, ama bu yıl üç yüz binden fazla kazanmıştı, çünkü çok kişi ölmüştü. Bu görevin en güzel yanı, tüm bu seyahat boyunca kervanın mutlak hâkimi olması ve dilediğince adalet dağıtmasıdır.”³¹¹

4.4.21. Nil'in Kabarmasının İlan Edilmesi

Nil nehri, Mısır için çok önemli olduğundan, suları iyi kabarıncı Mısırlılar bayram yapar ve bu olay çığırkanlar tarafından şöyle anlatılır:

“Nil nehri genellikle mayıs ayında kabarmaya başlar ve 28 Haziranda, Aziz Petrus yortusu arifesinde, sokaklarda dolaşan çığırkanlar nehrin ne kadar kabardığını haykırırlar. Kentin her girişinde bu çığırkanlardan bulunur; onların da bir başı vardır ve bu yaptıkları iş için onlara da bir şeyler ödenir, çünkü bu bir iltizamdır ve bir çavuş bu iltizamı yıllık belli bir para karşılığında paşadan alır ve

---

³⁰⁹ Thévenot, s. 193.

³¹⁰ Thévenot, s. 195.

³¹¹ Thévenot, s. 205.

*çığırtkanların başı çavuştan, çığırtkanlar da çığırtkan başından işi alırlar; kimine şu yöre, kimine bu yöre verilir.*³¹²

Nil nehrinde suların yükselmesini kontrol eden paşanın sorumluluklarını Thévenot şöyle anlatmaktadır:

“Aydın 14’ünde “uf Allah”, yani “Allah’ın bereketi” günü geldi; bu sözle kastedilen nehirde su seviyesinin 16 pic’i³¹³ bulunduğudur; eğer bu seviyeden bir parmak eksik olsa Haliç açılmaz, çünkü eğer Paşa daha 16 pic kabarmadan Haliç’i açtırır ve o yıl iyi geçmezse, padişahın Mısır’daki mültezimleri padişaha hiçbir şey ödemek zorunda değildir ve bundan paşa sorumlu olur; ama 16 pic kabardıktan sonra Haliç’i açtırsa o yılki bereket veya kıtlıktan hiçbir şekilde sorumlu değildir. Ama nehir 16 pic kabardığı halde Haliç’i açtırmaz ve sonra nehirde su seviyesi inerse, o zaman da tıpkı erken açtırdığı zamanki gibi sorumlu olur.”³¹⁴

4.4.22. Kahire’de Halk Şenliği

Türklerin Macaristan’da iki kale³¹⁵ alması üzerine, şehirde büyük bir şenlik yapıldığını yazan Thévenot, konsolosların da sevinç gösterilerine katılmaları gerektiğini yoksa ceza ödemeleri gerekebileceğini yazmaktadır. Mesela, Venediklilere karşı kazanılmış bir zafer söz konusu olduğunda, Venedik konsolosu da, diğer konsoloslar gibi şenliğe katılır. Aksi halde ceza öder. Bayramlarda olduğu gibi kadınların da şenlikleri izlemesine izin verildiğini, fakat paşa ve beylerin hanımlarının katılmadığını yazmaktadır. Yedi gün yapılması beklenen şenliklerin altı gün sürdüğünü, bu sürede çalışmak yasak olduğu için hiç para kazanılmayıp, çok da masrafların yapıldığını bildirmektedir.³¹⁶

4.4.23. Mısır’daki Fransızlar ve Kapitülasyonlar

Mısır’da yaşayan Frenklerin konsoloslukları Kahire’dedir. Paşanın burada yaşaması da başlıca nedendir. Kahire’de, Venedik, İngiliz, Felemenk ve Fransızların

³¹² Thévenot, s. 210.

³¹³ Halife Süleyman’ın 715’te ortaya attığı, mikyas adı verilen ve Nil sularının yüksekliğini ölçmeye yarayan uzunluk birimi, Thévenot, s. 210.

³¹⁴ Thévenot, s. 216.

³¹⁵ Ağustos-Eylül 1658’de, Erdel’e yapılan Osmanlı seferi sırasında alınan Yanova ve Belgrad kaleleri söz konusu olsa gerek, Thévenot, s. 232.

³¹⁶ Thévenot, s. 232-233.

birer konsoloslukları vardır. Fakat tüm imparatorlukta ve Mısır'da ticaret yapan Cenevizliler, Messinalılar vb. gibi milletler Fransa konsolosluğu tarafından himaye edilirler, bu milletler de Fransız bandırası çekerler. Konsoloslar, padişahın gelirlerinden her yıl altı bin parelik, yani iki yüz kuruşluk bir ücret alırlar, fakat Venedik konsolosu iki bin pare ücret alır. Yeni bir paşa veya yeni bir konsolos atandığında, konsolos paşaya bazı armağanlar gönderir. Paşanın huzuruna çıkmak için izin isteyen konsolos, paşayla görüşür ve yeniçerilerinin maaşına da zam yapılmasını sağlar. Konsoloslara eskiden çok değer verildiğini, ama şimdilerde pek önem verilmediğini yazan Thevenot, Mısır'daki Yahudilerin bütün işleri idare ettiğini, gümrükleri kontrol ettiklerini, sarraflık yaptıklarını ve hatta paşaya bile sözlerini dinlettirdiklerini yazmaktadır. Konsoloslar haksız yere birçok defa hapse atılmış, kendilerine birçok defa avania ödetilmiştir. Ticaret gemilerinin Türklerin mallarına el koyup, kaçması üzerine Fransız ve İngiliz konsolosları tutuklanıp, hapse atılmış ve ancak gemilerin yüklerinin değerini ödemeye, tüm tüccarlar yazılı taahhüt verince serbest bırakılmışlardır. Mösyö de Brèves'in düzenlediği kapitülasyonlara³¹⁷ uyulsaydı bunların yaşanmayacağına, emniyet içinde işlerini yapacaklarına değinen Thévenot, daha sonraki günlerde subaşının kötü muamelesine maruz kalınmasını da buna bağlamaktadır. Geceleri sokakta dolaşma yasağından kapitülasyonlar sayesinde Fransızlar muaftırlar ve subaşı da onların bölgesine adım atamaz. Fakat bu olaydan sonra subaşı, adamlarını bu bölgeye gönderip, meydanda dolaşan tüccarları hırpalayarak tutuklamış ve onlar üzerinde bir baskı uygulamıştır. Bir keseye o gece kurtulan tüccarlar, birkaç gün sonra tekrar hapse atılma tehlikesi yaşayınca üç kese daha ödemişlerdir. Konsolosun bu ve benzeri haksızlıkların önlenmesi için birinci tercümanını İstanbul'a, padişaha gönderdiğini yazan Thévenot, Mösyö de Bégué'nin konsolos olmasıyla bunun gerçekleşmediğini yazmaktadır. Ancak, Sultan Ahmed ile yapılan kapitülasyonların yenilenmesinin gerekli olduğunu, böylece maruz kalınan hakaretlerden kurtulmanın buna bağlı olduğunu yazan Thévenot, Türklerin bedava iş yapmadığını, kapitülasyonlar için de büyük bir para

---

³¹⁷ 1604'te Fransa'nın İstanbul'daki sefiri François Savary de Brèves ile I. Ahmed arasında yapılan, daha doğrusu yenilenen ve Fransızlara ticari imtiyazlar tanıyıp, Fransız konsoloslarının ve tüccarlarının statüsünü düzenleyen antlaşmalar. Thévenot, s. 242.

ödemek gerektiğini yazmaktadır. Frenklerin kurtulmasını istediği bazı olayları seyyah şöyle anlatmaktadır:

“Bir Frenk yolda yürürken, edepsiz bir Mağribi suratına tükürür, bir başkası sırtına değneğini indirir ve yine de onların yüzüne bile dik dik bakamazsınız, yoksa size anında avania’yı keserler, çünkü çoğunlukla bir Hıristiyan’ı dövdüklerinde, hatta bıçakladıklarında, Hıristiyan öç almaya kalkışmasa bile, kâdiya şikâyete giderler ve bu Hıristiyan’ın kendilerini dövdüğünü iddia ederler ve bir Hıristiyan’ın bir Türk’e el kaldırması yumruğunun kesilmesine mal olabilecek bir suçtur, ama dava parayla halledilir ve davaya itiraz edildikçe ödenecek bedel de artar. Bir Türkün kendisine hiç zarar vermeyen bir Hıristiyan’ı öldürdükten sonra gidip kâdiya şikâyette bulunduğu ve bu ölmüş Hıristiyan’ın kendisini dövdüğünü veya Muhammed’in dini hakkında kötü konuştuğunu iddia ettiği bile görülmüştür. Bir Hıristiyan bu suçu işler ve affedilmek için Müslüman olmazsa, cezası yakılmaktır. Kâdi bu iddiaların genellikle yalan olduğunu görse bile, biraz para yemek için hep Hıristiyanları mahkûm eder ve bu talihsizliğe uğrayan kişinin alınacak bir şeyi yoksa, milletine yüklenip, bu avania zorla alınır.... Bir Hıristiyanı bir kâdının evinde bastığını, ama kaçtığı için yakalayamadığını iddia eden edepsizler de çıkar ve bu tür davalarda mutlaka birkaç yalancı şahit bulunur; eğer adamın birlikte basıldığı iddia edilen kadın Türk’sen, onların kanunlarına göre suçlunun ya Müslüman olması ya da yakılması gerekir; eğer kadın Hıristiyan veya Yahudi ise kanunlar bu kadar sert değildir, ama kadın ister Türk ister Hıristiyan, ister Yahudi olsun, diğer tüm avania’larda da olduğu gibi, dava parayla çözülür.”³¹⁸

4.4.24. Mısır’daki Yahudiler ve Türkler

Thévenot, Mısır’daki sarrafların tümünün Yahudi olduğunu, Mısır’ın bütün gümrüklerinin de Yahudilerin elinde olduğunu yazmaktadır. Mısır, padişahın gönderdiği bir paşa tarafından yönetilmekte, imparatorluğun Budin’den³¹⁹ sonra ikinci büyük paşalığı durumundadır. Paşalık, büyük bir kazanç kapısıdır ve bu kazançtan her yıl beş hazine alınır. Bu hazinelerden biri para, diğeri tahıl olarak

³¹⁸ Thévenot, s. 240-245.

³¹⁹ Macaristan’da aynı adlı Osmanlı eyaletinin başkenti, Thévenot, s. 245.

padişaha gönderilir. Üçüncü hazine ile Mısır'daki görevlilerin maaşları ödenir, dördüncü ile de Mekke'ye gönderilmek için hazırlanan armağanların masrafları karşılanır. Beşinci ve son hazine ise artık paşaya gönderilir. Thévenot, paşanın görevlilerini ve Mısır'daki diğer görevlileri şöyle anlatmaktadır:

“Her paşa İstanbul'dan gelirken beraberinde charavalla (vergi tahsildarı) getirir, o da hepsi kendisine bağlı olan Mısır gümrüklerinin parasını toplar; paşanın sarayında ikamet eder. Her paşa İstanbul'dan gelirken, parasını idare eden sarrafını da getirir: Kahire işe alınan bir başka Yahudi olan sarrafbaşı ise padişahın geliriyle ilgilenir; Kahire'de ondan sonra kâdileşker veya kazasker gelir; İstanbul'da müfti ne ise Kahire'de de kazasker odur. Padişah tarafından doğrudan atanıp azledildiği için paşadan bağımsızdır; onun ardından Mısır'da yirmi dört sancakbeyi kırktan fazla Çerkez beyi vardır;³²⁰ Çerkez beyleri sancakbeylerinden daha önce atanmıştır ve kenti muhafaza ederler, yine de kırsal alanları korumakla görevli sancakbeylerinin astı konumundadırlar; her bey ayda bir kese alır ve bu nedenle sancak beyi olmak için İstanbul ve Mısır'da toplam en az yüz bin kuruşu gözden çıkarmak gerekir; bu beylerin çoğu daha önce köle olan dönmelerdir; hayatları boyunca kölelerinden bazılarını da bey yapıp, kendilerine bağlı bir çevre oluşturmaya uğraşırlar; bu beyler ülkenin efendileridir ve çok güçlüdürler.”

Bu beylerin bazılarının istediği anda toplayabileceği on bin Arap'ın olduğunu, beylerin birer ay süre ile Eski Kahire'de muhafızlık görevini sürdürdüğünü yazan Thévenot, Kahire'de de iki gümrük olduğunu da bildirmektedir. Şehre gelen mallar Bulak ve Eski Kahire gümrüklerinden geçiş yapmaktadır. Kahire, Eski Kahire ve Bulak'ta birer subaşı bulunmakta, Mısır'da da on iki bin yeniçeri, ayrıca da tüm Mısır'da otuz beş bin maaşlı asker bulunmaktadır. Bunun yanında birçok görevlinin

---

³²⁰ 17. Yüzyıl ortalarında mülki ve askeri memurlar arasında sadece bizzat paşa ve İskenderiye, Dimyat ve Süveyş valileri Osmanlı sarayı tarafından görevlendiriliyordu. Geri kalan görevliler Çerkez asıllı Memlûk beyleri arasından atanıyordu. Yüksek makamlara atanacak Çerkez beylerinin sayısı başta yirmi beş olarak saptanmış, sonra kırka çıkmıştı ve aldıkları maaşlarda Thévenot'un verdiği rakamlara uymaktaydı. Thévenot, s. 247.

varlığından söz eden Thévenot, çorbacıların³²¹ ya para gücüyle ya da kayda değer bir hizmetle belirlendiğini, odabaşlarının ise kıdeme göre seçildiğini yazmaktadır.³²²

4.4.25. Kahire'deki Hastalık

Thévenot, Kahire'de, insanı çok halsiz bırakan ve öksürten bir hastalıkla ilgili çıkan bir şarkının, paşa tarafından sokaklarda söylenmesinin yasaklandığını yazmaktadır. Bu yasak çok ciddi uygulanmış, şarkıyı söyleyenler subaşı tarafından, çoluk çocuk demeden falakaya yatırılarak cezalandırılmıştır.³²³

4.4.26. Tunus ve Buradaki Köleler

Tunus'a gelen Thévenot, Tunus beyinin üç oğlu için yaptırdığı sarayları görmek gerektiğini söylerken, bu beyin paşanın mültezimi gibi ülke gelirlerini topladığını yazmaktadır. Padişah için her yıl ödenen miktarı paşaya veren bey, kalanları kendi kullanmaktadır.³²⁴

Tunus'ta on üç zindan bulunmakta, sahiplerinin yanında olanlar hariç tüm kölelerin bu zindanlarda yaşadığını yazmaktadır. On veya on iki bin Hıristiyan kölenin varlığından söz eden Thévenot, bunların inşaat işlerinde ve benzer işlerde çalıştırıldığını; Tunus'ta da sadece kölelerin şarap sattıklarını yazar. Thévenot, bu kölelerin meyhanelerde küstahlık eden Türkleri dövmek ve borçlarını ödemek istemezlerse başlarından sarıklarını çekip çıkarmak ve parayı ödemedikçe geri vermemek hakkına sahip olduklarını yazmaktadır.³²⁵

4.4.27. Dayı ve Tunus'taki Devlet Görevlileri

Tunus'ta dayılar yönetime el koymadan önce, burayı padişah adına bir paşa yönetiyor ve kalede de ikamet ediyordu. Fakat Mağribiler ayaklanıp ilk dayı olan Osman Dayı'yı³²⁶ başlarına getirince, dayı artık orada oturmuyor. Bu dayı, padişahın

---

³²¹ Kahire'nin kolluk güçlerini yöneten kişi ve yeniçeri ağası, Thévenot, s. 247.

³²² Thévenot, s. 245-248.

³²³ Thévenot, s. 250.

³²⁴ Thévenot, s. 266.

³²⁵ Thévenot, s. 269-270.

³²⁶ Bkz. dipnot 151. Osmanlılar Tunus'u 1574'te fethettikten sonra dört bin kişilik işgal ordusuna bir ağa kumanda ediyor, her yüz kişilik birliğin başında bir dayı bulunuyordu. Ama 1591'de üst rütbeli subaylardan oluşan Divan'ın zorbalığı kanlı bir isyana yol açtı ve bunun sonucunda kırk dayıdan biri en yüksek makama getirildi. Yeniçeriler tarafından seçilen dayılar rejiminde, sultanın temsilcisi olan

buyruklarından sadece istediklerini yapıyor, kendi adına para bastırıyor ve neredeyse mutlak irade sahibi gibi davranıyor. Padişahın paşası, dayıdan izin almadan evden çıkamayacak kadar kötü bir durumda ve her izinsiz çıkışta dayının muhafızlarına yüz kuruştan fazla para ödüyor. Padişahın atadığı ve görevi kırsal alanlardan haraç toplamak olan bir de bey var Tunus'ta, fakat o da paranın bir kısmını kendine alıyor, dayının da payını verdikten sonra ancak kalan kısmı İstanbul'a göndermesi için paşaya veriyor. Yeni dayı göreve gelince, tüm kâdılar ve dayının iltimasına ihtiyaç duyan herkes, armağanlar ve saklanmış keseler gönderiyor. Thévenot, Tunus'ta büyük gelir ve otorite sahibi olan bir gümrük ağasının varlığından ve burada hiç yeniçeri olmadığından söz eder.³²⁷

4.4.28. Hükümdar

“*Türkler, Sultan dedikleri tek bir hükümdarın tebaasındırlar*” diyor Thévenot, imparatorluğun babadan oğula geçtiğini yazmaktadır. Osmanlı hanedanlığı kutlu kabul edildiğinden, hükümdarın başka bir aileden olması, Türkler tarafından kabul edilmez. Diğer milletlerin gücünden dolayı, “Büyük Hükümdar ya da Türklerin İmparatoru” dediği hükümdar, öldüğünde yerine oğlu geçer. Eğer oğlu yoksa erkek kardeşi yerini alır.³²⁸

Hükümdarın devletin işleriyle sürekli ilgilendiğini yazan Thévenot, bunların yürütülmesinin ise tümüyle vezirlere ait bir görev olduğunu yazmaktadır. Vezirler bazı işleri bizzat kendileri hallederken, bazı işleri haftanın belirli günlerinde padişaha arz etmektedir. Halen hükümdar olan Sultan Mehmed'in ve amcası Sultan Murad'ın da işleri ile bizzat ve samimi bir şekilde ilgilendiklerini de yazmaktadır.³²⁹

4.4.29. Bir İdari Tasarruf Olarak Kardeş Katli

Hükümdarlar tahta geçtiklerinde eğer erkek kardeşleri varsa, güvende olmak için kardeşlerini öldürtürdü. Hanedan mensuplarının kanının dökülmemesi

---

paşa onursal bir mevkiiden başka bir şey değildi, üçüncü dayı olan Osman'dan beri iktidar fiilen dayıların eline geçmişti. Bu nedenle Osman Dayı bazı yazarlar ve Thévenot tarafından birinci dayı sayılır. Thévenot, s. 251.

³²⁷ Thévenot, s. 270-272.

³²⁸ Thévenot Jean, *1655-1656'da Türkiye*, (çev. Nuray Yıldız), İstanbul, Nisan 1978, s. 147-148, Bu ve bu maddeden sonra verilen bilgilerde Nuray Yıldız'ın tercüme ettiği eserden faydalanılacaktır.

³²⁹ Thévenot, s. 150.

gerektiğinden, ipekten bir ip veya yayının kirişi ile boğdurtulurdu. Yüksek mevki sahiplerinin çok nadir başı kesilirdi, genellikle öldürülmelerine karar verilen kişi boğdurularak öldürülürdü. Eğer kardeşlerini öldürtmek istemezlerse, haber alınamayacak şekilde göz hapsinde tutarlardı. Thévenot, İstanbul'da olduğu günlerde hükümdarın hayatta olan kardeşlerinin varlığından söz etmiş, fakat onların sayısını hiç kimsenin söyleyemediğini yazmıştır. Hükümdara rakip olması ihtimal kişilerin öldürülmesi, siyasi bir müessese olsa da, insani değil diyen Thévenot, bu zaruret dolayısıyla askerlerin hükümdara daha saygılı davranmak zorunda kaldıklarını yazmaktadır. Taht üzerinde hak iddia eden veya hükümdardan memnun olmayınca kardeşini tahta getirmeyi isteyenler bu şekilde durdurulmuş olurdu.³³⁰

4.4.30. Hükümdarın Gezileri

Haksızlığa uğrayanların kendilerini padişaha şikâyet etmesinden korkan vezirler, hükümdarın karada gezmesine pek sıcak bakmazlardı. Çünkü hükümdarın sokaktan geçeceğini bilen halk, bir sopanın ucuna taktıkları şikâyet dilekçelerini en yükseğe kaldırır ve hükümdar da bunları adamlarına aldırırdı vezirler istemese de her şeyi öğrenirlerdi. Saltanat kayığı ile daha çok denizde gezen hükümdara, eşlik eden ve sağda kürek çekenler, Müslümanlaştırılmış Hıristiyan çocukları idi. Bu çocuklar, önce bostancıbaşı daha sonra da yeniçeri ağası, paşa ve hatta eyalet valisi olmaya namzettii. Solda kürek çekenler ise, Anadolu Türk çocukları idi ve bunlar ancak bir günlük en yüksek tazminat olan seksen kuruş almaktaydı.

Thévenot, hükümdarın kıyafet değiştirerek yaptığı denetleme gezileri hakkında da bilgi vermektedir:

Bu gezintilerden başka hükümdar, bazen kıyafet değiştirmiş olarak, sıradan bir kişi gibi, emirlerinin tam olarak yerine getirip getirilmediğini gözetlemek için

---

³³⁰ Thévenot, s.149, Osmanlılarda gerçekleşen kardeş katlinin, veraset sorunu olduğunu yazan. İnalçık, ölen sultanın yerine kimin geçeceğini belirleyen bir veraset kanunu olmadığı için, her saltanat değişiminde devletin taht mücadeleleri ile yıprandığını yazar. Fatih Sultan Mehmed'in Kanunnâmesindeki "Her kimesneye (kimseye) evlâdından saltanat müyesser ola, karındaşların nizâm-i âlem için katletmek münasıptir, ekser' ulema dahi tecviz itmiştir, anıla âmil olalar." maddesine göre tahtta oturan gerektiğinde katli yerine getirmekte serbesttir ve son karar da sultanındır. Fatih'in devlet kanunları "yasaknâme ya da örf-î kanun" diye anılırken, Osmanlı Devleti'nde Şeriat kanunu yanında örfi kanunda uygulanmaktadır. Bkz. Halil İnalçık, *Kuruluş Ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı, (Devlet, Kanun, Diplomasi)*, 1. bs., İstanbul 2011, s. 116-117.

şehirde gezerdi, şimdiki hükümdar bütün işlerinde amcası Sultan Murad'ı içten taklid ediyordu, İstanbul'da bulunduğum sırada hemen hemen her gün kıyafet değiştirmiş olarak çıkıyor ve birkaç kişi onu biraz geriden takip ediyordu ve onu takip edenler arasında bir cellât da bulunuyordu. Galata'da olduğu gibi İstanbul'da da sokakta birçoklarının başlarını kestiriyordu; bu işler daha ziyade şehrin asayişini ile görevlendirilmiş kimseler tarafından yerine getiriliyordu. Hükümdarın, bu kıyafet değiştirerek yaptığı teftişlerde hıristiyanlar daha az cezaya çarptırılırlardı, çünkü onlar kötü davranmaya cesaret edemiyorlardı. Bazen bir fırına uğruyor ve oradan bir ekmek ve bazen bir kasaba gidiyor oradan bir parça et satın alıyordu. Bir gün bir kasap, ona koymuş olduğu narhın³³¹ üzerinde et satmak isteyince, cellâta işaret ederek derhal kasabın başını vurdurdu.”³³²

4.4.31. Sultan Murat ve Tütün

İstanbul'da evlerin çok sıradan ve ahşap olduğunu yazan Thévenot, İstanbul'da kaldığı sekiz ayda üç yangına tanık olduğunu, birinci yangında sekiz bin evin yandığını, diğer iki yangında bu kadar büyük zarar olmadığını yazmaktadır. Sultan Murat zamanında da şehrin yarısını yok eden bir yangın olmuş ve büyük bir karışıklığın önüne geçilememiştir. Düzenli maaşla baltacı denilen kişiler, yangınlara çare bulmak ve çıktıklarında söndürmek için padişah tarafından görevlendirilmiştir.³³³

Sultan Murad, yangınların önüne geçmek için, tütünü yasaklamış, şimdiki padişah da bu yasağı devam ettirmektedir diyen Thévenot, kıyafet değiştirerek şehirde dolaşan padişahın yaptıklarını şöyle anlatır:

“...Bir gün İstanbul sokaklarında iki adamın başını vurdurdu, çünkü onlar tütün içiyorlardı. Tütün için Türklerin bulunduğu bir sokaktan geçmeden birkaç gün önce burnuna kokusu geleceğini söyleyerek orada tütün içmeyi yasaklatıyordu. Fakat yaşadığı müddetçe sigara içmeyi yasaklayan amcası Sultan Murad'ı taklit etmek için bunu yaptığını zannediyorum. Bazılarını burunlarına bir çubuk geçmiş

³³¹ Narh: Osmanlı Devleti'nde, mal ve hizmet fiyatlandırmasında, devletçe belirlenen üst sınıra denir. Bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, “Narh”, *İslâm Ansiklopedisi* TDV, c. 32, İstanbul 2006, s. 390-391.

³³² Thévenot, s. 150-152.

³³³ Thévenot, s. 72.

olarak, bazularına da, boyunlarına tütün bağı olduğu halde astırıyordu ve bu hususta kimseyi affetmiyordu. Sultan Murad'ın tütün yasak etmesinin başlıca sebebinin, ekseriya insanların ağızda çubuk ile uyumaları, onun yatağa düşerek ateş alması veya daha önce söylediğim gibi buna benzer başka bir sebeple İstanbul'da büyük tahribata yol açan yangının çıkması olduğu kanaatindeyim.

Tütün satanları bulabilmek için şüphelendiği yerlere ve tütünün rahatlıkla satıldığı dükkânlara gidiyordu ve bir tütün yaprağı için çok miktarda altın vererek ve rica ederek onu kimseye söylemeyeceği hakkında yemin ettikten sonra tütünü alıyor ve palasını çekerek satıcının başını kesiyordu.”

Thévenot, Sultan Murad'ın, kılık değiştirerek, Üsküdar'da gezdiği bir gün, bir sipahinin tütün içtiğine tanık olduğunu, fakat onu elinden kaçırdığını da anlatmaktadır.³³⁴

4.4.32. Türk İmparatorluğu'nun Başlıca Görevlileri

Padişahın devlet işleri ile ilgili az bilgi aldığını, fakat sonuç beklenen işleri idare ettiğini yazan Thévenot, bu işleri yedi vezirinin ve özellikle de tüm selâhiyeti elinde bulunduran birinci vezirinin idare ettiğini yazmaktadır.³³⁵

Sadriâzam elçileri kabul edip, onları dinlemek ve cevap vermek, padişahla iş konuşmadan, merasim şeklinde görüşmelerini sağlamak, ordunun ihtiyaçlarını gidermek, davalara bakmak, suçluları mahkûm etmek, şehrin asayişini sağlamak gibi imparatorluğun tüm işlerini yaparken, hükümdar gibi davranır, ancak bu unvanı taşıyamazdı.

Sadriâzam, çok yorucu olan tüm bu işleri şevkle yapıp, adaleti uygularken, kendisinden memnun olanlar onu destekler ve görevini icra etmesine yardım ederlerdi. Memnun olmayanlar ise, özellikle sefere çıktığı vakit ölüm fermanını aldırıp, bir kapıcı ile kendisine ulaştırırlardı. Sadriâzam, hükümdarın emrini alır, onu öper, bu emre duyduğu hürmeti göstermek için de başının üstüne koyardı. Thévenot, abdest alıp, dua eden ve büyük bir teslimiyetle başını cellâda teslim eden sadriâzamin

³³⁴ Thévenot, s. 152-154.

³³⁵ Thévenot, s. 154-155.

bu davranışını aptalca bulduğunu yazmaktadır. Ölümün böyle sakin bir tavırla kabullenilmesinin ancak masallarda olacağını yazan Thévenot, hükümdarın emrine körü körüne itaat edip, boğdurulan sadriâzamin, savaşta düşman karşısında şehit olanlarla aynı mertebeye ulaşacağına inandığını yazmaktadır. Bu şehit olma iddiasından vazgeçenlerin varlığından da söz eden Thévenot, Asya’da da isyanlar çıkaran paşaların varlığından söz etmektedir. Taşrada ordu kurup, her şeyi yakıp yıkan, İstanbul’a kadar gelerek, buraya korku saçan asilerin elebaşlarının vezir olarak atandığını ve kısa süre sonra da idam edildiklerini Thévenot, bize bildirmektedir. Kandiye adasını idare eden Hüseyin Paşa’nın da uzun süre direnmesine rağmen bu tuzığa düştüğünü yazmaktadır.³³⁶

Thévenot, Divan’ın tabii üyesi olmalarına rağmen diğer vezirlerin, sadriâzamin istediklerini yapabildiklerini yazmaktadır. Diğer görevliler hakkında da bilgi vermeye devam etmektedir:

“Diğer başlıca vazifelilerden birisi de ordunun hâkimleri durumunda olan ve adalet cihazının başı durumunda bulunan kâdileşkerlerdir, zira onlar sivil işlerde olduğu kadar askeri işlerde de adalet cihazını işletiyorlardı....Eskiden ancak iki kâdileşker vardı: biri Anadolu’nun, diğeri ise Rumeli’nin; fakat Sultan Selim’in Mısır’ı fethinden sonra bir üçüncüsü, Mısır’ın kâdileşkeri ortaya çıktı; onlardan sonra eskiden Fransa’daki adalet görevlilerine benzeyen kâdılar vardı, çeşitli şikâyetler için onlara başvurulur, onların önünde evlenilir, bir köleye onların huzurunda hürriyet verilir ve onlar hüccet denilen senetleri veya emirleri verirlerdi. Onların tayininin hükümdar tarafından tasdik edilmesi gerekiyordu.”

Thévenot, kaptan paşalığın da önemli bir görev olduğunu, İstanbul’da bulunduğu sekiz ayda ise üç defa müftünün, sadriâzamin ve kaptan paşanın değiştiğini yazmaktadır. Görevden alınanların tüm mallarına hükümdar tarafından el konulduğu için, çocuklarının bu servetlerde hakkı olmadığını ve çok zengin olmadıklarını bildirmektedir.³³⁷

---

³³⁶ Thévenot, s. 155-157.

³³⁷ Thévenot, s. 157-158.

4.4.33. Divân-ı Hümâyûn

Divân, haftanın dört gününde, vezirlerin veya diğer memurların toplanarak önemli işleri görüştüğü toplantılardır diyen Thévenot, divânla ve Osmanlı'nın adalet mekanizması ile ilgili şu açıklamaları yapmaya devam etmektedir:

“...Bu divân düzenli olarak haftanın dört günü toplanır; sarayın ikinci avlusunda bu iş için ayrılmış bir salonda cumartesi, pazar, pazartesi ve salı: Vezirler ve divânın diğer üyeleri sabahtan itibaren oradan ayrılmazlardı. Divân toplantısına katılanlar: vezirler, kâdileşkerler, beylerbeyleri, hükümdarın mührünü taşıyan ve resmi yazıları mühürleyen nişancı; defterdarlar, burada görüşülenleri zapta geçiren kâtipler; kapıcı başı ve çavuş başı divânhanenin girişini emniyet altına alırlardı. Burada devlet işleri görüşülür ve bütün davalar son olarak görüşülüp burada hükme bağlanırdı. Çünkü hangi millet ve dinden olursa olsun herkes orada dinlenirdi. En fakir olanı bile bizzat vezire şikâyetini bildirmek ve ona dilekçesini vermek hakkına sahiptir; vezir şikâyeti dinler ve adalete uygun kararını verir. Eğer dava borç ile ilgili ise vezir bir çavuş göndererek borçluyu buraya getirttirirdi. Borç verenin en az iki şahidi olması gerekirdi. Borçlu orada borcunu ödemek zorundadır, aksi halde hapse atılır ve ödeyinceye kadar hapiste kalır. Eğer bu dava cinayet ile ilgili ise, itham edenlerin sağlam delil ve şahitleri varsa, suçlu ölüme mahkûm edilirdi.”

Divân üyelerinin her gün yaptıkları işler hakkında bilgi vermek için hükümdarın huzuruna vardıklarını anlatan Thévenot, divânın hemen yanında hazine dairesinin varlığından söz eder. Hazine, divânın toplandığı gün açılır, çavuş başı gerekli kontrolleri yaptıktan sonra mührü açar ve işlemler sonrasında da vezirden aldığı mühürle hazine kapısını tekrar kilitlerdi. Böylece hükümdarın gelirleri güvenle saklanır, yeniçeri ağası, kapıcı başı ve çavuş başı da, divândan sonra hükümdarın huzuruna çıkıp, bilgi verirlerdi. Sonra da, diğer üyeler ve varsa elçiler huzura kabul edilirdi. Hayatları için hiç bir garantileri olmayan bu kişiler, hükümdarın huzuruna bunu bilerek giderlerdi.³³⁸

---

³³⁸ Thévenot, s. 160.

4.4.34. Adaletin Sür'ati

Divânda alınan kararları izleyen padişah, bir haksızlık olması halinde müdahale eder ve haksızlık yapanın, yanlış hüküm verenin hayatına son verirdi diyen Thévenot, adaletin süratini şöyle anlatmaktadır:

“Bütün işler burada süratle yapılır. Bir mesele ortaya konunca, araştırılır, yargılanır ve hükme bağlanırdı. Bir dava en fazla dört veya beş gün içerisinde neticelenirdi. Ancak iş çok zor olduğu zaman dava uzayabilir. Böylece taraflar birbirleri aleyhine destek bulma imkânına sahip olamazlardı. Eğer orada bazı adaletsizlikler oluyorsa kaygılanmamak lâzımdır, çünkü divânın duvarının üst kısmında tavana yakın bir yerde, siyah bir kumaş ile örtülü bir pencere vardır, buradan hükümdar istediği zaman kendisi farkedilmeden, divânda bütün yapılanları ve söylenenleri görür ve işitir; divânın üyeleri hükümdarın pencerede olup olmadığını bilmezlerdi. Onlar bir adaletsizlik yaptıklarında, eğer hükümdar bunu öğrenirse veya ona divânda geçenler doğru bir şekilde anlatılırsa, yanlış hüküm verenlerin hayatına malolurdu.”³³⁹

4.4.35. Asayişin Sağlanması

Thévenot, zaptiyenin düzeni sağlayan güçlerin başında geldiğini, bu düzeni sağlamak ve korumak için de çok çalıştıklarını yazmaktadır. İstanbul'da her şey bol ve ucuz ve her şey de daima uygun bir fiyatla satılmakta idi diyen Thévenot, sözlerine şöyle devam etmektedir:

“Eğer malını bir Türke pahalı bir fiatla satmak isteyen birisi bulunursa, ona dayak atılırdı veya yargılandıktan sonra dövülürdü ve ayrıca para cezasına çarptırılırdı. Bu sebeple malların satılmasında ölçüleri kontrol eden memurlar bulunmaktadır, onlar her gün dolaşırlar ve eğer hatalı terazi kullanan yahut mallarını pahalıya satan birine rastlarsa orada sopa atarlar ve para cezası verirlerdi. Bütün bu cezalardan korkarak satıcılar size daima istediğiniz miktardan biraz fazla veririler. Bu sebeple alışveriş yapmayı öğrenmesi için küçük bir çocuk dahi pazara gönderilebilir, çünkü kimse onu aldatmaya cesaret edemezdi ve bazen

---

³³⁹ Thévenot, s. 159.

zabita memurları ona rastlayarak malı kaçta aldığını sorar ve onu tartar ve aldatılıp aldatılmadığını kontrol ederlerdi; eğer çocuk aldatılmışsa satıcıya ceza vermek üzere onu kendileri ile birlikte götürürlerdi.

Ben, kilosunu beş akçeye kar satan bir adama ayaklar altında nasıl sopa atıldığını gördüm, çünkü tartıda hile yapmıştı. Bir diğeri de bir çocuğa iki misli fiatla soğan satmıştı, bu çocuğa rastlayan zabita memurları ona soğanın eksik verildiğini gördüler ve satıcıya giderek, ona otuz değnek vurdular. Türklerin, hileli tartı kullanan satıcılar için başvurdukları daha az can yakıcı fakat cemiyet içinde onu utandırıcı olan bir başka cezaları daha vardır; onlar adamın boynuna iyice birleşen iki levha koyarlar ve bunun ortasında yuvarlak bir delik olacak şekilde oyarlar. Bu delikten adamın boynuna geçirirler, bu levhalara ağır yük asarlar ve çingiraklar bağlarlar; bu adamı herkes tanısın ve kendisiyle alay etsin diye bu vaziyette şehirde dolaştırırlar.”³⁴⁰

Thévenot, Türklerin sadece evlerinden değil, yaşadıkları sokaktan da haberdar olmak zorunda olduklarını şu şekilde anlatmaktadır:

“Sokaklarda meydana gelebilecek olan karışıklık ve kavgalara gelince, herkes bunlara mâni olmak zorundadır; bu hususta yürürlükte olan bir kanun herkesi asayişle ilgilenmeye zorlar, buna göre herhangi bir kimse eğer sokakta bir hıristiyan, bir Türk ya da bir Yahudi ölüsüne rastlarsa ve onu kimin öldürdüğünü bilmezse kapısının önünde bulduğu ölünün kanını ödemek zorundadır; bir adamın kanının bedeli 500 kuruş ya da 45.000 akçedir, böylece kapısı önünde bir gürültü işiten veya hiç olmazsa bunu yapanlara dikkat eden bir kimse buna mâni olmağa çalışır; bunun için Türkler birbirini kontrol ederler; fakat hıristiyanlar için daima adaletsizlikler yapılır.”

Thévenot, İstanbul’da bir Rum’a Türkler tarafından hançer çekildiğini, yaralanan Rum’un, ona yardım etmek isteyen keşişlerin evinde öldüğünü ve bunu öğrenen Galata Kâdı’sının da keşişlere ve karşılarında oturan Fransız tacirlere kan bedelini ödetmek istediğini yazar. Bu kişiler, kâdının boğdurulması üzerine ceza vermekten kurtulmuş, fakat oturdukları yeri terk etmişlerdir.

---

³⁴⁰ Thévenot, s. 160-161.

Osmanlı'da, Ramazan ayı dışında, geceleri dışarı çıkmak yasaktı diyen Thévenot, gece sokakların güvenliğinden sorumlu olan subaşların, sürekli dolaştığını ve rastladıkları şahısları da derhal kâdıya götürdüklerini yazar. Kâdı, niçin gece dışarıda olduğunu sorar, suçlu ise hapse atar ve sabah da sopa attırır ve daha sonra da para cezası verirdi. Bu yasak, geceleyin bir karışıklık çıkmasının önüne geçmek için konulmuştu.³⁴¹

4.4.36. Osmanlı Devleti'nde Cezalar

“Türkiye’de alışlagelen cezalar sopa atma yahut ayak tabanına ve kalçalara vurmaktır.” diyen Thévenot, bu cezalara sık sık başvurulduğunu yazar. Kadınların da hak ettikleri zaman dövüldüğünü, fakat onların ayak tabanlarına asla vurulmadığını bildirmektedir. Ayrıca, hizmetkâr ve kölelerin, okuldaki öğrencilerin de ayakları altına vurularak cezalandırıldığını, Hıristiyan âleminde ise bu işin kamçılanarak yapıldığını anlatmaktadır.³⁴²

İslâm Hukuku’nda olmayan bazı cezaların Osmanlı Devleti’nde uygulandığını iddia eden Thévenot, ölümle cezalandırılacak olanların, asılarak, çengelden asılarak, kellesi vurularak veya kazığa oturtularak idam edildiğini yazmaktadır. Baş kesmede çok becerikli olan Türkler, bir darbe ile bu işi yapar, fakat kazığa oturtma ve çengele asma, o kadar zalim bir işkencedir ki Türkler bunu çok nadir tatbik ederler. Birini asmak gerektiğinde de rastladıkları bir Hıristiyan’ı rahatlıkla ona cellat yaparlar. Tekrar Hıristiyan olan dönmeleri, boyunlarına barut dolu bir çanta ve başlarına da ziftlenmiş bir başlık takarak yakarlar. İslâm dinine yönelik, kötü söz söyleyen, kötü bir şey yapan, bir Müslüman kadınla olan ve camiye giren Hıristiyanlar da kazığa oturtulur. Hıristiyanlar, bazı cezalardan Müslüman olarak kurtulabilirler.³⁴³

4.4.37.Hükümdarın Ordusu

Hükümdar, ordusunu hem savaş zamanı hem de barış zamanı her zaman hazır tutar, onlara iki ayda bir de maaşlarını öderdi. Orduda bulunan piyadelerden kapıcılar; okçu olup sarayı korurlar, hükümdar birini kabul ettiğinde onun yanında

---

³⁴¹ Thévenot, s. 162.

³⁴² Thévenot, s. 164-165.

³⁴³ Thévenot, s. 165-166.

olurlar veya huzura çıkmak isteyenlere eşlik ederlerdi. İstanbul dışından birinin kellesi istendiğinde bu işi kapıcılar yapardı. Solaklar da okçu olup, piyadelerdendi.

Yeniçeriler, yaya ordusunun esasını teşkil eder, haraç karşılığı toplanan ve kendi istekleri ile Müslüman olan çocuklardan oluşurdu. Bu çocuklar, sarayda yedi yıl eğitim görür ve cesaret ve zekâlarına göre vazifeler alırlardı. İstanbul'da sayıları on iki bini bulan yeniçeriler, her istediklerini yapar, subaylarından hiç biri onlara karşı gelemezdi, adalet gereği atılan dayak onlara atılamazdı ve dünyada onlar kadar saygı gören bir ordu daha yoktu diyen Thévenot, bir yeniçeriyi dövenin sonunun ölüm olacağını anlatmaktadır. Kışlada, kaldıkları yerlerde bir şikâyet olursa, yeniçeri ağası, olayı araştırır ve onun odabaşını çağırır, o da odasında geceleyin o yeniçeriyi cezalandırırdı. Çünkü askerlere herkesin önünde ceza verilemezdi. Suçu hafifse, ayakları altına sopa vurulur, ölümü hak etmişse de boğulup bir sandıkla denize atılırlardı.

Süvarilerden olan ve nöbet tutmayan çavuşlar, hükümdarın ve paşaların tüm emirlerini yerine getirir ve elçi olarak gönderilirdi. Sipahiler ise iki sınıftı; bir kısmı diğer askerler gibi iki ayda bir ücret alır, bir kısmı da arpalık gibi bir tımara sahiptir. Tımarlı sipahiler, fethedilen topraklardan kendilerine verilen tımarlarının değerine göre süvariler bulundurmakla görevlidirler.

“Sipahilerin bütün malları ve genellikle aylık alanlardan çocuksuz ölenlerin ki hükümdara kalır, fakat eğer kız çocukları kalmışsa mirasın ancak yarısını alır ve oğlunun yerine ölenin halefi olur.” diyerek sözlerine devam eden Thévenot, hükümdarın çok kısa zamanda orduyu toplamasının anlaşılır bir şey olduğunu anlatmaktadır. Hükümdar, savaşa gitmek istediğinde, maaş alan askerleri çoğunlukta olduğu için hemen büyük bir ordu kurabilmektedir. Ayrıca, paşalara ve eyalet valilerine de sefer emri gidince, onlar da büyük bir sadakatle derhal sefere katılmakta, sancaklarda tımarlı sipahiler ile katılınca, hükümdar, iki ya da üç yüz bin kişilik orduları rahatça toplayabilmektedir.

Thévenot, Müslüman Türklerin, cesaretlerinin imanlarından geldiğini, dinleri için savaşırken ölünce, şehit olacaklarına inandıkları için ölümü seve seve kabul

ettiklerini yazmaktadır. Ayrıca, öleceklerini bilseler bile, hükümdarlarına körü körüne itaat ettiklerini de yazmaktadır.³⁴⁴

4.4.38. Türklerin Denizcilikteki Zayıflığı

Türklerin denizcilikte başarılı olmadığını yazan Thévenot, sözlerine şöyle devam etmektedir:

“Türkler gemilerine çok sayıda asker ve hatta yeniçeri koyarlar; fakat karada savaşa gitmek var dönmek yok olduğunu bildikleri halde denizde para vererek muaf olabiliyorlardı.

Böyle sefere katılan herkese seferlu denmektedir. Ordunun hareketinden önceki son üç gün içinde bu askerler, ellerinde bir balta ile rastladıkları bütün hıristiyan ve yahudilerden ve hatta bazen de Türklerden para isteyerek sokaklarda dolaşırlar ve eğer para vermeyen olursa, hiç tereddüt etmeden balta ile ona vururlardı. Bu üç günlük müddet içinde hıristiyanların ve yahudilerin sokaklarda bulunmaları kendileri için iyi değildir. Bu sırada bütün meyhaneler, askerlerin sarhoş olarak sokaklarda büyük çılgınlıklar yapmasını önlemek maksadıyla vezirin emriyle kapatılmıştır.”³⁴⁵

4.4.39. 1655 Yılında İstanbul’da Ortaya Çıkan Ayaklanma

Hükümdara itaat ettikleri zaman, onu dünyanın en güçlü hükümdarlarından biri haline getiren yeniçeriler, bu itaat ve bağlılıklarını kaybettiklerinde de çok büyük sıkıntılar çıkmasına sebep olmaktadır. Thévenot, 1655’te İstanbul’da olduğu günlerde, yeniçerilerin isyan çıkardıklarını, hükümdarı ayak divanı tertiplemeye zorladıklarını yazmaktadır. İsyan sonucunda yeniçeriler, istediklerini elde etmiş ve birçok üst düzey devlet görevlisinin öldürülmesine neden olmuşlardır.³⁴⁶

4.4.40. Hükümdarın Tebaası Hıristiyanlar ve Yahudiler

Müslümanlar için yeşil renk kutsal olduğundan, elbiselerinde bu rengi kullanan Hıristiyan ve Yahudilere, sopa atılmakta ve para cezası verilmektedir. Thévenot,

---

³⁴⁴ Thévenot, s. 166-174.

³⁴⁵ Thévenot, s. 175-176.

³⁴⁶ Thévenot, s. 183-192.

ayrıca beyaz sarık saran Hıristiyanların, hükümdarın tebaasından olup olmadığına bakılmaksızın ölüm cezasına çarptırıldığını yazmaktadır. Bu cezadan da ancak Müslüman olarak kurtulabildiklerini bildirmektedir.

Türkiye’de yaşayan Yahudilerin Türkler gibi giyindiğini anlatan Thévenot, onlarla ilgili şunları anlatmaktadır:

“Türk İmparatorluğunun her yerinde, hükümdara bağlı olan bütün hıristiyan ve yahudi tebası her yıl, insan başına dörtbuçuk kuruşluk bir vergi olan haraç öderler; dokuz yaşından itibaren bu vergiyi ödemek zorundadırlar; fakat hıristiyan rahip ve din adamları ve yahudi hahamları bu vergiden muaftırlar; bu vergiyi kadınlar da ödemezler. Haraç, hükümdar için büyük bir gelirdir ve sık sık yerini değiştiren bir gayrimüslim bundan muaf tutulamaz, çünkü onlar seyahat ettikleri zaman vardıkları her yerde kendilerine haraç sorulur. Eğer onlar bunu bu yıl için ödemişlerse makbuzu gösterirler ve başka yerlere gitme müsaadesi alabilirler. Bu vergiyi ödeyen hükümdarın tebası yahudilere karşılık başka bir ülkeden gelen yahudiler bundan muaftırlar ve bunu ödemek zorunda olmadıklarını göstermek için başlarında bir şapka taşırlar ve başka bir ülkenin vatandaşı olduklarını belirten konsolostan aldıkları bir vesikaya sahiptirler.”³⁴⁷

Seyahat etme arzusuyla yola çıkan Thévenot, doğruluk kaygısını taşıyarak yazdığı eserinde, gözlemlerini titizlikle okuyucuya aktarmıştır. Dini konularda tarafsız olamasa da, gerek saray hayatı ve padişahlar gerekse gündelik yaşamla ilgili konularda doğru bilgiler vermeye çalışmıştır.

---

³⁴⁷ Thévenot, s. 193-198.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

18.YÜZYIL SEYYAHLARI VE OSMANLI İLE İLGİLİ GÖZLEMLERİ

III. Ahmed, I. Mahmud, III. Osman, III. Mustafa, I. Abdülhamid ve III. Selim'in tahtta olduğu yılları kapsayan 18. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin, eski gücünden çok şey kaybettiği, büyük ve derin zaafların ortaya çıktığı bir yüzyıldır. 1739'da biten savaşta, Almanya ve Rusya gibi iki büyük devlete karşı zafer kazanıp, büyük toprak kazanan Osmanlı Devleti, 1769'a kadar da her bakımdan dünyanın birinci devleti durumundaydı. Fakat Avrupa'nın, müsbet bilgi ve teşebbüslerindeki kararlı, azimli tutumu, çalışkanlığı, ileri görüşlülüğü bu yüzyılda hemen hemen bütün müesseselerde Türklere karşı üstünlük kurmasını sağladı.³⁴⁸ Gerileme dönemi olarak adlandırılan bu yüzyılda, Lale devri yaşanmış, Avrupa örnek alınarak özellikle askeri alanda ıslahatlar yapılmış ve ülkeye gelen seyyahlar da bu dönemde gördüklerini eserlerinde dile getirmiştir.

5.1. Lady Mary Wortley Montagu

Bir İngiliz seyyahı ve yazarı olan Lady Montagu, İngiltere'nin Nottinghamshire bölgesindeki Thoresby'de doğdu. Babası Kingston dükası William Fielding Pierrepont'tur. Beş yaşında iken Denbigh kontunun kızı olan annesi Lady Mary Fielding'i kaybetti. Yetişmesinde Piskopos Burnet ile babasının önemli yeri vardır. Genç yaşta İngiltere'nin önde gelen edebiyatçı ve şairleriyle tanıştı. Bu arada kadın hakları için başlatılan mücadelelerin başında yer alan Mary Astell ve Sandwich kontunun torunu Anne Wortley Montagu ile yakın arkadaşlık kurdu ve uzun süre onlarla mektuplaştı. Anne Wortley Montagu 1709'da ölünce kardeşi Edward Wortley Montagu ile mektuplaşması devam etti. 1712 yılında babasının karşı çıkmasına rağmen Edward Wortley Montagu ile evlenip Londra'ya taşındı. Zekâsı ve güzelliğiyle dikkat çeken Montagu, aralarında meşhur roman yazarı ve şair Alexander Pope'un da bulunduğu edebiyat çevreleri ve sarayla sıkı bir ilişki kurdu ve

³⁴⁸ Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ötüken Neşriyat A.Ş., c. 4, İstanbul 1994, s. 459.

kısa sürede Lady Mary unvanıyla meşhur oldu.³⁴⁹ 1715 yılında Whigler grubuna girip parlamento üyesi olan kocası bir süre hazine dairesi şube müdürlüğü yaptı, ardından elçi olarak İstanbul'a tayin edildi (1716). Eşiyle birlikte Montagu de aynı yılın temmuz ayında Hollanda (Lahey), Almanya (Köln, Frankfurt) ve Macaristan (Viyana, Petervaradin, Belgrad) üzerinden Niş, Sofya, Filibe, Edirne yoluyla İstanbul'a geldi. 1717 yılının Mayıs ayına kadar süren bu seyahati sırasında başta Alexander Pope, oyun yazarı William Congreve, şair John Gay, İtalyan asıllı filozof, şair ve rahip Abbé Antonio'ya ve diğer yakınlarına çok sayıda mektup yazdı. 6 Haziran 1718'de İstanbul'dan ayrılan Montagu deniz yoluyla Malta, Tunus, Cenova ve Paris üzerinden ülkesine döndü; Londra'nın batısında Twickenham'a yerleşti. Şairler hakkında yazdığı hiciv yazıları dolayısıyla yakın arkadaşları Jonathan Swift, John Gay ve Alexander Pope ile arası açıldı, onlarla tartışmalara girdi. Bir müddet kendisine yöneltilen ağır hicivlere cevap vermeye çalışan ve bu arada bilinmeyen bir sebepten dolayı kocası ile arası açılan Montagu, çalışmalarını bir süre daha Londra'da sürdürdükten sonra kendisine karşı başlatılan sert eleştirilere dayanamayıp 1739'da İtalya'ya gitti. Bu ayrılıştta, aynı yıl Londra'ya gelen İtalyan sanat ve bilim yazarı Francesco Algarotti'nin davetinin de rolü olmuştur. Birçok İtalyan ve bazı Fransız şehirlerinde yirmi yıldan fazla kaldı. Kocasının öldüğünü öğrendikten sonra 1761 yılının Eylül ayında Londra'ya döndü. Ancak İtalya'da iken yakalandığı kanserden kurtulamayarak yedi ay sonra öldü. İki çocuğu olan Montagu'nün kızı Londra'da, oğlu İstanbul'da doğmuştur.

Lady Montagu, ilk mektubunu İstanbul yolculuğu sırasında Belgrad'da 17 Şubat 1717 tarihinde Pope'a yazmıştır. Varadin savaşından artakalan manzaranın dramatik bir tasvirini de ihtiva eden bu mektup ve daha sonraki mektuplar tarihî birer belge olarak özel değer taşımaktadır. Montagu'nün seyahati boyunca kaleme aldığı mektupların onun edebî şöhrete ulaşmasında önemli rolü olmuştur. Türk aile yapısı ve sosyal hayatına dair yazdığı toplam elli iki mektup, Osmanlıların 18. yüzyıl başlarındaki hayatıyla ilgili zengin ve renkli tasvirleri içine almasının yanında seyahat edebiyatı örnekleri arasında da önemli bir yer tutmaktadır. Montagu, her

---

³⁴⁹ Lady Montagu, *Türkiye Mektupları (1717-1718)*, (çev. Aysel Kurutluoğlu), İstanbul tsz., s. 9.

kademeden insanın harem dairesine ve hanımların umumi eğlence yerlerine girmiş, burada gördüklerini mektuplarında canlı bir tarzda herhangi bir değerlendirmeye tâbi tutmadan tasvir etmiştir. Zaman zaman saraya da giderek hareme dair gözlemlerde bulunmuş ve bunları etraflıca anlatmıştır. Türk ve İslâm kültürüne vâkif olmayışı önemli bir eksiklik olarak görülmekteyse de Türk değer yargılarını kendi bütünlüğü içerisinde düşünmek gerektiğini fark edip gözlemlerini aynen aktarmaya çalışması bu eksikliğini önemli ölçüde gidermektedir. Pek çok Batılı seyyahın aksine Türklere karşı ön yargılı olmaması ona dengeli bir muhakeme kabiliyeti kazandırmıştır. Doğu ülkelerine seyahat yapan kişilerin yazdığı eserlerin pek çoğunu okuyan Montagu mektuplarında bu seyyahların eksik ve yanlı bilgilerini eleştirmekte ve hatalarını düzeltmektedir. III. Ahmed ve Lale Devri hakkında önemli bilgiler veren Montagu,³⁵⁰ daha önceki seyyahların Osmanlılar hakkında Batılıları yanıltıp kendi hayallerindeki Türk imajını anlattıklarını, gerçekte onların bahsettiği gibi bir Türk dünyasının olmadığını belirtir. Ancak Osmanlı idaresi ve bazı tarihî vak'alar hakkında verdiği bilgiler ikinci elden kaynaklara dayandığı için ya yanlış yahut sathîdir. Türkçe de öğrenden Montagu, çok beğendiği bazı Türkçe şiirlerin aslını ve tercümesini yer yer mektuplarında kaydetmiştir.

Etrafındaki her şeyi ve herkesi dikkatli bir şekilde gözlemleyen ve ilk defa karşılaştığı binaları, hayvanları ve eşyaları ayrıntılı biçimde tasvir eden yazar Türklere'in davranışları ve hayvan sevgileri üzerinde de durmaktadır. Türk kadın kıyafetlerini giymekten ve bunlarla gezmekten hoşlanan Montagu'nun bu kıyafetle yaptırdığı pek çok yağlı boya portresi bulunmaktadır. Montagu'nun mektuplarında Türk geleneklerinin tasvirleri çok geniş bir yer tutmaktadır. Türk kadınlarının nezaket ve zarafetleri, takı ve kıyafetleri, evlenme, düğün, doğum, ölüm vb. birçok merasim yanında yemekleri ve günlük hayatları, ev döşemeleri, hamam kültürü ve eğlenceleri, Türk mûsikisi ve çalgıları, bahçe düzenlemeleri ve çiçekleri, meyve ve sebzeleri, sokakları gibi pek çok konu hakkında geniş bilgilerin ve değerlendirmelerin yer aldığı bu mektuplarda Avrupa'daki benzerleriyle kıyaslamalar da bulunmaktadır. Montagu, diğer Batılı seyyahların erişemediği pek

---

³⁵⁰ Afyoncu, s. 232.

çok yere ulaşmanın verdiği imkânla onlardan farklı bilgiler vermektedir. Türkiye’de bulunduğu süre içerisinde, muhtemelen İngiltere’de iken kadın hakları konusunda yapmış olduğu mücadelenin de etkisiyle kadınların serbest hareketlerinden, bağımsız tavırlarından bahsetmiş, Osmanlıların kadınlara verdiği geniş hakları öven ifadelerle kendi ülkesindeki kadınların durumunu karşılaştırmıştır. Montagu eşinin diplomat olması dolayısıyla parlamento haberleri, İstanbul ve Avrupa saraylarının siyasî durumu, dönemin meşhur ressamları hakkında da bilgi aktarmakta ve başta Damad İbrâhim Paşa olmak üzere İstanbul’da iken eşleri vesilesiyle tanıdığı devlet adamlarından bahsetmektedir.

Osmanlı Türk kültürü yanında yaşadığı çağdaki Avrupa kültürünü de yansıtan Montagu’nün mektuplarının ölümünden bir yıl sonra neşredilmesi şöhretinin kısa sürede Avrupa’ya yayılmasına sebep olmuştur. O devirde Avrupalıların korku ile birlikte saygı duydukları bir ülke hakkında müşahedeye dayalı bilgileri az olduğundan mektuplar önemli bir etki uyandırmıştır.

Montagu’nün Osmanlı ülkesinde iken yazdığı yirmi mektubu Bedriye Şanda (Türkiye’den Mektuplar, İstanbul 1973) ve Aysel Kurutluoğlu (Türkiye Mektupları 1717-1718, İstanbul, tsz., [Tercüman 1001 Temel Eser]) İngilizce aslından çevirmiştir.³⁵¹

5.2. Osmanlı ile İlgili Gözlemleri

5.2.1. Ulema

Eşiyle birlikte Temmuz 1717’de seyahatine başlayan Lady Montagu, Edirne’den Rahip Conti’ye yazdığı mektubunda, Belgrad’ta iken bir âlimin evine misafir olduğunu yazmıştır. Bu âlimlerin, efendilerin toplumdaki statüsü ile ilgili şu bilgileri vermiştir:

“Belgrad’ta kaldığımız üç hafta zarfında bir efendinin, âlimlerden bir zatın evinde kalmak şerefine nail oldum. Bunlar aynı zamanda ruhani mertebe ile hukuki salahiyetlere de haizler. Aslında her iki hükümet şubesi içinde aynı bilgiye lüzum var, öyle ki âlimler ile imamların birbirinden farkı yok; Türkçe’de her iki kelime de

---

³⁵¹ Salim Aydüz, “Montagu” *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, c. 30, İstanbul 2005, s. 273-274.

aynı şekilde söyleniyor. Bütün mühim mevkiler ve vakıflar onların elinde. Padişahın teb'asının meşru varisleri bulunduğu halde, âlimlerin varlığına kat'iyen el sürülemiyor. Âlimlerin mirası daima çocuklarına kalıyor. Gerçi âlimler sarayda bir mevki ve paşa unvanı alırlarsa bu imkândan mahrum oluyorlar, fakat böyle bir tedbirsizlikte bulunan pek az var. Artık bütün bu bilgilerden, hükümetin bütün mallarına sahip olan bu kişilerin ne derece nüfuzları olduğunu anlarsınız. Bütün isyanları onlar yaparlar, askerler sadece aktörlük ederler. Padişah için onları idare etmek oldukça önemlidir. Nüfuzlarını bilmeyen yoktur.³⁵²

5.2.2. Osmanlı'da Kadın Hakları

Montagu, Lady Mar'a Edirne'den, 1 Nisan 1717'de yazdığı mektubunda Türk kadınlarının giyim kuşamından, sosyal haklarına kadar pek çok konuda bilgi vermiş, şunları söylemiştir:

“Zengin Türk kadınları kocalarından hiç korkmazlar. Çünkü onların gelirleri kendi ellerindedir. Divanda kadınlara hürmet eder. Bir paşa öldürülünce Padişah haremün üstünlüğüne kat'iyen tecavüz edemez. Dul bir kadın her bakımdan emniyet içinde yaşar. Hanımlar cariyelerinin hâkimidir, bunlar çok genç ve güzel olsalar bile eşler asla yan bakamazlar.

Türklerde şeriat dört kadınla evlenmeye izin veriyor, ama kibar erkekler bu izinden istifade etmiyorlar. Tanıdığım kibarlar arasında, sadece defterdarın birkaç cariyesi var. Bunlar selamlığın bir kısmında oturuyorlar. Çünkü bir hanıma hizmet etmek üzere alınan cariyeler tamamen o hanımın hâkimiyeti altına giriyorlar.³⁵³

5.2.3. Türklerin Evleri

Anne Thistlethwayt'e yazdığı mektupta Montagu, Türkiye'ye ait diğer seyahatnamelerde evlerin gayet acınacak bir şekilde inşa edilmiş olduğunun yazıldığını söyler. Fakat bu söylemlerin tek sebebinin de hükümetin teşkilat tarzına

---

³⁵² Montagu, s. 40.

³⁵³ Montagu, s. 54-55.

bağlar. Zira sahibi ölünce her ev padişaha intikal ettiğinden, yaşadıkları sürece rahat edebilecekleri bir ev insanlar için yeterli olmuş ve evlere masraf yapmamışlardır.³⁵⁴

5.2.4. Yahudilerin İmtiyazları

17 Mayıs 1717’de Edirne çarşısını gezen Montagu, dükkânların pırıl pırıl parladığını ve kaldırımların Londra’dakinden çok daha temiz olduğunu, buradaki Yahudilerin imtiyazlarının Türklerden çok olduğunu şöyle dile getirmiş:

“Zengin tüccarların çoğunun Yahudi oluşu dikkatimi çekti. Bunların nüfuzu çok kuvvetli, imtiyazları Türklerinkinden fazla. Kendi kanunlarıyla idare edilen bir cumhuriyet gibiler. Türkler atıl tabiatlı ve sanayie hevesli değiller. Buna karşılık Yahudiler birlik meydana getirdiklerinden devletin bütün ticaretini ellerine almışlar. Her paşanın işlerini eline bıraktığı, sırlarını emanet ettiği bir Yahudi kâhyası var, kendileri hiçbir işe karışmıyorlar. Bu Yahudiler paşanın bulunduğu kazada çarşığı tanzim eder, her zaman hediyeler alır, giren ve çıkan malları muayene ederler... Velhasıl ticaretle ilgili ne varsa onların elinden geçiyor.”³⁵⁵

5.2.5. Beynunet’i Kübra (Büyük Boşama)

Rahip Conti’ye yazdığı bir diğer mektupta Lady Montagu, “beynunet’i kübra” (büyük boşama) olayını dile getirmektedir. İstanbul’dan 29 Mayıs’ta yazdığı mektuba göre Montagu, büyük boşama olayını bir yerde okumuş, fakat bunu tuhaf bulduğu için yanlış zannetmiştir. Sonradan doğru olduğuna karar vermiştir.³⁵⁶

---

³⁵⁴ Montagu, s. 71.

³⁵⁵ Montagu, s. 84-85.

³⁵⁶ Kur’an’ı Kerim’de büyük boşama: “*Talak (boşama), iki keredir ... (koca üçüncü defa) karısını boşarsa kadın başka bir kocaya varmadan artık ona helal olmaz. Şayet bu koca onu boşar ve onlar (karı ile eski kocası) evlilik hukukunu Allah’ın sınırları içinde yerine getireceklerini zannederlerse birbirlerine dönmelerinde günah yoktur...*” (Bakara:2/229-230) ayetinde dile getirilmiştir.

Büyük boşama (beynunet-i kübra), daha önce iki defa boşanmış olan kadını üçüncü olarak veya bir defada üç talakla boşamak suretiyle meydana gelir.

Kocanın bu kadın üzerindeki boşama hakkı bitmiş olur. Evlilik akdine derhal son verilir. Üç talakla boşanan eşler yeniden evlenmek isterlerse, şu şartların gerçekleşmesi gerekir. Kadın, boşandığı kocasından olan iddetini tamamladıktan sonra başka bir erkekle evlenerek zifafa girmiş olacak, bu

Montagu, büyük boşamayı şu sözlerle anlatmıştır:

“Bir erkek karısını kat’i olarak boşadığı zaman bir şartla tekrar alabilirmiş. Bir başka adamın, karısıyla bir gece geçirmesi şartıyla.”

Sözlerinden de anlaşıldığı gibi Montagu doğru olduğunu söylediği şeyi yine de yanlış anlamıştır.³⁵⁷

5.2.6. Cariyeler ve Köleler

Montagu, artık Belgrad’tadır ve yazdığı yeni bir mektupta, kendisinden Rum bir cariye isteyen arkadaşına şunları söylemiştir:

“Rumlar Türklerin esiri değil, teb’asıdırlar. Burada satılanlar ise harpte yakalanan Rus, Çerkes ve Gürcülerdir.”

“İngiliz Kadın Seyyahlar Harvey ve Garnett’in Gözüyle Osmanlı Kadını” adlı makalesinde Didem İlya ve Mehmet Uysal, Lady Montagu ve onun Osmanlı ile ilgili şu görüşlerini paylaşmışlardır:

“Osmanlı kadını hakkında bazı olumlu tespitlerin öncüsü İngiliz sefiresi Montague, soylu kadınlara refakat ya da önemli beylere hizmet eden iyi kölelerin hepsinin sekiz ya da dokuz yaşlarında alınarak şarkı söyleyebilmeleri, dans edebilmeleri ve nakış işleyebilmeleri gibi konularda büyük bir özenle eğitildiğini ifade eder. Kölelerin Avrupa’dakinin aksine rahat bir yaşam sürdüğüne tanık olan Montague, bunu samimiyetle dile getirir:

“Köleler genelde Çerkez’dir ve birtakım çok büyük hatalarının cezası olması dışında sahipleri onları asla satmazlar. Sahipler nadiren kölelerini yorgun düşürdüğünde, onlara ya bir arkadaş sunar ya da özgürlük tanır. Pazarlarda satışa

---

ikinci evlilik kocanın ölümü veya boşanma gibi bir nedenle sona ererse, kadın ölüm veya boşanma iddetini tamamlayacak. Bundan sonra isterse daha önce kendisini üç talakla boşamış olan eski kocasına yeni bir nikâh akdi ile dönebilir ve koca yeniden üç boşama hakkına sahip bulunur. Bkz. Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, İstanbul 1995, s. 401; Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, c. 1, 9. bs., İstanbul 2014, s. 385; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 2, İstanbul 2011, s. 91; S. Köse, *Aile Hukuku*, Türcan T., (edt.), *İslâm Hukuku El Kitabı*, (281-367), Ankara, 2015.

³⁵⁷ Montagu, s. 94.

maruz kalanlar mütemadiyen ya suç işlemişlerdir ya da tamamen değersiz, hiç işe yaramayanlardır. Korkarım bizim İngiltere'deki genel düşüncemizden çok farklı olduğunu kabul ettiğim bu beyanın doğruluğundan şüphe edeceksiniz fakat bütün hepsi noksansız doğrudur."³⁵⁸

5.2.7. Kanunların Titizlikle Uygulanması

Tarihler 4 Ocak 1718'i gösterirken Montagu, Anne Thistlethwayte yeni bir mektup yazıyor ve Türk kanunundaki bazı maddelerin titizlikle uygulanmasının hoşuna gittiğini şu sözlerle belirtiyordu:

*"Türk kanunundaki bazı maddeler çok hoşuma gidiyor. Bunlar çok akla yakın olduğu gibi, bizde titizlikle tatbik edilen birkaç madde gibi büyük bir dikkatle uygulanıyor. İngiltere'de yalancılar yaptıklarıyla övünürler, burada ise yalan söylediğinden emin olduğu zaman alınlarına kızgın demir basılıyor. Bu kanun bizde uygulanırsa ne kadar güzel yüzün bozulduğu, ne kadar kibar sınıfına mensup kişilerin kaşlarına kadar inen peruklarla dolaşmağa mecbur kaldıkları görülür."*³⁵⁹

5.2.8. Cariyelere Gösterilen İyi Muamele

Montagu, kendisinden cariyeler hakkında özel bilgiler isteyen Lady Bristol'e cevaben yazdığı mektubunda, cariyelere gösterilen iyi muameleden bahsediyor ve Türkleri takdir ettiğini belirtiyor. Cariyelerin dayak yemediğini, esaretlerinin de diğer memleketlerden fazla olmadığını anlatıyor.³⁶⁰

5.2.9. Osmanlı'nın Hür Kadınları

Lady Montagu, "Mr. Hill ve onun gibi diğer seyahatname yazarlarının, Türk kadınının esaretine acıdıklarını okurken şaşırıyorum. Burada kadınlar diğer ülkelerde olduğundan daha hür ve serbest olarak, ömürlerini devamlı eğlence içinde geçiriyorlar" diyor. Burada kocanın vazifesinin para kazanmak, kadınınınkinin de

---

³⁵⁸ Montagu, s. 101; Didem İlya - Mehmet Uysal, "İngiliz Kadın Seyyahlar Harvey ve Garnett'in Gözüyle Osmanlı Kadını", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* c. 3, S. 6, Ocak 2015, s. 8.

³⁵⁹ Montagu, s. 107.

³⁶⁰ Montagu, s. 128.

harcamak olduğunu söyleyen Montagu, en adi tabakadan kadınların bile bütün bu haklara sahip olduğunu söyler.³⁶¹

5.2.10. Evlatlık Müessesesi

İstanbul'dan Mayıs 1718'de bir mektup daha yazar Montagu. Bir Kontes'e hitaben yazılan mektupta yazar, Türk kanunları ile ilgili bazı tespitlerde bulunur:

“Türklerin kanunları hakkında biraz bilgi vereyim. Diğer milletlerde de görülen evlatlık âdetinden bahsedeceğim. Bu adet Rumlar ve Ermeniler arasında da pek yaygın. Burada malını mülkünü padişahın hazinesine bırakmak istemeyenler, eşe dosta bırakmaları mümkün olmadığı için, evlat sahibi olamayacaklarını anlayanlar evlatlık alıyorlar. Bu evlatlığı anne babası ile birlikte hâkim huzuruna çıkararak kendilerine varis seçtiklerini söylüyorlar. O zaman anne ve baba çocuğu üzerindeki haklarından vaz geçerek bu muamelenin de şahidi oluyorlar. Evlatlık alan bir şahıs tekrar onu mirasından mahrum etmek istese bile yapamıyor. Bu konuda pek çok dilencilerde baba şefkatinin büyüklüğünü gördüm.”³⁶²

Montagu, özellikle Türk aile yapısı ve Türk kadınları ile ilgili bilgi vermiş ve Osmanlılar'ın kadına verdiği hakları övmüştür. Harem dairesine de girme şansı yakalayan seyyah, ön yargısız gözlemlerini aktarmış, fakat idare ve tarihi olaylar hakkında bilgi verirken yanılıya düşmüştür.

5.3. Christoph Wilhelm Lüdeke

19 Nisan 1759 yılında İzmir'e gelen Christoph Wilhelm Lüdeke, burada Protestan Kilise'si kurmakla görevlendirilmiştir.³⁶³ Türkler ve Ruslar arasında 1768'den beri devam eden savaş nedeniyle, Türk Devleti'nin durumu merak konusu olmuş, Lüdeke'de gözlemediği olayları, mevcut bilgilerle karşılaştırarak dünyaya

---

³⁶¹ Montagu, s. 132.

³⁶² Montagu, s. 136; Evlatlık müessesesi, Ahzâb 33/4-5 ayetleriyle kaldırılmıştır. Aynı surenin 37. ayeti ile de evlatlığın öz evlat gibi hukuki bir sonuç doğurmadığı bildirilmiştir. Bkz. S. Köse, *Aile Hukuku*, Türkan T., (edt.), *İslâm Hukuku El Kitabı*, (281-367), Ankara, 2015.

³⁶³ Christoph Wilhelm Lüdeke, *Türklerde Din ve Devlet Yönetimi, İzmir, İstanbul 1759-1768*, (çev. Türkis Noyan), 1. bs., İstanbul 2013, s. 20.

önemli bir hizmette bulunduğunu açıklamıştır.³⁶⁴ İki kez de İstanbul'a seyahat eden Lüdeke, olayları yıllara göre sıralamış ve bazen de özel açıklamalar yapmıştır. 28 Nisan 1768'de İzmir'den ayrılan rahip Lüdeke, Osmanlı devlet yönetimi, Hıristiyanların din özgürlüğü, devlet görevlileri, saray yaşamı, ülkenin siyasi ve toplumsal durumu, aile hayatı ve daha birçok konuda gözlemler yapmıştır.

Lüdeke, Hıristiyanlara tanınan din özgürlüğünün, Kur'an'da yazılı olan ve Hz. Muhammed'in (s.a.v) vasiyeti olan bazı maddelere dayandığını yazar. Hz. Muhammed'in (s.a.v) Sina'daki keşişlere verdiği bir çeşit özgürlük belgesi sayesinde, Hıristiyanların rahatça dinini yaşadığını, bu belgenin Sultan Selim tarafından bir benzeri keşişlere bırakılarak alındığını yazan Lüdeke, belgeyi aslına sadık kalmaya çalışarak çevirdiğini yazmaktadır: Hicretin ikinci yılında, Muharrem ayının üçüncü günü, Abu Talib oğlu Ali'nin halefi olan ordu komutanı tarafından yazıldığını söylediği bu vasiyeti peygamberimizin eliyle işaretleyip onayladığını ve Ali ve beraberindeki 15 kişinin de buna tanık olduğunu iddia etmiştir. Burada, keşişlerin vergiden muaf olması, kiliselerin onarımına izin verilmesi, kendileriyle savaşılmaması gibi pek çok konuda verilen özgürlüklerin uygulanmadığını yazan Lüdeke, zaman zaman din değişmeye zorlandıklarını, ayinlere yasaklar getirildiğini, kiliselerin onarılmadığını ve vergi de ödediklerini yazar.³⁶⁵ Hıristiyanlara gâvur veya tavşan diye hakaret edildiğini, mahkemede kötü bir durumda kaldıklarını ve bunu yapan Türk'ün ise ceza almadığını da yazar. Ayrıca, kafa vergisinin de aileleri zor durumda bıraktığını ekler.³⁶⁶

5.4. Osmanlı ile İlgili Gözlemleri

5.4.1. İzmir'de Yaşayanların Dinleri ve Türkiye'de Din Özgürlüğü

“Burası (İzmir) Levant denen Levant kıyılarının en işlek ticaret kentidir. Kent yönetiminin başında bir kâdı bulunur, onun altındaki görevliye ise moslin (?) denmektedir. Burada dünyanın çeşitli halklarına mensup ve farklı dinden insanlar

---

³⁶⁴ Lüdeke, s. 7-8.

³⁶⁵ Lüdeke, s. 67-71.

³⁶⁶ Lüdeke, s. 77-78.

*yaşamaktadır ve bunları kıyafetlerine bakarak birbirinden ayırt etmek mümkündür.”*³⁶⁷

“Türk Devleti'nin tüm önemli kentlerinde olduğu gibi İzmir'de de Hıristiyanlar, Yahudiler ve Müslümanlar bir arada yaşamaktadır.” diyen Lüdeke, Hz. Muhammed'in (s.a.v) dininden olan Türklerin, ülkelerinde farklı dinlere izin vermelerinin övüldüğünü fakat bu durumun asıl nedeninin, Hz. Muhammed'in, (s.a.v) Hıristiyanların ve Yahudilerin, Müslümanlara iyi niyetle boyun eğmelerini veya “Chavats” (haraç) adı verilen bir çeşit fidyeyi ödemelerini istemiş olmasıyla açıklar. Farklı dinden olan insanların çoğu birinci koşulu, tümü de ikincisini yerine getirerek, dinini rahatça yaşamaktadır diyen Lüdeke, Hz. Muhammed'in (s.a.v) dini aleyhinde söz söyleyenlerin veya Hz. Muhammed'in (s.a.v) dinini aşağılayanların ölüm cezasına çarptırıldığını da yazar. Müslümanlığı kabul etmiş olan bir Hıristiyan veya Yahudi yeniden din değiştirmeye kalkışsa veya bir Müslüman dininden vazgeçse, hemen idam edilir.³⁶⁸ Türkler, çocuklarının Müslüman kurallarına göre yetiştirmesi şartıyla başka dinden olan kadınlarla evlenilmesine izin verirken, bir Yahudi'nin veya Hıristiyan'ın bir Türk kadınıyla evlenmesine kesinlikle izin vermemektedir.³⁶⁹

5.4.2. Özgürlükler

“Babialı ile barış anlaşması yapmış olan devletlerin tebaasından olanlar Türkiye'de ticaret yapma özgürlüğüne sahiptirler.” Ayrıca, Babialı ile dostluk ilişkileri kurmuş olan bir devletin koruması altına girenler de, Türkiye'de ticaret yapabilmektedir diye yazan Lüdeke, diğer Avrupalıların ise, Türkiye'de ticaret yapamadıklarını yazmaktadır.

Lüdeke, hiç kimsenin Hz. Muhammed'in (s.a.v) dinini kabule zorlanmadığını, böyle bir açıklama yapan kişinin ise, ait olduğu ulusun temsilcisi tarafından Türk yöneticilerin önünde üç kez bu niyetinin sorgulandığını yazar. Kişi eğer sözünden

---

³⁶⁷ Lüdeke, s. 21.

³⁶⁸ Bkz.: dipnot: 145.

³⁶⁹ Lüdeke, s. 21-22.

dönerse de derhal memleketine iade edilmekte diyen Lüdeke, din özgürlüğü ile ilgili sözlerini devam ettirmektedir:

“Şunu da belirtmek gerekir ki, başka dinden olanlara tanınan özgürlükler hiç de küçümsenecek gibi değildir. Avrupalılar, örneğin vaftiz, nikâh, cenaze gibi tüm törenleri dinlerinin gerektirdiği biçimde açıkça yapabilirler. Kiliselerin bulunduğu yerlerde her türlü dini gelenek oldukça rahat bir biçimde yerine getirilebilir: Halka açık dini ayinler, vaftiz törenleri, nikâh törenleri vb. Sadece kiliselere kuleler yapmak ve çan çalmak kesin olarak yasaklanmıştır.”

Osmanlı topraklarında yaşayan Avrupalılar, çoğunlukla kendi yörelerinin giysilerini kullanabilmektedir. Aynı ulusa ait kişiler arasında bir problem çıktığında ise, bu kendi konsolosları tarafından çözümlenmektedir. Lüdeke, farklı ülkelerden kişiler arasında çıkan sorunları da yine kendi ülkelerinin konsoloslarının çözmeye çalıştığını yazarken, Avrupalılar ile Türkler arasındaki bir anlaşmazlığınsa, barış anlaşmalarındaki maddelere göre, konsoloslar ve Türk yöneticiler arasında çözümlendiğini yazmaktadır.

Lüdeke, Osmanlı’da ithalatı veya ihracatı yasaklanan malların çok az olmasının ve yüzde üç oranında uygulanan verginin de çok düşük olmasının ticaret faaliyetlerini çok artırdığını yazmaktadır. Hile yaparak verginin değerini yüzde ikiye düşüren tüccarların, ceza olarak bu verginin iki katı ödediğini, fakat bunun Hıristiyan devletlerin gümrüklerinde uygulanan yöntemlere kıyasla çok daha insani olduğunu yazar.³⁷⁰

5.4.3. Yedi Kule Zindanları

1761’de İstanbul’a ilk defa giden Lüdeke, burada gördüğü Yedi Kule’nin sarayın resmi hapishanesi olduğunu yazar. Hükümdarın kuşkulandığı soyluları ve prensleri buraya kapattığını, aralarındaki barışın bozulması durumunda devlet elçilerinin de tutsak olarak buraya getirildiğini yazan yazar, ülkedeki önemli

---

³⁷⁰ Lüdeke, s. 24.

kişilerinse bu kulelere kapatılmayıp, çoğu zaman uzak yerlere sürgün edildiğini bazen de idam edildiklerini yazmaktadır.³⁷¹

5.4.4. Türk Mahkemeleri

Türk Devleti'nde toplumsal yaşamın tamamen Kur'an'a dayandığını yazan Lüdeke, Türk mahkemeleri ile ilgili de şunları söylemektedir:

“Türklerin mahkemeleri Avrupa mahkemelerine benzemez, bazı bakımlardan daha iyi, bazı bakımlardan ise daha kötüdür. Çoğu kez davalar çok çabuk, adeta anında çözüme kavuşturulur. Herkes kendi avukatlığını yapar. Davalarda bir karara varılmadan çok uzlaşmaya gidilir. En sakıncalı olan durum ise, davada tanık gösterme gereğinin doğmasıdır. Çünkü çok az para karşılığında istenildiği kadar tanık bulmak mümkündür.”

Mahkeme kayıtları çok kısa belgelerden oluşmakta, bundan dolayı harcamalar azalmakta, dava konusu olan meblağın da onda biri mahkemeye ödenmektedir diyen Lüdeke, yargıçların görev sürelerinin de bir yıl olduğunu ve bu sürede geleceklerini güvence altına almak için para aldıklarını yazar. Mahkemelerdeki “avanie”³⁷² konusunun en büyük sorun olduğunu, örneğin; bir kişi öldürüldüğünde, belli bir evin, komşu evlerin hatta bir bölgede yaşayanların hepsinin katil bulunmazsa para cezası ödemek zorunda olduğunu, fakat Avrupalıların kapitülasyonlar sayesinde bundan kurtulduğunu yazmaktadır.³⁷³

Venedik elçisinin padişahın huzuruna kabul törenine katılan Lüdeke, burada divanda görülen davalarla ilgili şunları söylemektedir:

*“Biz bu düzene göre oraya gittiğimizde, mahkeme duruşmaları ile oturum açıldı. Birkaç kez on veya on sekiz kişiden oluşan gruplar içeri alındı. Mahkemeye ait bir görevli her birinin sorununu özetleyerek okudu ve büyük vezir birkaç kelimeyle kısaca yargısını bildirdi. Bu yargılama işlemleri saat altıdan sekize kadar sürdü ve bu iki saat zarfında elliden fazla dava görüldü.”*³⁷⁴

---

³⁷¹ Lüdeke, s. 48.

³⁷² Avani: Para cezası (edt. n.)

³⁷³ Lüdeke, s. 155-156.

³⁷⁴ Lüdeke, s. 59.

5.4.5. Haraç Vergisi

Lüdeke, din görevlilerinin hükümdarın izniyle kafa vergisinden muaf olduğunu ve dinlerinden dönen Hıristiyanların da, vergi vermediğini yazar. Hıristiyanların, Türkleri kendi dinlerine inandırmaya çalışmaları kesinlikle yasaklanmakta ve böyle bir durumda hem bunu yapan Hıristiyan hem de Hıristiyan olmayı düşünen Türk, kafası kesilerek idam edilmektedir. Aynı zamanda suç işleyen bir Hıristiyan, Müslüman olmayı kabul ederse, çoğu zaman cezadan kurtulmakta, hatta yüksek bir konuma gelebilmektedir.

Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hıristiyanların buldukları yerlere göre özgürlüklerinin değiştiğini yazan Lüdeke, Konstantinopolis, İzmir, Halep'tekilerin iyi durumda olduğunu, Mısır'dakilerin ise en kötü durumda olduğunu yazar. Sadece konsolosun at üstünde dolaşma hakkı olduğunu yazan Lüdeke, diğerlerinin eşeğe binmek zorunda olduğunu yazmaktadır. Diğer hakları ve haraç hakkında da Lüdeke, şunları yazmaktadır:

“Ülkenin yerlisi olan Hıristiyanlar, Türklerin giydiği renkte ve biçimde kıyafetler giyemezler, hele yeşil rengi hiç kullanamazlar. Beyaz renkli sarıklar, yani dolamalı başlıklar da onlara yasaklanmıştır. Haraç adı verilen kafa vergisi haraççı denen vergi memurları tarafından toplanır. Kadınlar haraçtan muaftır, sadece on beş yaşını geçmiş olan erkekler haraç ödemek zorundadır. Bu vergi Türklerin kullandığı zaman hesabına göre, yani bizdekine kıyasla bir ayın üçte biri kadar daha kısa olan aylarla hesaplanır ve yılda bir kez ödenir. Bu ödeme üç kademelidir. En düşük olanı bir Sgindscherli [Zincirli],³⁷⁵ ikinci kademesi bunun iki katı, üçüncü kademesi ise bunun dört katıdır. Mahkemelerde görülen tüm davalarda Hıristiyanların Türklere karşı tanıklık etmesi yasaktır. Hıristiyanlar onurlu görevlere ve üst düzey yöneticilik konumlarına da atanamazlar.”³⁷⁶

³⁷⁵ Cedit Zincirli veya Cedit Zencerikli: III. Ahmed zamanında (h.1703-1730) Tebriz darphanesinde 24 ayar altından basılan para.100 adedi, 110 dirhem ağırlığında 400 akçe değerinde idi. Lüdeke, s.73.

³⁷⁶ Lüdeke, s. 72-73.

5.4.6. Patrik Ve Episkoposların Yargı Hakkı

Lüdeke, padişah fermanıyla patrik ve episkoposlara, kendi dininden olan kişileri yargılama hakkının verildiğini, fakat ceza durumu özellikle de hayati bir ceza söz konusu olduğunda “primat” unvanını taşıyan bir yüksek düzey görevlisinin de mahkemede hazır bulunması gerektiğini yazar. Eğer davayla ilgili kişiler, yargılamadan memnun kalmazlarsa Türk mahkemelerine başvurma hakları da vardır.³⁷⁷

5.4.7. Adalar

Türklerin “Akdeniz” dediği Ege Denizi’ndeki adalardan bahseden Lüdeke, buralarda tek Türk görevlinin, üst düzey yargıç konumunda olan kâdı olduğunu ve buralardaki Hıristiyanların dinlerini daha da özgür yaşadığını yazar.³⁷⁸

5.4.8. Patrik

Osmanlı Devleti’nde iki tuğlu paşa rütbesinde olan patriklerin, eskiden hiçbir şey ödemediği göreve geldiğini ve padişah tarafından itibar gördüğünü yazan Lüdeke, artık, Türk hükümdarının cömert davranışlarından mahrum kalan hatta bu mevkiyi satın alan liyakatsiz patriklerin göreve geldiğini yazmaktadır.³⁷⁹

5.4.9. Şeyhülislam

Osmanlı Devleti’nde halk, İslâm dinine mensup olduğundan buradaki din görevlileri hem din işleri hem de halkın güncel yaşamındaki sorunları ile ilgilenmek zorundadır. Aynı zamanda hukuk bilgini olan din adamlarının başında “şeyhülislam” gelir diyen Lüdeke, baş vezirden sonraki en itibarlı kişi olan şeyhülislama, din ve devlet yönetimine dair bütün önemli konularda danışıldığını yazar. Padişahın, sadece büyük müftü (şeyhülislam) huzuruna gelince ayağa kalktığını, onu selamladığını ve onun onayı alınmadan hiçbir şeye karar verilmediğini, savaş veya barış yapılmadığını yazar.³⁸⁰

---

³⁷⁷ Lüdeke, s. 73-74.

³⁷⁸ Lüdeke, s. 74.

³⁷⁹ Lüdeke, s. 80.

³⁸⁰ Lüdeke, s. 133-134.

5.4.10. Saray Hayatı

Lüdeke, “Osmanlı Kapısı” ya da “Devlet Kapısı” olarak adlandırılan ve hükümdarın yaşadığı saray hayatı ile de ilgili bilgiler sunmaktadır. Tahttaki padişahın annesi olan “Valide Sultan” ın büyük itibar gördüğünü, hiçbir Türk kadınının saraya alınmadığını, kadın sultanların tümünün köle olarak satın alınıp saraya girdiğini yazar. Padişahın kadınlarının özgür olmayıp, haremde yaşadığını ancak ilk erkek evladı doğuranın özel bir yerinin olduğunu da yazmaktadır.

Hanedana mensup kız çocuklarının bir ticaret aracı gibi kullanıldığını, hiçbir erkeğin kendisine yapılan böyle bir teklifi reddedemeyeceğini ve evliyse de karısını boşamak zorunda olduğunu yazar. Yasalar gereğince, “Sultan” Konstantinopolis’te yaşamak zorundadır ve onunla evlenen vezir veya paşa, sultanın izni olmadan da cariye satın alamaz. Çünkü sultanla evli bir erkeğin birkaç kadın almasına izin verilmez. Sultana gelen hediyeler ve damat ölünce kalan miras da padişaha geçer.

Tahttaki padişahın erkek çocuklarıysa, önce anneleri sonra da hadım ağaları tarafından eğitilir. Diğer çocuklar ise, tutsak hayatı yaşar ve sürekli denetim altında tutulur, sadece özel günlerde padişahı ziyaret etmelerine izin verilir.³⁸¹

5.4.11. Türklerde Devlet Görevlileri ve Divan

“Türkiye’de padişahın ailesi dışında diğer aileler arasında bir sınıf farkı yoktur, dolayısıyla hiç kimse mensup olduğu aileden ötürü kendine bir ayrıcalık sağlayamaz. Yükselmek isteyen herkes en alt kademedden başlamak zorundadır.”

Lüdeke, en düşük düzeydeki kişilerin bile vezir konumuna gelebilme şansının olduğunu yazarken, pahalı armağanlar, dost tavsiyeleriyle hak etmedikleri yerlere gelenlerin de olduğunu ve Türk Devleti’nin çökmesinde bu durumun en önemli nedenler arasında olduğunu yazar.

Türk Devleti’nin en yüksek makamının “Divan” olduğunu, haftada dört defa toplandığını yazan Lüdeke, başvezirliğin en yüksek makam olduğunu yazar. Sadece padişahın atayabildiği başvezir, padişahın gerçek temsilcisidir ve divan toplantılarının reisidir. Hem en üst yargıç, hem iç ve dışişlerinin en üst yöneticisi,

---

³⁸¹ Lüdeke, s. 144-147.

hem de başkumandan olan başvezir, büyük bir sorumluluğun altındadır. Şayet bir hata yaptıysa, kirişle boğdurulan başvezir, azledilip sürgüne gönderilirse, şanslı sayılmaktadır. Başvezirin yardımcısına “kâhya” denmekte ve bunlardan sonra, paşalar gelmektedir. Askeri ve sivil görevli olan paşalar, eyaletlerin yöneticisi olup, yolculukları esnasında gittiği yerde görevli yoksa hemen divan kurup, davalara bakmakta ve yargılama bitince de cezaları uygulamaktadır. Bağdat paşalığının hemen hemen padişah düzeyinde olduğunu yazan Lüdeke, Kaptan paşanın divan tarafından ve padişah onayı alınarak atandığını yazar. Defterdar, maliye bakanı; Yeniçeri ağası, yeniçerilerin kumandanı; Reis efendi, devletin dışişleriyle ilgilenen memur; İstanbul Efendisi, buranın valisi, Kâdı veya molla, sivil mahkemenin başyargıcı diyen Lüdeke, bunlardan başka, seraskerin, ordunun mareşali olduğunu ve kaymakamın da büyük vezirin temsilcisi olduğunu yazar.³⁸²

5.4.12. Cezalar

Hafif suçlarda ayak tabanlarına değnek vurulması daha ağır suçlarda ise sürgüne göndermek ve en ağır suçlarda da idam cezası söz konusudur. Lüdeke, cinayet işleyen kişiye kısas uygulandığını, fakat öldürülen kişiyi ailesi ile anlaşılıp bunun para cezasına çevrilebildiğini yazar. Suçluların genelde asılarak idam edildiğini, yalnız itibarlı kişilerin ve yeniçerilerin kirişle boğularak veya kafası kesilerek idam edildiğini yazar.³⁸³

5.4.13. Gümrük Vergisi ve Miras

Lüdeke, Türkiye'deki gümrük vergisinin düşük olduğunu, Türklerin ve Avrupalıların yüzde üç, ülkedeki Hristiyan ve Yahudilerinse yüzde beş vergi verdiğini yazar. Ayrıca, devlete ait toprakları kiralayanlardan da kazancının yüzde onunu devlete vermek zorundadır.

Padişahın herkesin mirasına konduğunu ve miras hukukunun ise haksızlıklarla dolu olduğunu söyleyen Lüdeke, mirasçılardan erkekse mirasın onda birini miras vergisi olarak verdiklerini, eğer mirasçılardan dul kadın ve kız çocuklarsa mirasın onda birinin kendilerine kalmasının bile büyük bir nimet olduğunu yazmaktadır.

---

³⁸² Lüdeke, s. 150-154.

³⁸³ Lüdeke, s. 156-157.

Türkiye’de din farkı gözetilmeden tüm vatandaşların bu yasaya tabii olduğunu, sadece Avrupalıların bunun dışında kaldığını da yazar.³⁸⁴

5.4.14. Kapitülasyonlar

İnalcık, 1352’de ilk olarak, Cenovalılara tanınan kapitülasyonların, 1569’da Fransızlara tanınan şeklinden sonra, Fransız ticaretinin tüm Osmanlı topraklarına nüfuz ettiğini yazmaktadır.³⁸⁵ 1583’te İngilizlere ve 1612’de Hollandalılara tanınan kapitülasyonların da, özellikle Hollandalılara tanınanların en kapsamlılar olduğunu belirtir.³⁸⁶

“Babiâli’nin başka ülkelerle yaptığı barış anlaşmalarında kabul ettiği maddelere kapitülasyon denmektedir. Kapitülasyonlar, bazı özel gizli maddeler dışında, bütün Avrupa ülkeleri için aynıdır ve Fransa ile yapılan anlaşmanın birer kopyası gibidir denebilir.”

Lüdeke, kapitülasyonla ilgili bu sözleri söylerken, anlaşma yapılan devletin bir elçilik heyeti oluşturduğunu ve heyetin Osmanlı Devleti’nde bir devlet görevlisi tarafından törenle karşılandığını yazar. Tüm geçim masrafları hükümdar tarafından karşılanan heyetin, güvenliğini sağlayan yeniçerilerin parası da yine bütçeden ödenmekte ve buna “tain”(tayın) denmektedir. Konstantinopolis’e varan elçilik heyetine padişah tarafından “baratte” (berat) yani özgürlük belgeleri verilmekte ve sayıları otuz veya elli kadar olmaktadır. Ülkedeki Hıristiyan veya Yahudilere dağıtılan bu beratlar sayesinde, onlar da bir Avrupalı sayılmakta, Osmanlı Devleti’ndeki yükümlülüklerinden kurtulmakta ve temsil ettiği elçinin desteğinden faydalanabilmektedir. Babiâli de dost bir ülkeye elçi gönderdiğinde, elçinin masrafları da aynı şekilde dost devlet tarafından karşılanmaktadır.³⁸⁷

5.4.15. Osmanlı Devleti’nde Ticaret

Lüdeke, Osmanlı’da pamuk, devetüyü, ilaç, tahıl, üzüm, vb. bol miktarda ticari malzeme olduğunu yazarak şöyle devam etmektedir:

³⁸⁴ Lüdeke, s. 157-158.

³⁸⁵ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, (çev. Halil Berktaş), Eren Yayıncılık, c. 1, İstanbul 2000, s. 243-244.

³⁸⁶ İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, s. 438.

³⁸⁷ Lüdeke, s. 158-159.

“Türkiye’de ticaret oldukça serbesttir. Avrupa’da birtakım sahte bahaneler ileri sürülerek halkın büyük bir kısmının zararına olacak şekilde kurulan tekel idareleri, Türkiye’de benim bulunduğum sıralarda henüz tanınmıyordu. Türkiye’ye Avrupa’dan pek çok mal ithal edilmektedir, bu malların çoğu, İngiliz, Hollanda ve Fransız kumaşlarından ibarettir.”³⁸⁸

5.4.16. Türklerde Aile

Türklerde sınıf farkı olmadığını Lüdeke, şöyle dile getirir:

“Türkiye’de bizde olduğu gibi soylu sınıfı, soylu aileler ve buna benzer bir sınıf yoktur. Türklerde tüm aileler aynı derecede eski sayılır ve hiçbir aile en yüksek onur kademesine ulaşmaktan alıkonamaz. En yüksek onur kademesine erişmiş olanlar ise, bunu yitirmeyeceklerinden emin olamazlar.”³⁸⁹

5.4.17. Osmanlı Devleti’nde Dini Ayinler Yapılabiliyor mu?

İzmir’de görev yapan Lüdeke, bakanlık tarafından kendisine yöneltilen dini özgürlüklerle ilgili sorulara, *“Türkiye’de Hıristiyanlara dini ayin yapma özgürlüğünün tanınması için başvuruda bulunulmasına gerek yoktur. Türkler herkese bu izni tereddüt etmeden vermektedirler. Üstelik Avrupalılar da kendilerine tanınan ayrıcalıklı haklar nedeniyle dinlerinin gerektirdiği ayinleri yapmak ve bu amaçla din adamlarını görevlendirmek hakkına sahiptirler.”* diyerek cevap vermektedir. Ayrıca, din adamlarının görev kıyafetleriyle serbestçe dolaşabildiğini, çok büyük olmayan kiliseler yapılabildiğini, kilise arazisinde ise büyük şapeller yapıldığını ve sadece çan kulelerine izin verilmediğini yazmaktadır.³⁹⁰

Rahip Lüdeke, kilise kurmaya gelen bir görevli olarak dini özgürlükleri anlatırken, zaman zaman da bu konudaki şikâyetlerini dile getirmiştir. Türk Devleti’nin çökmesinde, hak etmeden bulunduğu konuma gelenlerin etkili olduğunu söyleyen seyyah, kapitülasyonlar, ticaret ve daha birçok konuyla ilgili bilgiler vermektedir.

---

³⁸⁸ Lüdeke, s. 172.

³⁸⁹ Lüdeke, s. 174.

³⁹⁰ Lüdeke, s. 187-188.

5.5. Antonie Olivier

1792 yılının sonuna doğru İstanbul'a gelen Olivier, 1798 Mayıs'ında ülkesi Fransa'ya dönmüş, yaptığı çalışmaları bir rapor halinde hükümetine sunmuştur. Ülkesinde Fransız İhtilali'nin etkisi sürerken, gözlemlerini ve değerlendirmelerini bir ilim adamı olarak, akılcı ve pragmatik metotla değerlendiren Olivier, hekim olması hasebiyle de gezdiği yerlerdeki insanlarla iyi ilişkiler kurmuştur. Ülke ekonomisinden kredi sistemine, halkın örf ve adetlerinden yaşayış tarzına kadar birçok konuda objektif değerlendirmeler yapan Olivier, maalesef Hıristiyan taassubundan kurtulamayarak din konusunda Türkleri tenkit etmektedir.

Seyahatnamesini tatlı bir üslupla kaleme alan Olivier, zaman zaman Türkleri fiziksel yapılarından dolayı da övmekte ve arkadaşına çizdirdiği canlı, bitki resimleri bugün birer değerli gravür olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁹¹

5.6. Osmanlı ile İlgili Gözlemleri

5.6.1. Müslümanların Çalıştığı İşler

Fransa'dan İstanbul'a gelen heyetin başkanlığını yapan Olivier, İmparatorlukta devlet ve hükümet işlerinde çalışanların yalnız Müslümanlardan seçildiğini yazmaktadır. Yeniçeri ocağı için de geçerli olan bu kural, yalnızca gemicilik ve donanma da geçersizdir. Zira buralarda çalışanların çoğu Rum'du diyen seyyah, Müslümanların, ticaret, din işleri, kanunların incelenmesi, yorumlanması ve yazı sanatları ile uğraştığını yazmaktadır. Olivier, Müslümanların, ilim ve edebiyat çalışmalarının esasını Kur'an'dan alınmış kanunlara ve hâkimlerin içtihatlarına inhisar ettiğini yazmaktadır.³⁹²

5.6.2. Yönetim

Olivier, İstanbul'un ve civarının ekmeçlik un ve buğday ihtiyacının doğrudan hükümet tarafından karşılandığını yazmaktadır. Bazen de hükümetin kontrolünde temin edilen un ve buğdayın özel şahıslar tarafından satılmasının ise yasak olduğunu

³⁹¹ Antonie Olivier, *Türkiye Seyahatnamesi, (1790 Yıllarında Türkiye ve İstanbul)*, (çev. Oğuz Gökmen), Ankara, 1977, s. V-VII.

³⁹² Olivier, s. 14.

yazan seyyah, İstanbul halkının geçimini ise padişahın, devlet ve hükümet memuriyetlerinden sağladıklarını yazmaktadır.

Halil İncik, “İmparatorluk yönetiminin başlıca sorunlarından biri, İstanbul’un muazzam nüfusunun ihtiyaç duyduğu temel yiyecek maddelerinin kesintisiz akışını sağlamaktı. Kitlelerin zaman zaman buğday ve un sıkıntısına düşmesi, hükümet için ağır sorunlar doğuruyordu.” derken bu konuya dikkat çekmekte ve şehirde her gün makul fiyatla ekmek temin edilmesi gerektiğini yazmaktadır. Hatta Veziriazamın en önemli görevlerinden birinin, her hafta çarşığı bizzat gezerek, tahıl stoklarını, fırınları ve ekmek fiyatlarını denetlemek olduğunu da yazar.³⁹³

Olivier, padişahın gelirleri hakkında şunları yazmaktadır.

“Vergi, gümrük resmi, veraset hakkı, müsadelerden başka biçimle askeri, mülki ve dini memuriyet, rütbe ve mansapların para ile satılması, Devlet büyüklerine gönül rızası ile veya zorla verilen hediye, haraç ve sair bu gibi yollarla toplanan İmparatorluk parasının büyük bir kısmı İstanbul’a akar. Bir defa vergi gelirlerinin hemen tamamı Hükümet merkezine gelir. Zira Devlet daireleri milli müesseseler buradadır. Taşrada, vilayetlerde masrafını Padişahın karşıladığı ne bir ordu, ne bir donanma, bir kışla veya tersane mevcut değildir. Vali Paşalar, Mütessesimler yahut voyvodalar bu gibi masraflar için Padişahın herhangi bir tahsisat almak şöyle dursun, üstelik her sene idareleri altındaki arazinin genişliği, zenginliği ve idarelerinin şekli ve mahiyetlerine göre değişen bir parayı Padişaha göndermek zorunda idiler.

Mollalar ve Kâdılar, dâvalara%10 hesabiyle bakar, öyle icrayı adalet ederlerdi.”

Olivier, yeniçeriler ve diğer savaşçıların cüz’i bir maaş aldığını, masraflarını kendilerinin karşıladığını, savaş zamanı ise padişahın en küçük masraf yapmasına gerek kalmadan sancaklarına gittiklerini yazmaktadır.

---

³⁹³ İncik, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, s. 227.

Subaylar ve ağaların ise sahip oldukları arazi ve emlaktan, masrafları kendilerine ait olan belli sayıda savaşı ile padişahın davetine katılmak zorunda olduğunu yazar. Ayrıca, bu mallar, subaylar ve ağalar ölünce müsadere edilir.

Tersanelerin masraflarının mahallin paşalar tarafından karşılandığını, kalelerin masraflarının da aynı şekilde paşalar tarafından karşılandığını yazar.

Mısır hariç Türkiye'nin tüm parasının İstanbul'da darp olunduğunu yazan Olivier, paşaların padişahın sarih emri olmadıkça idareleri altında bulunan toprakları terk edemediklerini, şehirlerde adaleti temin eden kâdılarının ve mollalarının, sadece görevlerinden azil edildiklerinde İstanbul'a gelebildiklerini yazmaktadır.³⁹⁴

5.6.3. Tefeciler

Olivier, devlet kapısında bir iş yaptırabilmek için mutlaka bir hediye verildiğini; büyük bir memuriyet isteyen, bir suçlunun affedilmesini isteyen, kellesini kaybetmek istemeyen kişilerin, fahiş nispetlerde faizle para veren bir sınıftan ihtiyaçları olan parayı temin ettiklerini yazmaktadır.³⁹⁵

5.6.4. Padişahın Sarayı

Padişahın üstünlük duygusu ve siyasi düşüncelerden dolayı tebaasından biriyle evlenemediğini yazan Olivier, harem hakkında bilgi vermektedir. Olivier, çevrelerinde büyük bir nüfuz sahibi olarak siyasi işlere de karışan “Kadın” ismini alan gözdelerden, padişahın bir erkek çocuğu doğurunca “Haseki” ismini alan ve mümtaz bir mevkie sahip olan cariyelerden, hükümdarın annesi olarak “Valide Sultan” ismini alan ve hür, serbest olarak maiyetindekilerle ayrı bir sarayda kadınlara kadar birçok bilgi paylaşmıştır.

Saray ve konaklardaki haremlerde, himaye ve iltimas isteyenlerin veya bir şikâyeti olanların, buradaki kadınlar aracılığıyla bu isteklerini gerekli makamlara ilettiklerini yazan Olivier, sözlerine şöyle devam etmektedir:

“Türk kadınlarının resmi Devlet ve Hükümet işlerindeki nüfuz ve tesirleri ayrı ve kapalı yaşayışlarından asla umulmayacak kadar büyük ve ehemmiyetlidir.

³⁹⁴ Olivier, s. 16-19.

³⁹⁵ Olivier, s. 19.

Saraydaki kadınların nüfuz ve kudretleri, Hünkâra veya Valide Sultan'a yakınlıkları ölçüsünde artar."³⁹⁶

Yabancı gözlere yasak olan haremın "Kızlar Ağası" denilen ve zenci hadımların başı olan kişi tarafından korunduğunu yazan seyyah, bu kişinin aynı zamanda camilerin ve vakıfların yönetimini de üstlendiğini yazmaktadır. Beyaz hadımların ise hareme gitmesinin yasak olduğunu, padişahın hususi hizmetinde çalışarak, saray kapılarının güvenliğinden sorumlu olduklarını yazar. Acemi oğlanların talim ve terbiyesi ile de ilgilenen ak hadımların başına da "Kapu Ağası" dendiğini yazmaktadır.

Devşirme usulü ile saraya getirilen çocukların belli başlı işleri yapmak için eğitildiğini yazan seyyah, en zeki ve en kabiliyetlilerin padişahın hizmetine alınarak, önemli mevkilere kademe kademe geldiklerini yazmaktadır. İç oğlanların, "Acemi oğlanlar" adıyla daha küçük hizmetlerde görev aldığını ve iç oğlanların en gözü pek, en kuvvetli ve özellikle İslâm dinine göre en bağlı olanlarının ise "Yeniçeri Ocağı'na alındıklarını yazmaktadır.

"Bostancılar'ın ise genellikle Müslüman çocuklardan seçildiğini yazan Olivier, çoğunluğunun evli olduğunu, iyi bir maaş aldıklarını, padişahın saraylarının, bahçelerinin idaresinin yanında, şehrin ve civarının Boğaziçi köylerinin düzen ve asayişinden de sorumlu olduklarını yazmaktadır.³⁹⁷

5.6.5. Müslüman Türklere Evlilik

Olivier, evlenme konusundaki Türk kanunlarını şöyle anlatmaktadır:

"Türkiye'deki kanunlar, erkeklerin üç şekilde kadınlarla beraber yaşayabilmelerine müsaade eder. "Tournefort" un eserinde de haklı olarak söylediği gibi, birinciler ile evlenilir, ikinciler kiralanır, üçüncüler ise satın alınır."

Müslüman Türk kadınlarının, yüzlerini peçe, bedenlerini ise bol bir çarşafıla örtmeden dışarı çıkamadıklarını yazan Olivier, evlenmek isteyen erkeğin eşi hakkında akrabalarından bilgi aldığını, aileler anlaşınca da kocanın eşine bir bedel

---

³⁹⁶ Olivier, s. 81-82.

³⁹⁷ Olivier, s. 20-24.

ödemeyi taahhüt ettiğini yazmaktadır. Kadına ait olan mobilya, elbise, para, mücevher ve emlak her ne varsa listesinin yapıldığı ve ayrılma veya talak durumunda tümünün kadına iade edildiğini yazan Olivier, kâdının ölmesi halinde ise, kanun gereğince kocanın bunlardan bir kısmını muhafaza ettiğini ve geri kalanını ise kâdının akrabalarına verdiğini yazmaktadır.

Olivier, evlilik hazırlıkları bitince, evlenecek adam ve evlenecek genç kızın babası veya en yakın erkek akrabasının, iki şahitle birlikte Kâdı Efendi'nin huzuruna çıktığını yazmaktadır. Olivier, burada nikâh muamelesinin tamamlanarak, yazılı bir izin alındığını ve Müslümanların düğünlerini muhakkak Cuma gününün arifesinde yaptıklarını bildirmektedir.³⁹⁸

Türkler arasında çok nadir de olsa “Capin” tarzı evliliklerin de olduğunu yazan Olivier, aslında bu tür evliliği belirli bir seviyenin üstündeki kadınların aklına bile getirmediğini yazmaktadır. Ayrıca, erkeklerin de bu usulle yoksul bir kızla evlenmektense, üçüncü bir usul olan ve pazardan esir bir kız alarak evlenmeyi tercih ettiklerini yazmakta, capin usulünü şöyle anlatmaktadır:

“Bir veya birkaç kadınla birleşmenin ikinci yolu da “Capin” tabir edilen usuldür. Buna göre, Kâdı efendinin huzuruna gidilerek, önceden babası veya en yakın akrabası vasıtasıyla muvafakati alınmış bir kadını, muayyen bir tarihe kadar bakıp besleyeceğini, doğacak çocuklara sahip olacağını, talak halinde veya mutabık kalınan müddetin hitamında, kadına giyim kuşam eşyası ile birlikte muayyen mal, mülk ve parayı vereceğini iki şahit önünde taahhüt eder. Bu çeşit birleşmelerden doğan çocuklar diğerleri ile aynı haklara sahiptirler ve kadın boşandığı veya evden ayrıldığı zaman babanın uhdesinde kalırlar.”³⁹⁹

Müslüman Türklerde, kanun ve gelenekler köle ticareti yapma hakkını sadece kendilerine tanımaktadır ve bunlar hiçbir kayda tabi olmadan istedikleri kadar köle satın alabilmektedir. Hıristiyanların ise bu işi yapmaları kesin olarak yasaktır diyen Olivier, satın alınan esir cariyelerden doğan çocukların hür olduğunu, tıpkı diğer çocuklar gibi babalarının mirasında da hak sahibi olduklarını yazmaktadır.

---

³⁹⁸ Olivier, s. 74.

³⁹⁹ Olivier, s. 76.

Osmanlı Devleti'nde kanunlara göre Müslüman bir Türk erkeği, doğacak olan çocuklarını Müslüman olarak yetiştirilmeleri şartı ile yabancı dindeki kadınlarla evlenebilir. Fakat bir Türk kadını, yabancı dine mensup bir erkekle asla evlenemez diyen Olivier, bunların evlenebilmesi için erkeğin din değiştirip Müslüman olması şart olduğunu yazmaktadır.

Olivier, Müslüman bir kadınla birlikte yakalanan bir Yahudi veya Hıristiyan'ın ölüm cezasına çaptırılacağını, bundan da ancak din değiştirerek veya o kadınla evlenerek kurtulacağını yazmaktadır. Kadının ise inkâr ederek, az bir cezayla kurtulacağını, fakat kadın evli ise kocasının insafına kaldığını yazar. Karısını öldürme hakkına bile sahip olan koca, çoğu zaman kadının ailesinden ve intikamından çekindiği için sadece karısını boşamakla yetinmektedir.⁴⁰⁰

Olivier, Hz. Muhammed'in her Müslüman erkeğe dört kadınla evlenebileceğini bildirmesini ve ayrıca besleyebileceği kadar cariyeler edinebileceğini söylemesini çok mahzurlu bulduğunu yazmaktadır.

Türkiye'de kadınların sayısının aşağı yukarı erkeklerle aynı olduğunu yazan Olivier, zengin erkeklerin dört kadınla evlendiğinde fakir erkeklerin kadınsız kalacağını yazmaktadır. Kadın erkek ilişkisinde nikâh şartı olması, nikâh olmadan kurulan ilişkilerde ölüm cezası olmasını eleştiren Olivier, kanunun, zevk kadınlarına ve Beyoğlu sokaklarındaki kadınlaşmış Rum delikanlılarına ses çıkarmadığından yakınmaktadır. Ayrıca, böyle olan kadınların Müslüman olması durumunda ise şiddetle cezalandırılarak, denize atıldıklarını da bildirmektedir.

“Kanun her ne kadar Müslümanlara dört kadın almak hakkını veriyorsa da, Türklerin bir kadından fazlası ile evleneni pek azdır.” diyen Olivier, Türk kadınlarının da çoğunun evlenirken, başka bir kadınla evlenmemesini kocasına şart koştuğunu yazar. Fakat koca kâdının ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra, zevkine ve kesesine göre, beyaz veya Habeş cariyeler satın alabilmekte, kadın da bundan şikâyetçi olamamaktadır.

---

⁴⁰⁰ Olivier, s. 76-77.

Olivier, kocanın hanımına yapacağı ahlâksız bir teklif durumunda ise kadının Kâdı efendinin huzuruna çıkıp boşanmayı, hatta kocasının cezalandırılmasını talep edebildiğini yazar. Mahkemede Kâdı efendinin huzurunda, kadın usulca ayakkabılarını çıkararak hâkimin görebileceği bir yere ters vaziyette koymakta, boşanma isteği kadının ailesi tarafından desteklenmekte ve derhal boşanma kararı verilmektedir.⁴⁰¹

5.6.6.Osmanlı Devleti’nde Esirler

İstanbul’a çocuk yaşta getirilen esirlerin, “mal” gibi satılmasını eleştiren Olivier, Türk adet ve geleneklerinin esir kızların çıplak olarak görülmesine asla izin vermediğini yazmaktadır. Türklerdeki “esir” kavramının Avrupalıların sömürgelerindeki esirlikle kıyaslanamayacağını söyleyen seyyah, sözlerine şöyle devam etmektedir:

“Türkiye’de çoğunlukla buluş yaşından önce veya hemen bu yaşlarda iken satın alınan kız veya erkek esirler, İslâm dini esaslarına göre, evin öz evlatlarından asla ayırt edilmeksizin büyük bir sevgi ve şefkat içinde yetiştirilir. Bir Türk’ün, memnun kalmadığı bir esiri tekrar satması görülmüş, işitilmiş şey değildir.”

Olivier, İslâm dininin esirlik süresini dokuz sene olarak belirlediğini, bu sürenin sonunda esirlerin serbest olduğunu veya daha önce serbest bırakılarak evlendirildiklerini de yazar. Sahibi ölen esirlerinse, hemen azad edildiklerini ve hür olduklarını yazan Olivier, bunun ya ölenin vasiyeti ya da mirasçıların ölene vefasından olduğunu bildirmektedir.

“Eğer sahip zengin ve kudretli bir şahsiyet ise, esirleri de sevmiş ise, onların tahsil terbiyeleri ve ilerlemeleri için hiçbir şeyi esirgemez. Sanki kendi öz evlatları imiş gibi, bu uğurda servetini ve nüfuz ve itibarını kullanmaktan kaçınmaz.” diyen Olivier, Avrupa’da yerleşik olan “doğuştan asalet” kavramının Türklerde olmadığını yazmaktadır. Türkler, yetiştirdikleri esirlerin ahlâk ve kabiliyetinden emin olunca, bu esiri hür bırakıp, bol para verip, iyi bir rütbe temin edip ve en sevgili kızın verip onurlandırmaktan geri durmaz. Olivier, savaşta esir olanların ise, daha yaşlı

---

⁴⁰¹ Olivier, s. 77-79.

olduğunu, Müslüman olmak istemediklerini, azad edilmek için de belli bir fidye vermek zorunda olduklarını, dolayısıyla daha ağır işlerde çalışarak esaretlerinin de uzadığını yazmaktadır.

Esir ticaretini sadece Müslüman Türklerin yapabildiğini yazan Olivier, esir pazarına bir Hıristiyan veya Yahudi'nin girmek için Padişahın fermanına ihtiyacı olduğunu yazar. Böyle bir fermanla esir pazarını gezen seyyah, Habeşli esir kızların tatlı bir muamele gördüklerini yazmaktadır. Fakat erkeklerin hadım edilerek harem hizmetlerinde memur olduklarını, bazılarını yüksek mevkilere gelse de mesut olamayacaklarını anlatmaktadır.⁴⁰²

5.6.7. Süt Anne

Olivier, Türk kadınlarının sütü kesildiği zaman, bulunan sütannenin, ister Müslüman olsun ister Hıristiyan olsun bütün aileden saygı ve özen gördüğünü ve artık ailenin bir üyesi olarak kabul edilip “ikinci bir anne” olduğunu yazmaktadır.⁴⁰³

5.6.8. Harem ve Müsadere

“Mukaddes mahrem yer” anlamına gelen harem, Türklerin evlerinde kadınların oturdukları yere denmektedir diyen Olivier, erkeklerin de ayrı bir yerde oturduğunu ve buraya da “selâmlık” dendiğini yazmaktadır. Ailenin erkeklerinin bile sadece özel günlerde belirli bir usul ve merasimle girebildiği harem, erkeklere kesin olarak yasaktır. Türk kadınının haremde, çocuk doğurup bakmak, ev işleriyle uğraşmak, Kur'an'ın emrettiği zamanlarda ibadet etmek, süslenmek ve şerbet, tatlı hazırlamak gibi işlerle meşgul olduğunu yazan Olivier, burada zevk içinde yaşadıklarını yazar. Süslenmeye ve mücevherata düşkün olan Türk kadınının bunu yapmasında kanunların da rol oynadığını yazan seyyah şöyle söylemektedir:

“Bilindiği gibi, Türkiye’de Padişah, Devlet hizmetindeki büyüklerin, Paşaların ve yüksek memurların miraslarını Hazine yararına müsadere etmek hakkına sahiptir. Bu gibi hallerde karının malları daima saklı olup mülkiyetine saygı gösterilir.

---

⁴⁰² Olivier, s. 84-87.

⁴⁰³ Olivier, s. 88.

Bundan başka talak veya boşanma halinde, nikâh mukavelesinde yazılı olanlardan ayrı olarak bilcümle giyim kuşam eşyası ile mücevherat daima kadına kalır.”⁴⁰⁴

5.6.9. İstanbul’da Yangın

Olivier, İstanbul’da sık sık yangınların çıktığını, gece görevli olan bekçilerin bunu halka haber verdiğini, biri Anadolu’da diğeri Galata Kulesi’nde olan iki davulla da halkın yangından haberdar edildiğini yazmaktadır. Veziriazamın bizzat gitmek zorunda olduğu yangın yerine, Yeniçeri Ağası ve emrindeki maiyeti hemen müdahale etmekte, şayet yangın hemen söndürülemeyecek kadar büyükse padişahın da oraya giderek yangını söndürenlere para dağıtarak işi çabuklaştırdığını yazmaktadır.⁴⁰⁵

5.6.10. Müftü veya Şeyhülislam

Olivier, din adamlarının tüm dünyada imtiyaz sahibi olduğunu, fakat Osmanlı’da din adamlarının bu sıfatlarından daha çok faydalandığını yazarak, elde ettiği imkânları şu sözlerle anlatmaktadır:

“Türkiye’de din adamları en karlı iş ve görevleri alırlar, adli ve kazai yetkileri dini yetkileri ile birleştirebilirler, hem dini kuralların uygulayıcısı hem de bütün hukuki, cinai davalarda kat’i karar vermek yetkisine sahip hâkim durumundadırlar. İmparatorluktaki Paşaların ve büyük nüfuz sahibi şahsiyetlerin her türlü müdahale ve iz ’açlarından tamamen masun olurlar. Üstlerinin müsaade ve icazeti alınmaksızın hukuken katil ve idamları mümkün değildir. Vefatlarında malları doğrudan doğruya ve hazinenin herhangi bir müdahale ve istirdadı olmaksızın mirasçılara intikal eder. Bunlar ulema sınıfı adı altında çok güçlü, nüfuzlu bir zümre teşkil ederler. Kamuoyunu etkilemeleri ve oluşturmaları bakımından bizzat taht ve tacın da çekindiği, korktuğu ve saygı gösterdiği bir varlık arz ederler. Gerçekten, dünyanın hiçbir yerinde kamuoyunun Türkiye’de olduğu kadar kuvvetli ve Devlet üzerinde etkili olabildiği görülüşü değildir.”

⁴⁰⁴ Olivier, s. 89-90.

⁴⁰⁵ Olivier, s. 114.

“Ulema” denilen ve kanun, nizam bilgini olan bu kişileri, camilerde hizmet veren imam ve müezzin gibi görevlilerle karıştırmamak gerek diyen Olivier, ulemanın dini kuralları şerh ettiğini ve uyguladığını yazmaktadır.⁴⁰⁶

“...Kur’an Müslümanların hak ve vecibelerinin düzenleyicisi mesabesindedir. Hem medeni kanun hem de ceza kanunu yerini tutar. Bütün kararlar, hükümler, mahkeme ilamları bu mukaddes kitaba veya bu kitabın şerhlerine dayanmak zorundadır.” diyen Olivier, Kur’an’ı şerh etmek imtiyazının da münhasıran ulemaların elinde bulunduğunu yazarak sözlerine şöyle devam etmektedir:

“Osmanlı İmparatorluğunun en muhterem ve en bilgin insanların teşkil ettiği Ulema Sınıfı hakkında birkaç kelime ile bilgi sunmakta fayda görüyorum.

Müftü veya Şeyhülislam, Muhammed dininin en yüksek mertebesini işgal eder. Kendisine sunulan bütün meseleleri hal ve fasleden, bütün sualleri cevaplandırır bir hâkim ve kâhin mesabesindedir. Şeyhülislamın kararlarına fetva denilir. Halli müşkül ve çetrefil konularda Padişah Şeyhülislama danışır, onun fikrini ve fetvasını almadan hiçbir karar çıkarmaz, harp ilan etmez, hiçbir vergi koymaz. Padişahın tahta çıkmasında, kılıcını beline Müftü takar ve ona, İslâm dinini savunmak ve Muhammed dinini yaymak vecibesini hatırlatır.

Eğer Padişah Müftü’yü tâyin ve azletmek yetkisine ve hatta azlettikten sonra onu katlettirmek imkânına sahip bulunmasa idi belki de Şeyhülislam, Müftülük gibi ali bir makam, hükümdarın mutlak ve hudutsuz otoritesine karşı bir denge unsuru teşkil edebilirdi. Lakin Padişahın azletme yetkisi olduğu için Müftünün, Padişahın ve vezirlerin arzu ve iradelerine başkaldırması nadiren vaki olur. Fetvaların bir kısmı mevkiini muhafaza veya kellesini kurtarma endişesi ile verilir. Lakin birçok defalar da din ve akidelerine bağlı istikamet sahibi Şeyhüislamın Padişahın huzuruna çıkarak gerekli uyarıları ve hatta tehditleri yaptıkları görülmüştür. Bunlardan bazıları Padişahın arzu ve emrettiği bir fetvayı imzalamayı, her türlü tehlikeyi göze alarak reddedecek kadar gözü pek ve cesaretli, faziletli Şeyhüislam nam ve şöhretini bırakmıştır. Tarihte, Müftünün, Şeyhülislamın kamuoyunu etkilemeleri sonucu padişahların ve vezirlerin hal veya katil edildikleri görülmüştür, ancak bunun

---

⁴⁰⁶ Olivier, s. 127.

aksine örnekler, yani Padişahlar tarafından azil veya katledilen din kurallarına ve milletin çıkarlarına fazla bağlı olmanın kurbanı olmuş Şeyhülislamın sayıları daha fazladır."⁴⁰⁷

Olivier, İstanbul'da ikamet eden ve birçok imtiyazlardan yararlanan ve Padişah tarafından büyük itibar ile muamele gören Şeyhülislamın, padişah istediği sürece de makamında kaldığını yazmaktadır. Olivier, kurulu düzene göre seçilen Şeyhülislamın, devlet büyükleri ve halk tarafından büyük saygı görmekte ve fetvalarına da gözü kapalı itaat edilmekte olduğunu yazar. Azledilen Şeyhülislamın, ya bir adaya sürgün edildiğini ya da evden çıkmamak ve bazı şahıslarla görüşmemek şartıyla Boğaz içinde bir köşkte ikamete mecbur edildiğini de yazmaktadır.⁴⁰⁸

5.6.11. Kazaskerler

Olivier, Müftü'nün her yıl bir kere, Rumeli ve Anadolu Kazasker'i, İstanbul Efendisi ve çeşitli illere Molla tayini için padişaha bir liste sunduğunu, genellikle de kıdem sırasına göre bu yerlere görevlendirme yapıldığını yazmaktadır.

Olivier, İstanbul'da bulunan iki kazaskerden, Rumeli Kazaskeri'nin, önceden Avrupa kısmının hâkimliğini yaparken, sonradan, bütün Müslümanların davalarına bakmakta olduğunu; Anadolu Kazaskeri'nin de, önceden Asya kısmındaki davalara bakarken, sonradan, bütün gayrimüslim Osmanlı tebaasının davalarına bakmakla görevlendirildiğini yazmaktadır. Zamanla Rumeli Kazaskeri, Müslüman veya gayrimüslim tüm davalara bakmış ve Anadolu Kazaskerinin mahkemesi ilga edilmiştir. Görev süreleri bir yıl olan ve kendi bölgelerindeki şehirlere Kâdıların tayinini yapan Kazaskerler, Veziriazamın divanına katılmakta, görülen davaları dinlemekte ve sonunda Rumeli Kazaskeri hükmünü vermektedir.⁴⁰⁹

5.6.12. İstanbul Efendisi (Emini) veya Molla veya Payitaht Kâdısı

Olivier, çeşitli meslek ve sanatları icra eden insanların davalarına bakan ve Kazaskerlerden sonra gelen, "İstanbul Efendisi", "Molla" veya "Payitaht Kâdısı" denilen kişinin, İstanbul'un çeşitli bölge ve mahallelerinde ayrı ayrı mahkemelerinin

⁴⁰⁷ Olivier, s. 127.

⁴⁰⁸ Olivier, s. 129.

⁴⁰⁹ Olivier, s. 129-130.

var olduğunu yazmaktadır. Ayrıca, İstanbul Efendisi, bu mahkemelere, temyizi mümkün olmayan kesin hükümler veren naibler ve mülazımlar yerleştirmektedir.

İstanbul Efendisi'nin, şehre giren, başta hububat olmak üzere, çeşitli depo ürünlerinin kontrolünden de mesul olduğunu yazan seyyah, zahire getiren bütün gemilerin, genel depoların bulunduğu limandaki Unkapanı iskelesine yanaşmak mecburiyetinde olduğunu yazar. Görevlendirilen bir naibin gerekli teftişleri yaparak, ürünün fiyatını belirleyerek, fırıncılar arasında dağıtımını yaptığını ve bunları bir deftere kaydettiğini yazar. İç yağının esnafa dağıtımında da bir naib aynı usulle görevlendirilirken, İstanbul Efendisi'nin zaman zaman çarşı ve mahalleleri bizzat dolaşarak, teftiş yaptığını yazan Olivier, perakende satılan malın kalitesini, satıcıların tartıda hile yapıp yapmadığını denetlediğini yazar. Hile yapıp, bozuk mal satanların, anında falakaya yatırılıp sopa ile dayak atıldığını hatta bazen de bir kulağından dükkânın kapısına çivilendiğini yazan seyyah, aynı suçu tekrar işleyenlerinse, hemen daima ölümle cezalandırıldığını yazmaktadır. Bu görevde sadece bir yıl kalan İstanbul Efendisi daha sonra Anadolu Kazaskerliğine atanmaktadır.⁴¹⁰

5.6.13. Mollalar, Kâdılar ve Müderrisler

“İmparatorluğun en önemli şehirlerinde dahi yalnız Müslümanların değil, Hıristiyan ve Yahudilerin de davalarına temyizsiz ve istinafsız bakan hükümleri kat'i olan bir Kâdı bulunur.” diyen Olivier, İlmiye mesleğini sürdürmek istemeyen müderrislerin bu işi yaptıklarını yazmaktadır. Müderrisler, Kâdı olunca artık aynı rütbede kalırlar ve bazen de Bağdat, Filibe gibi yerlerde ikinci sınıf Mollalık elde edebilirler.

Olivier, Müderrislerin, tahsillerini ve bilgilerini yıllarca çalışarak geliştirmedikçe, rütbe almalarının mümkün olmadığını, hele Süleymaniye Medresesine intisap ederek yüksek hâkimlik ve şer'îye mesleğinde temayüz edecek bir Müderrisin, şer'îye ilminde çok büyük bir kabiliyete, yüksek bir istidada, tetkik

---

⁴¹⁰ Olivier, s. 130.

ve tettebbu arzusuna ve nihayet çok müstakim ve sağlam bir ahlak ve karaktere sahip olması gerektiğini yazar.⁴¹¹

Mollalar ve Kazaskerler' in "Arpalık" tabir edilen bir gelirden yararlandığını yazan seyyah, haksız yere yapılan çeşitli tayinlerin Ulema sınıfına çok zarar verdiğini ve halkın nazarında itibarlarının zarar gördüğünü yazar. Olivier, bu iltimasla göreve gelen cahil Molla ve Kâdıllardan dolayı, zamanla Ulema sınıfının Saltanat için olduğu kadar Paşalar ve Vezirler için de bir ağırlık ve kuvvet olmaktan uzaklaştığını yazmaktadır.

Olivier, taşra şehirlerinde Molla rütbesinin altında görev yapan Müftülerin olduğunu, belirli ve sabit bir maaşla çalışan bu kişilerin, Payitaht Müftüsü tarafından atandığını, tayin edildikleri şehirde de hâkimlik görevi değil, (Juris Consulte) hukuk müşaviri görevi yaptıklarını yazar. Bunlar, Ulema sınıfı mensupları gibi Müderris ve hocadılar, fakat hâkimlikten feragat etmiş kimselerdir ve terfi etmeleri de artık mümkün değildir.⁴¹²

5.6.14. Türk Mahkemeleri

Olivier, Avrupa ile karşılaştırıldığında Türkiye'de davaların daha az, daha masrafsız olduğunu ve daha çabuk sonuçlandığını yazarken bunu ülkede geçerli olan İslâm Hukuku'na dayandırmaktadır:

*"Adaletin tecellisi ve hakkın yerini bulması için biz Avrupalılarda olduğu gibi Adalet mekanizmasında Avukatlar, Savcılar, iptida hâkimleri, istinaf hâkimleri, zabıt kâtipleri, mübaşirler ve daha nice insan kalabalığına Türk Mahkemelerinde rastlanılmaz. Bizdeki mahkeme masrafları, münakaşalar, şekilde ve usulde ihtilaflar, bekleme süreleri, davaları ilanihaye sürüncemede bırakan bitmez tükenmez itiraz ve temyiz safhaları Türkiye'de mevcut değildir. Bizdeki, avukatlardan da savcılardan da daha beter olan "Défenseurs Officiels" yani resmi dava vekillerine de Türkiye'de rastlanmaz. Hülasa insanı kahreden, davacıya da davalıya da bıkkınlık ve lanet hisleriyle gözyaşı döktüren saçmalıkların hiçbirisi burada mevcut değildir."*⁴¹³

⁴¹¹ Olivier, s. 131.

⁴¹² Olivier, s. 131-132.

⁴¹³ Olivier, s. 134.

Türkiye’de “Mahkeme” tabir edilen bizdeki Adliye mahkemesi bir tek hâkim Molla yahut Kâdı veya Naibi ile birkaç yazıcıdan ibarettir. İster hukuki, ister cezai hemen bütün işler iki yahut daha fazla sayıda kişinin şahitliği üzerine muhakeme edilir. Kimliği bilinen, tanınmış ve o mahalde mukim en az iki kişinin imzasını veya mührünü taşımayan hiçbir yazılı belgeye mahkemelerde asla itibar olunmaz. Davaya taraf olanlar bizzat mahkemeye gelirler, davalarını kendileri savunurlar, mahkeme itiraz ve temyizi mümkün olmayan nihai bir şekilde sonuçlandırılır. Bütün masraf olarak da dava konusu meblağın %10’ u ödenir. Bu para daima davayı kazanan tarafça ödenir. Bir para ve menfaat söz konusu olmadığı hallerde hâkim % 10 hissesini kaybetmemek için ekseriya bir nakdi cezaya hükmeder.

Kanunların basit ve sayılarının çok az olduğu, fertlerin hak ve vecibelerinin tümünün Allah’ın yeryüzüne gönderdiği temsilcisi Peygamber’in bizzat eliyle yazdığı itibar olunan bir kitapta toplanmış olan bir ülkede ihtilafların davaların da basit, nadir ve halli kolay olması olağandır. Herkes haklarının sınırını ve vecibelerinin vüs’atini bilir, herkes eğer kötü niyetli değilse bizzat kendi kendisinin hâkimi durumuna geçip hükmünü verebilir.”⁴¹⁴

Olivier, bir davanın ortaya çıktığı günün akşamında sonuçlanabildiği bir ülkede, maalesef rüşvet ve irtikâbın bütün makam ve mertebelere girmiş olmasından dolayı “Osmanlı’yı 600 yıl ayakta tutan iki şeyden biri olan adalet”⁴¹⁵ mekanizmasının da bozulduğunu yazar. Kâdı veya Mollanın, hatırlı kişilerin karşısında çok cesaretli, davacıların sundukları altınları dikkate almayacak kadar da namuslu ve dürüst olmalarının gerektiğini yazan seyyah, bunların her davaya baktığını, para cezası, falaka, hapis cezası ve hatta idama bile hükmedebildiklerini yazmaktadır.

Türklerin, kendilerini ilgilendiren davalarda bir Hristiyan veya Yahudi’nin şahitliğini genellikle kabul etmediğini yazan Olivier, bazı hallerde kabul etseler bile pek dikkate almadıklarını yazar.⁴¹⁶

---

⁴¹⁴ Olivier, s. 134.

⁴¹⁵ http://www.dilbilimi.net/lowry_osmanli_adaleti.pdf.

⁴¹⁶ Olivier, s. 134-135.

"Kâdıların verdikleri hükümlerin İstanbul'da temyiz edilebileceğini yazan "Tournefort" yanılmıştır. Aslında bu sadece Avrupalılara verilmiş bir haktır." diyerek sözlerine devam eden Olivier, Avrupalıların da mahkeme kararına itiraz haklarını kullanmalarının nadiren olduğunu yazar.⁴¹⁷

*"Adli mekanizmaların görevi, hak talep eden kimsenin bu talebinin yerinde olup olmadığını tespit etmek, haklı ile haksızı ayırt edip adaletin yerini bulmasını temin etmektir."*⁴¹⁸ Olivier da bu görevi yerine getiren Türk mahkemesinin işleyişini şöyle anlatmaktadır:

"Muhakeme usulleri bütün davalarda aynıdır. Kâtiplerden birisi dava konusunu bütün unsurları ile yazılı olarak hazırlar. En alta koyduğu cevap ise kanun hükmünün kısaca ifadesinden ibarettir. Mahkemenin verdiği bu karara "İlam" denilir. Ayrıca bir şahsa hitap eden, mahkemeye çağırma, şu kadar parayı ödeme veya hapse konulma emrini ihtiva eden belgeye de "Murassele" denilir. Vilayet Müftüleri bazen mahkemelere katılırlar ve münhasıran dini konularda veya çok önemli davalarda fikirleri alınır, fakat her hal ve karda karar, ilam, mahallin hâkimi tarafından tek başına verilir.

İstanbul'un ücra köy ve mahallelerinde de müstakilen davalara bakan çeşitli mahkemeler vardır. Bununla beraber herkes davasını doğrudan doğruya İstanbul Efendisine, İstanbul Kâdisına veya Rumeli Kâdiaskerine götürmek hakkına sahiptir. Ama ekseriyet davasını Veziri Azamın Divanına götürmeyi tercih eder. Buraya götürülen davalar ya Babiali'ye Divan'a yahut "Arzodası" denilen Veziri Azamın mülakat odasına sunulur. Bu son iki makama götürülen davalarda da kararı Rumeli Kâdiaskeri verir. Anadolu Kâdiaskeri de hazır bulunur ve çetrefil davalarda kendisine danışıldığında fikrini söyler.

Davaların, Veziri Azamın bu iki mahkemesine götürülmek istenmesinin sebebi yalancı şahitlerin bu mahkemelere gitmek ve Veziri Azamın huzurunda yalan şahadette bulunmaktan çekinmeleridir. Gerçekten Vezir yalancı şahitlik yapanları derhal cezalandırmak, falakaya yatırmak, hapse göndermek, hatta bileklerini

---

⁴¹⁷ Olivier, s. 135.

⁴¹⁸ <http://www.e-akademi.org/makaleler/mgayretli-1.pdf>.

*kestirmek yetkisine sahiptir. Hâlbuki hâkimlerin böyle bir salahiyetleri yoktur. Bazen kendi kanaatlerine aykırı da olsa şahitlerin ifadelerine göre hüküm vermek zorunda kalırlar.*⁴¹⁹

Olivier, divana katılan Rumeli Kazaskerinin cuma günleri ve İstanbul Efendisinin de çarşamba günleri davaları hükme bağladığını yazmaktadır.⁴²⁰

Osmanlı mahkeme teşkilatı, Tanzimat dönemine kadar, önceki İslâm devletlerinde görülen mahkemelere benzemekte, Emevi, Abbasi ve Selçuklu mahkemelerinin devamı şeklinde görülmektedir. İslâm hukukunda, birden fazla hâkimin yargılama yapması mümkünken, genelde bu iş tek hâkimle yapılmıştır. Şer'îye mahkemelerinin bir-iki celsede, hızlı ve daha az masrafla çalışması, onu diğer hukuk sistemlerinden daha ileri seviyeye taşımıştır. Bu durumu, Avrupalı gezginler de dile getirmiş, bazı Avrupa devletleri de Osmanlı yargı sistemini incelemek için çalışmaya başlamıştır. Örneğin, İngiltere Kralı VII. Henry, Kanuni döneminde, bir heyet göndererek, İngiliz mahkeme teşkilatında yapacağı reforma örnek olması için, Osmanlı yargı sistemini incelemiştir.⁴²¹

5.6.15. Müsadere

Fransız seyyah, her hâkimin kendi yetki bölgesinde, ölenlerin evlerine girerek ölenin mallarını tespit etmek, terekeyi mühürlemek, kanuni mirasçılara kanunun emrettiği şekilde yahut ölenin vasiyetine göre mallarını taksim ve tevzi etmekle görevli bir "Kassam"ı olduğunu yazmaktadır. Olivier, ölen bir Paşanın veya Hükümet memurunun mallarının doğrudan hazineye kaldığını, fakat ev eşyalarına, mücevherlere ve kadınlara ait eşyalara dokunulmadığını yazar. Padişahın bazen yapmış olduğu hizmetlere mükâfat olarak, ölenin mallarının bir kısmını veya kalan malları az ise bazen de tamamını mirasçılara bıraktığını da yazmaktadır.

Olivier, İstanbul'dan ayrılmadan az önce, Reis Efendi Raşit'in vefat ettiğini, terekesinden Sultan Selim'in yalnızca murassa bir hançer aldığını, ayrıca hazineye borçlu olduğu 30 kese (30.000 Fr.)'yi bağışladıktan başka devlete yaptığı hizmetlerin

⁴¹⁹ Olivier, s. 135-136.

⁴²⁰ Olivier, s. 136.

⁴²¹ A. Demir, *Osmanlı Hukuku ve Adliye Teşkilatı*, Gündüz T., (edt.), *Osmanlı Teşkilât Tarihi El Kitabı*, s. 358, Ankara, 2012.

karşılığı olarak, 80 kese (80.000 Fr.)’de çocuklarına verdiğini yazar. Tereke konusunda mirasçılar ile Hazine arasında bazen anlaşmaya gidildiğini, genellikle ölen babanın memuriyetinin de çocuğuna kaldığını yazan Olivier, ölenin evlatları Ulema sınıfından ise ve mirasta ona devretmişse, Hazinesinin buna daima saygı gösterdiğini, mallarına da dokunmadığını yazmaktadır.⁴²²

5.6.16. Miras Hukuku

Olivier, Mollaların ve Kâdıların miraslarının çocuklarına ve mirasçılara kaldığını yazarak, Türkiye’de uygulanan miras hukukunu şu sözlerle özetlemiştir:

“Bir Müslüman veya herhangi bir Osmanlı tabası eğer idari ve askeri bir görevde bulunmuyorsa emval ve emlakine serbestçe ve tam olarak tasarruf edebilir ve mirasçılara intikal ettirebilir. Çocukları ve akrabaları var ise servetinin 1/3’ine, eğer mirasçısı yok ise tamamını vasiyet yolu ile tasarruf edebilir. Eğer bilinen tabii mirasçısı yoksa vasiyetname de bırakmamışsa Beytûmalci ölenin menkul ve gayrimenkul mallarını satar. Kassam bunları kaydeder ve bedellerini hazine adına tahsil eder. Eğer sonradan bir mirasçı ortaya çıkar da mahkemede ölenle akrabalığını ispat ederse Beytûmalci ona isabet eden payı geri vermeye mecburdur.

Türkiye’de tevarüse engel teşkil eden 4 hal vardır:

- 1) Eğer muris ile mirasçılar değişik dinlere mensup iseler.*
- 2) Eğer ülke bakımından bir değişiklik varsa.*
- 3) Esaret hali mevcut ise.*
- 4) Cinayet veya zehirlenme gibi bir durum mevcut ise.*

Bu gibi hallerde mirasçı murisin veya vasiyet sahibinin mirasından istifade edemez.

Bu demektir ki:

- 1) Bir Müslüman, bir Hıristiyan, bir Yahudi arasında miras ilişkisi kurulamaz.*

---

⁴²² Olivier, s. 136-137.

Ayrı dinlere mensup olan bir baba ve oğulları, iki kardeş birbirlerinden tevariüs edemezler. Rumlar ve Ermeniler mezheplerine bakılmaksızın Hıristiyan telakki edildiklerinden aralarında tevariüs hakkı tanınır.

2) Ülke değişikliği kaydından Müslüman bir ülke ile Müslüman olmayan bir ülke anlaşılmalıdır. Eğer bir insan Hükümet tarafından görevle başka bir ülkede bulunuyorsa yahut herhangi bir kimse ticaret maksadı ile ve orada yerleşmek niyeti olmaksızın Müslüman olmayan bir ülkede bulunuyorsa, bu gibilerin miras hakkı kaybolmaz.

3) Bir esir, eğer esaret hali devam ediyorsa, efendisinden miras alamaz.

4) Hiç kimse öldürmüş veya zehirlemiş olduğu akrabalarından-bu suçtan affedilmiş olsa dahi- miras alamaz.⁴²³

5.6.17. Paşalar, Mütesellim ve Voyvoda

Paşaların idari ve askeri yetkileri ellerinde bulundurarak, bir vilayetin hem valisi, hem de askeri komutanı olduğunu yazan Olivier, gelirlerine ve mevkilerine göre bu paşaların askeri bir kuvvet beslemek zorunda olduğunu yazar. Padişahın bir emriyle bütün askerlerini toplayarak, onların başında savaşa giden Paşa, aynı zamanda sorumlu olduğu bölgenin vergilerinin dağılımı, halkın hizmetinde kullanılan binaların ve kalelerin bakımı ile de ilgilenmek zorundadır.

Olivier, üç tuğlu paşaların yetkilerinin çok geniş ve otoritelerinin de çok yüksek olduğunu, Padişah gibi emrindeki adamları sorgusuz sualsiz idam edebilmek yetkisine sahip olduğunu yazmaktadır. Verdiği cezanın sebebini ve hesabını da sonradan Padişaha arz edip, açıkladığını yazar.

Olivier, yetkileri üç tuğlu paşanın kadar olmayan, iki tuğlu paşalardan söz ederken, bunların mahkeme edilmeden kimseyi idam ettiremediğini ve savaş zamanında birlikleri ile beraber üç tuğlu paşanın komutası altına girmek zorunda olduğunu yazmaktadır.

---

⁴²³ Olivier, s. 137-138.

Bir paşaya tabi olup, onun emir ve talimatlarını yerine getiren mütesellimler in de paşanın yerine görev yapan vali yardımcıları olduğunu yazar.

Voyvoda ise, bir paşaya bağlı olmadan, bir sultan efendiye, Veziriazama veya imparatorluktan birine bağlı bir şehrin valisi rütbesinde ve şehirlerinde hâkimlerin verdikleri kazai hükümlerin infazını sağlamakla yükümlü kişilerdir. Ayrıca, Babıali tarafından adalardaki düzenin sağlanması ve vergilerin tahsili için görevlendirilen Müslüman ve Hıristiyan görevlilere de “Voyvoda” denmektedir.⁴²⁴

5.6.18. Toprak Yönetimi

Önceden eyalet valilerinin hepsine “Paşa” yahut “Beylerbeyi” unvanının verildiğini, fakat şimdi sadece diğer valilere nazaran üstünlükleri olan, Manastır ve Kütahya Valisi’nin “Beylerbeyi” unvanını kullandığını yazan Olivier, askeri bakımdan birkaç bölgeye ayrılan valiliklerin her bölgesine de “sancak” dendiğini yazar. Bir isyanı bastırmak, bir eşkıyayı yakalamak veya düşman üzerine yürümek gerektiğinde, Sancakbeyi, Yeniçerileri, Sipahileri, Zaimleri ve Tımarcılarını toplamakta, Vilayet Paşasından gelecek emre göre hareket etmektedir.

Türkler Anadolu’da yeni yerler ele geçirdikçe, Padişahlar buraları cesaret ve kahramanlıklarını mükâfatlandırmak istedikleri komutanlara ve askerlere ihsan etmişler, bir kısmını da ulema sınıfına mensup erkâna bırakmışlardır. Olivier, diğer bir kısım arazinin de “Zaim” ve “Tımar” adları altında mükâfatlandırmak yahut teşci edilmek istenilen askerlere kaydı hayat şartıyla ayrıldığını ve mallarını istedikleri gibi satmak, değiştirmek hakkına sahip olduklarını yazmaktadır. Tımar ve tımandan daha büyük olan “Zaim”e sahip olanlara “Ağa” denildiğini yazan seyyah, savaş zamanı Ağa’nın birkaç piyade ve sipahiyle birlikte savaşa katılmaya mecbur olduğunu yazmaktadır. Osmanlı Devleti’nin ilk yıllarındaki hayret verici zaferlerinin ve toprak kazancının bu örgüt sayesinde olduğunu yazan Olivier, bu ağaların ölümü halinde Sultan’ın bir yıllık geliri hazineye alarak, başka birine aynı usulle verildiğini yazar. Fakat padişahların tembellikleri ve zevke düşmeleriyle, zamanla tımar ve ziametin açık artırma ile rekabet kurallarına göre devredilir olduğunu yazmaktadır.

---

⁴²⁴ Olivier, s. 139-140.

“Tarımla uğraşanlar, çiftçilik yapanlar ürünler üzerinden pay şeklinde alınan vergiyi ödemek şartıyla istediklerini ekip biçmekte tamamen serbesttirler. Ağanın bu konuda herhangi bir müdahalesi olamaz.” diyen Olivier, zamanla bu ağaların, köyde düzen sağlama yetki ve görevinin verdiği cesaretle, köylülere baskıda bulduklarını yazar. Müslüman, Rum, Ermeni ve Yahudi hepsine karşı pervasızca yapılan bu uygulamalar, Müslümanların birleşip hep birlikte ağaya başkaldırarak, adalet istemelerine yol açmaktadır.⁴²⁵

5.6.19. Padişahın Yetkileri

İslâm Hukuku'nun Müslüman bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu'nda uygulama alanı bulduğunu yazan Olivier, Padişahın yetkileri⁴²⁶ ile ilgili şunları yazmaktadır:

“Dünyanın bu en müstebit ve otoriter İmparatorluğunda, Hükümet iradesi, kanunlar ve müesses örf ve âdetlerle sınırlandırılmış bulunmaktadır. Padişah çok büyük tehlikeleri göze almadan bu kanun ve âdetlerin üstüne çıkamaz. Halifelerin vekili ve varisi olarak Sultan, bütün kuvvet ve kudretleri şahsında toplamıştır. Mutlak bir hükümdardır. Kanun vazıdır, en büyük dini şef, Halifedir. Arzu ve keyfine göre kanun koyar, Devletin kanunlarını değiştirir, lüzum gördüğü vergi ve harçları koyar.

⁴²⁵ Olivier, s. 140-142.

⁴²⁶ Akgündüz, Osmanlı padişahlarının yasama yetkilerinin şer'î hukukun tanıdığı ölçüyle sınırlı olduğunu yazmaktadır. Sınırsız bir yasama yetkisi olmayan padişah, mevcut şer'î hükümleri kanun haline getirebilmekte, bir meseledeki mevcut içtihadî görüşlerden birini tercih edebilmekte veya İslâm Hukuku'nun kendisine tanıdığı sınırlı yasama yetkisini kullanarak düzenlemeler yapabilmektedir. Yürütme ve yargının da başı olan padişah, kâdırlara da yargılama yetkisini tevzi edebilmektedir. Padişah, Fatih devrine kadar başkanlık ettiği yüksek bir mahkeme gibi çalışan Divan-ı Hümayun'da alınan kararları şeyhülislama danışarak infaz edebilmektedir. Bunu yapmadan karar aldıklarında da-Fatih'in elinin kesilmesine karar verildiği gibi- padişahların da yargılanabileceğini belirtmektedir. Bkz. Akgündüz, c. 1, s. 206-207; C. Üçok da, birçok alanda çok ileri düşüncelere dayanan İslâm ceza hukukunun bazı suçlara belirlediği cezaların çok ağır olması, bazı suçluların cezalandırılması için koştuğu şartlarınsa, suçluların az bir cezayla kurtulmasını sağlamasından dolayı iç hayatlarını düzenlemek isteyen birçok İslâm devletinin türlü noktalardan İslâm ceza hukukunu terk ettiğini ya da onun hükümlerini yeni kurullarla tamamladığını belirtmektedir. Nitekim Fatih Sultan Mehmed, -aynı zamanda “Halife” olan- Kanunî Sultan Süleyman ve diğer padişahlar zamanında çıkarılan Kanunnâmelerde, kısmen İslâm ceza hukukuna aykırı hükümler yer almaktadır. Bkz. Coşkun Üçok, “Osmanlı Kanunnâmelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler”, Ankara Hukuk Fakültesi Mecmuası, c. 3, s. 1, İstanbul 1946, s. 125-126; Bu iddia ile ilgili bir örneği, Kanunî Sultan Süleyman'ın hazırladığı kanunnâmenin birinci faslında, zinâ ve livâta suçlarının ta'zir cezası ile ilgili maddede görmekteyiz. “Ve eğer oğlan çeken veya kız çeken kimesnelerin, hiyânet ile evine girenin ve avret-kız çekmeğe bile varanun siyâset için zekerlerin keseler.” Ahmed Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri c. 4, İstanbul 1992, s. 297; Aydın, Osmanlı Devleti'nde Hukuku ve Adalet, s. 28.

İmparatorluktaki yüksek mevki ve makamlara idari, askeri, dini ve kazai görevlere istediği gibi atamalar yapar, emrindeki bütün rical, subay ve memurların hayatlarına, servetlerine hükmeder. Lâkin bu yetkilere rağmen eğer peygamberin kitabında yazılı ana kanunlara ve emirlere, hatta Kur'an'da yazılı olmamakla beraber, menşei hatırlanmayacak kadar eski veya bilinmeyen, fakat zamanla Kur'an ayetleri kadar mukaddes hale gelmiş adet ve kurallara karşı gelecek olursa, işte o zaman çok büyük tehlikelerle karşı karşıya kalmış olur.

Vergi koyarken, Sultan halkın aşırı yük altında bırakılmamasına dikkat etmek zorundadır. Zira fazla baskıya gelemeyen, memnuniyetsizliğini hemen açıklayan, başkaldıran ve bazen Vezirin başını veya Sultanın hal'ini istemeğe kadar varan her türlü şiddet hareketine hazır bir millet ile karşı karşıyadır.

Kanun adamlarını tayin ederken hizmetteki rütbe ve kıdeme saygı gösterir, çok nüfuzlu ulema sınıfının hoşnutsuzluğunu üzerine çekmekten kaçınır. Ve nihayet bir hâkim kararı olmaksızın hiçbir vakit tebaasının malına ve canına dokunmaz.”⁴²⁷

Olivier, taşra vilayetlerindeki paşaların, yetkilerini kötüye kullandıklarını, kendi gelirlerini çok aşan bir nevi askeri yönetim kurduklarını, bunların masraflarını karşılamak için de şehrin bütün resmi görevlerini kendilerinde toplayarak, çok büyük servet ve nüfuz sahibi olduklarını yazar. Türkiye’de paşaların her sene yer değiştirilme âdetinin de artık yapılamadığını yazan Olivier, padişahın böyle paşaları yerinden oynatabilmek için, herhangi bir sebep ve vesile icat ederek, görevinden uzaklaştırmak istediği paşaya kapucuyla, imzasını taşıyan bir ferman gönderdiğini yazar. Bir şekilde paşaya fermanın ulaşmasıyla artık görevi son bulur.⁴²⁸

5.6.20. Ayanlar ve Loncalar

Olivier, çok dürüst ve namuslu insanların arasından, halk tarafından seçilen ve fahri ve şerefli bir görevi yerine getiren “Ayanlar” dan da söz etmektedir. Ayanlar, bir mahalledeki insanların güvenlikleri, servetleri, şehrin asayiş ve inzibatı ile ilgilenmek, paşaların haksız tasarruflarına engel olmak, yağmayı ve talanı önlemek, vergilerin adil bir şekilde dağılmasını kontrol etmekle görevli kişilerdir.

⁴²⁷ Olivier, s. 145-146.

⁴²⁸ Olivier, s. 146-147.

Ayanların, yaptıkları işler karşılığında, halkın saygısı, sevgisini kazanıp, onlar nezdinde itibar kazanmaktan başka bir kazançları olmadığını, önemli bir mesele ortaya çıktığında ise, şehrin eşrafını ve kanun adamlarını derhal divanında toplayarak oluşturulacak olan şikâyetnamenin esaslarını hazırladığını yazmaktadır.

Olivier, şehirlerde yaşayan ve serbest meslekle uğraşan, bütün Müslümanların güvenlikleri ve haklarının korunması için örgütlenmiş bir Lonca'ya üye olduklarını yazmaktadır. Bu loncaların şeflerinin kendi toplumlarından biri, haksızlığa maruz kaldığında, eğer adamın suçsuzluğuna inanmışsa, onu sonuna kadar cesaretle savunduğunu ve gerekirse bütün lonca'yı ayaklandırarak, mahkemeye getirdiğini ve adamı kurtardığını yazar. Fakat şef, adamın suçlu olduğuna ikna olursa, o zaman da mahkemeden çekilip ve adamı kanunun hükmüne bırakmaktadır.⁴²⁹

Köylerde yaşayan halk da böyle durumlarda köyün kâhyasından yardım istemektedir diyen Olivier, Osmanlı'da yaşayan Yahudilerin ve Hristiyanların da kendi mensuplarının haklarını koruyan benzer örgütlerinin var olduğunu yazar.⁴³⁰

5.6.21. Divan ve Divan Üyeleri

Olivier, Osmanlı Devlet yönetiminde önemli bir yeri olan divanın işleyişi ve üyeleri hakkında şunları yazmaktadır:

“Müfti veya Şeyhülislam ile aynı rütbede ve seviyede olmakla beraber, Veziri Azamın kudret ve yetkileri çok daha geniştir. Padişahın vekili, onun adına icrayı hükümet eden, onun mühürünü taşıyan ve bütün icra yetkilerine sahip olan Veziri Azam, hükümetten maaş alıp da, emirleri dinlemeyen, yönetimi engelleyen veya aksatan herkesin kafasını uçurtabilir. Ordulara bizzat komuta eder, hazineye ve vergilere tasarruf eder, idari ve askeri görevlere tayinleri yapar veya yaptırır. Bir tek kelime ile söylemek gerekirse, Ulemalara tevdi edilmiş olan kanunların tefsiri hariç, hiçbir şey Veziri Azamın kudret ve yetkisinin dışında sayılamaz.

Veziri Azamın sorumluluğu da kudreti ölçüsünde büyüktür. Yapabileceği haksızlıklar ve adaletsizliklerden, yönetim başarısızlığından ve kötü sonuçlarından,

---

⁴²⁹ Olivier, s. 148.

⁴³⁰ Olivier, s. 149.

cezalandırmadığı rüşvet ve irtikâp olaylarından Hükümdara ve halka karşı sorumludur. Bundan başka özellikle sorumlu tutulacağı pek çok şey vardır. Mesela gıda maddelerinin fiyatlarının yükselmesinden, sık sık çıkan yangınlardan, orduların bozgunlarından, hülâsa Devletin başına gelecek bütün belalardan Veziri Azam sorumlu tutulur. Başının üstünde daima keskin bir kılıç asılı gibidir. Sultanın hoşuna gitmediği veya halkın rahatsız olmağa başladığı anda bu kılıç Vezirin başına iner.⁴³¹

Kanunun, örf ve adetlerin Veziriazamın yetkilerini kısıtladığını söyleyen Olivier, onun bir teftişte yaptıklarını şöyle anlatmaktadır:

“Nizam ve asayişin muhafazası, gıda maddelerinin kalite, ölçü ve ayarların doğruluğu ile ilgili olarak Veziri Azam kılık değiştirerek sık sık şehirde dolaşır. Bu teftişler sırasında yanına kendisi gibi kıyafet değiştirmiş bir cellad ve zaptiye alır, suçluları hemen yerinde ve anında cezalandırır. Hile yapan esnafı kulağından kapıya çaktırır, yangınlarda, hırsızlık ve yağmada suçüstü yakalananların kafalarını uçurtur. Lakin bu hallerde kanun esasen önceden idam hükmünü koymuştur. Yoksa Veziri Azam, halkın şikâyetlerini dinlerken veya diğer herhangi bir vesile ile kanunen hiçbir zaman bir insanın hayatına kastedemez, onu idam ettiremez.”⁴³²

Olivier, Veziriazamın, haftanın birkaç gününde, Kazasker, İstanbul Efendisi, Galata, Eyüp ve Üsküdar Mollaları ile birlikte halkın şikâyetlerini dinlediğini, kararı ise hâkimin verdiğini yazmaktadır. Vezir’in sadece vilayetlerde paşaların yaptıkları gibi, kararı infaz ettirdiğini de yazar.

Vezir, İstanbul’dan ayrılıp, ordusuyla savaşa gittiğinde, onun bütün görevlerini yüklenen, bütün yetkilerini ve otoritesini kullanan ve bütün haklarına sahip olan ve genellikle de üç tuğlu bir paşalardan seçilen bir “kaymakam” görevlendirilmektedir. Olivier, Veziriazamın sorumluluklarındaki değişiklikleri şöyle anlatmaktadır:

“III’üncü Selim’in tahta çıkmasından bu yana Veziri Azamın sorumlulukları konusunda da önemli bir gelişme, çok dikkate şayan bir gelişme olmuştur. Bugün bütün önemli Devlet işlerinin görüşüldüğü, projelerin incelendiği ve Hükümet

---

⁴³¹ Olivier, s. 150.

⁴³² Olivier, s. 151.

icraatına ilişkin bütün kararların alındığı bir Konsey, bir hey'et kurulmuştur. Böylelikle Veziri Azamın yetkileri gibi, sorumlulukları da aynı ölçüde azalmış olmak gerekir. Devletin başına gelen felâketler, afetler artık ona atfedilmez.”⁴³³

Eskiden Divan'ın, altı Vezir veya Üç Tuğlu Paşa'dan ve gerektiğinde katılan Şeyhülislâm ile iki Kazasker'den oluştuğunu yazan seyyah, III. Selim'in bu heyeti 12 kişiye çıkardığını yazmaktadır. Bunlar:

1.Veziriazam: Padişahın cismani temsilcisi ve onun gücünün temsilcisi ve Divan Başkanı.

2.Şeyhülislâm: Alınan kararların ve konuların şeriat kanunlarına uygunluğunu konusunda karar veren ve aynı zamanda Halife olan Padişahın vekili olarak Divan'a Başkanı.

3.Kâhya Bey: İmparatorluğun idari kademelerinde Veziriazamdan sonra ikinci sırada olan, Veziriazamın vekili mesabesindeki görevli.

4.Reis Efendi: Kalem erbabının şefi ve Dışişleri Bakanı vazifesinde, bütün yabancı Devletleri ilgilendiren konularla, yönetim ve içişlerine ilişkin bütün meselelerle ilgilenen görevli.

5.Defterdar Efendi: Maliye Bakanlığı görevini yaparak, devletin bütün gelirleri, baş vergisi hariç vergileri ve hazineye ait toprakların ve gümrüklerin gelirleri gibi işlerle uğraşan görevli.

6.Çelebi Efendi: “Nizamı Cedid” in masrafları için alınan vergi ve paraların genel tahsildarı, yöneticisi ve bu örgüt çerçevesinde kurulan bütün müesseselerin ve binaların genel müfettişi ve sorumlusu.

7.Tersane Emini: Bahriye Nazırı görevlisi.

8.Çavuşbaşı: Veziriazamı görebilmek ve Divanına katılıp, davasını savunabilmek için müracaat edilmesi gereken ve Devlet Nazırı görevlisi.

9.10.11.12. Divan görevlilerinin de “İki Sabık Reis Efendi” ve “İki Sabık Defterdar Efendi” olduğunu söyleyen Olivier, Divan üyesi olmamakla beraber,

---

⁴³³ Olivier, s. 152.

sorulduğunda fikirlerini söylemek üzere Divan'a çağrılan Kaptan Paşa ile Valide Sultan'ın kâhyasından da söz etmektedir. Kaptan Paşa'nın Padişaha yakınlığından ve Valide Sultan'ın kâhyasının da Valide Sultan'a nispeti dolayısıyla yönetimde büyük nüfuza sahip olduğunu yazar.⁴³⁴

5.6.22. Vakıflar

Olivier, müsadere kanunun uygulandığı Osmanlı'da, Paşaların ve devlet erkânının mallarını vakfa çevirdiğini yazmaktadır. Bazı şahısların servetlerinin ve mallarının bir kısmını daha hayatta iken veya ölümlerine bağlı olarak bir hayır işine vakfetmelerinin çok görüldüğünü, bunlardan bazılarının dini hislerin ve hamiyetlerinin etkisiyle, bazılarının da mirasçılarına kalacak olan servetlerini Padişahın dahi reddedemeyeceği dini teminat altına almak için böyle hareket ettiklerini yazar.

Her vakfın, vakıf mallarının yönetimiyle ilgilenen "mütevelli" ve hesapların murakabesini yapan "nazır" adında iki görevli tarafından yönetildiğini yazan Olivier, bunların da vakıf tarafından ödenen bir aylıkla geçindiğini yazmaktadır.⁴³⁵

5.6.23. Ticaret ve Faiz

Olivier, ticaret yaparken, tam bir güven ortamının mevcut olmayışından dolayı, piyasada ve ticari hayatta fahiş ölçülerde faiz ödemeyi kabul etmeden kredi bulmak veya normal değerinin çok üstünde bir fiyattan aşağıya kredili bir mal satın almanın mümkün olmadığını yazmaktadır. Ödünç alınacak paradan çok daha kıymetli bir malı rehin bırakarak bile kredi bulmanın çok zor olduğunu yazan Olivier, Avrupalılardan %8-10, Müslümanlardan, Yahudi, Rum ve Ermenilerden ise %15-20, devlet memuru olup müsadereye maruz kalabilecek Türklerden de %30-40, hatta %50'ye kadar çıkan oranlarda faiz istendiğini yazar.

Olivier, vilayetlerde, teminat olarak rehin alma âdetinin sürdüğünü, özel şahıslara genellikle %25-30 faizle para verildiğini yazarken, vicdanlı, dürüst ve borcuna sadık Osmanlı esnafı ile ilgili görüşlerini şu sözlerle paylaşmıştır:

---

⁴³⁴ Olivier, s. 152-154.

⁴³⁵ Olivier, s. 157-158.

“Bununla beraber iyi niyet ve dürüstlük Osmanlı İmparatorluğunda esaslı bir karakter olarak devam etmektedir. Avrupalı tüccar bilir ki, taşradaki köydeki adam taahhütlerini daima yerine getirecektir. İş adamı ağzından çıkan sözün eri ve esiridir, tacir veya esnafın borcunu vadesinde ödemediği haller çok nadirdir. Birincilerde namus ve dürüstlük başta gelir, ötekilerde ise borcunu zamanında ödeyerek kredisini, itibarını artırmak, daha fazla borç bulabilmek ve işlerini geliştirmek arzu ve ard niyeti daima hesaba katılmalıdır.”⁴³⁶

Müslümanların genellikle iyi niyetli, dürüst ve güvenilir olduğunu söyleyen Olivier, Osmanlı İmparatorluğunu teşkil eden çeşitli milletlerden kurnaz, entrikacı diye bahsetmekte, yine de bu milletlerin Türklerin cezalarından korktukları için borçlarını zamanında ödediklerini yazmaktadır. Olivier, Müslüman Türklerin, müminlerden başkasını hakir görerek, ecdatlarının kahramanlık, adet ve ahlaklarını koruyamadıklarını yazarken, artık gücü ellerinde bulunduranların görevleri para ile satabilecek kadar yozlaştığını yazar. Adaletin bile paralı olduğunu, kâdıların %10 hisse alarak davalara baktığını yazan Olivier, yalancı şahitliğin ve her türlü ahlaksızlığın da yaygınlaştığından yakınmaktadır.

Padişahın maaş alan herkesin onun kulu olduğunu ve padişahın kullarının hem canlarına, hem de mallarına tasarruf edebilir” düşüncesiyle hareket ettiğini yazan Olivier, şöyle devam etmektedir:

“Müsadere kanunu, doğuştan zengin olan yahut tesadüflerin veya ticaret ve sanayinin sonradan zenginleştirdiği adamlara çoğu zaman adeta suçlu ve cani nazarı ile bakılmasına yol açmıştır. Devletten maaş ve ücret alan her kulun mallarına el koymak yetkisini Sultana veren bu kanun, ticaretin gelişmesine engel olduğu gibi, güvensizliği arttırmış ve paranın kirasını da çok fahiş ölçülere çıkarmıştır.”⁴³⁷

---

⁴³⁶ Olivier, s. 159.

⁴³⁷ Olivier, s. 160-161.

5.6.24. İhracat

Olivier, altının dünyanın hiçbir ülkesinde olmadığı kadar Osmanlı Devleti'nde kullanıldığını, bütün ödemelerin esasını altının oluşturduğunu ve her yerde geçerli olduğunu yazmaktadır.

Fransız tacirlerinin Türklerle yapılan ticarete Yahudilerin ve Ermenilerin aracı olmasından şikâyet ettiklerini, fakat bu durumda haksız olduklarını yazar. Zira bu kişiler ihraç edilen malları, önceden yerinde kapatmakta ve ithal edilen malları ise iç bölgelerde kredi ile satmaktadır. Hatta paraları almadıkları zaman o şehrin Kâdısı veya Valisi ile görüşerek işi tatlıya bağlamaktadırlar.⁴³⁸

Seyyah, Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya başta pamuk olmak üzere, yapağı, keçi yünü, manda ve tavşan derisi, ipek, bakır, balmumu, geyik boynuzu, zırnık, şimşir, at kılı gibi birçok malı ihraç ettiğini de yazmaktadır.

Osmanlı Hükümeti'nin halkın başlıca gıdalarının eksik olmamasına dikkat ettiğini ve gerektiğinde de ekmek fiyatlarını maliyetinin altında tuttuğunu yazan Olivier, buğday ihracının da yasak olduğunu yazar. Fakat Osmanlı Devleti'nin kanun ve usullerine aykırı olmasına ve hububat mahsulünün iyi olmadığı bir yıla denk gelmesine rağmen, Fransa'ya yaptığı yardımı şöyle anlatmaktadır:

*“Fransa hiçbir zaman unutmamalıdır ki, ihtilal sırasında açlığın en feci şekilde hüküm sürdüğü ve milleti tehdit altına aldığı sıralarda Osmanlı Hükümeti gemilerle Fransa'ya buğday gönderilmesine müsaade etmiş, müsaadeyi aşan yüklemelere de müsamaha göstermiştir.”*⁴³⁹

5.6.25. Reaya

Olivier, Osmanlı Devleti'ndeki mevcut bir kanuna göre, bir Avrupalının sulbundan ve Osmanlı tebaası bir Rum veya Ermeni kadından doğacak çocukların “Reaya” sayıldığını ve Avrupalı bir kocanın da, karısını kendisiyle birlikte Fransa'ya dönmeğe asla zorlayamayacağını yazmaktadır.⁴⁴⁰

---

⁴³⁸ Olivier, s. 161-162.

⁴³⁹ Olivier, s. 170-172.

⁴⁴⁰ Olivier, s. 180.

Seyahatnamesini yazarken, okuyucuya bir şeyler öğretmeyi hedeflediğini yazan seyyah, müstesna bir millet olarak nitelediği Türklerin, dini, askeri, yönetimi ile ilgili bilgi verirken, özellikle yabancı tebaalara karşı tutumlarını takdir etmektedir. Sultan'ın ve maiyetindekilerin geniş yetkilerinin olduğunu fakat bu yetkileri kötüye kullanılması halinde hakkını arayan bir milletin var olduğunu yazmaktadır. Olivier, bizzat Türklerden bilgi alarak seyahatnamesini yazdığını da bildirmektedir.⁴⁴¹

---

⁴⁴¹ Olivier, s. IX- XI.

BEŞİNCİ BÖLÜM

19.YÜZYIL SEYYAHLARI VE OSMANLI İLE İLGİLİ GÖZLEMLERİ

19. yüzyıl, 1789 Fransız İhtilali'nin başlattığı hürriyet ve eşitlik fikirlerine dayanan milliyetçilik akımlarının yükseldiği, isyanların, ayaklanmaların yoğunluk kazandığı, liberalizmin öne çıktığı ve çok uluslu imparatorlukların sarsıldığı bir yüzyıldır.⁴⁴² Bu yüzyılın hemen başlarında tahtta olan III. Selim şehit edilmiş ve daha sonra tahta sırasıyla IV. Mustafa, II. Mahmud, Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz, V. Murad ve II. Abdülhamid oturmuştur. Osmanlı Devleti'nin Dağılma Dönemi olarak adlandırılan bu yıllarda, özellikle III. Selim ve II. Mahmud'un yaptığı çok sayıdaki ıslahatlar döneme damga vurmuşsa da, devletin çöküşünü engelleyememiştir. Bu yüzyılda Osmanlı'yı ziyaret eden seyyah Howard, Türk kanunlarının gevşekliğini dile getirirken, bir başka seyyah Amicis de, 1839'da Sultan Abdülmecid tarafından ilan edilen Tanzimat Fermanı'ndan bahsetmiştir.

6.1. George William Frederick Howard (Earl Of Carlisle)

1802 yılında İngiltere'de doğan Howard, Oxford'da okumuş klasik diller üzerine de doktora yapmıştır. Edebi faaliyetleri ile de tanınan Howard, ödüllü şiirleri, konferans ve nutuklarıyla XIX. Yüzyıl İngiltere'sinin aydın şahsiyetleri arasında yer almıştır. Kuzey Amerika'ya yaptığı seyahati kaleme alan Howard, gördüğü ilgiden memnun kalmış, daha sonra da 31 Mart 1853'te başlayan ve bir yıl süren Doğu seyahatini kaleme almıştır. "*Diary in Greek and Turkish Waters*" adıyla yazdığı hatıratında, Türkler hakkındaki düşüncelerini dile getirmiştir.

Klasik kültürle yetişen Howard, başmüfettişlik, rektörlük gibi birçok önemli görevde bulunmuş, Lordlar Kamarası'na girmiş ve sonunda, 1855'den ölene kadar İrlanda Lordluğu Vekâleti görevine devam etmiştir.⁴⁴³

⁴⁴² Kodaman, s. 19.

⁴⁴³ George William Frederick Howard (Earl of Carlisle), *Türk Sularında Seyahat*, (çev. Şevket Serdar TÜRET), İstanbul 1978, s. 7-8.

6.2. Osmanlı ile İlgili Gözlemleri

6.2.1. Yönetim

“Ben sadece bir seyyahım, gözlem yapmak görevim”⁴⁴⁴ diyerek, Doğu Seyahat’indeki gözlemlerini anlatan İngiliz devlet adamı Howard, İstanbul’da devlet dairelerini gezebilmek için bir ferman çıkarttığını yazmaktadır. Topkapı Sarayı’nda elçilerin kabul edildiği salonu ve Fatih Sultan Mehmet’in topuzu diye andıkları bir şey gördüğünü yazan Howard, şimdiki padişahın burada oturmadığını, zira mili sınırlara fetihlerle yeni bir toprak parçası eklemeyen padişahların burada oturamayacağını yazmaktadır.⁴⁴⁵ Türkiye’de gece fener taşımadan dolaşanların tevkif edildiğini yazan Howard, “*Türk İmparatorluğunun sanayisi hıristiyanlar tarafından yürütülüyor. Mamefih tarım halâ Türklerin elinde.*” demektedir.⁴⁴⁶

Howard, Topkapı Sarayı’nda Ramazan Bayramı kutlamalarını kabul eden padişahın, ayakta iken, en yüksek mevkide olan birkaç kişi tarafından ayaklarının öpüldüğünü yazmaktadır. Askeri ve sivil memurların tahtın püsküllerini; kâdılar, ulemalar ve müftülerin ise padişahın elbisesinin kenarını öptüğünü yazar.⁴⁴⁷

Rodos’ta 20.000 Yunanlı ve 6.800 Türk var diyen Howard, Yunanlı kızların 12 ve Türk kızlarının ise daha erken evlendiğini ve Türk kızlarına asla çalışma hakkı verilmediğini yazmaktadır. Türk delikanlılarının orduya mecburi hizmet ettiğini, fakat Müslüman olmayan reayanın böyle bir görevinin olmadığını da yazar.⁴⁴⁸

Kalimnos adasındaki Yunanlıları Vali Yardımcısı olan bir Türk’ün yönettiğini ve sünger avcılığıyla geçinen halkın çok az vergi verdiklerini yazan seyyah, Bab-ı Ali’deki Hıristiyanların gözden kaçan bazı kanun dışı olaylar dışında gerçek bir hürriyet ve sükûnet içinde yaşadıklarını yazmaktadır.⁴⁴⁹

Howard, basit bir hayat yaşayan, emirlere uyan, arkadaş canlısı ve nazik olan Türk halkının, tembellik hastalığına yakalandığını, halkın günden güne fakirleştiğini

---

⁴⁴⁴ Howard, s. 10.

⁴⁴⁵ Howard, s. 30.

⁴⁴⁶ Howard, s. 32-33.

⁴⁴⁷ Howard, s. 36.

⁴⁴⁸ Howard, s. 74.

⁴⁴⁹ Howard, s. 79.

ve devlet adamlarının bunu görmezden geldiğini yazmaktadır. Ülkede büyük devlet daireleri ve başkentin kısmi ihtişamı dışında, eşkıyaların gezdiği dağlar, terkedilmiş köyler, uyuşmuş kanunlar ve bozuk bir idareden başka bir şeyin kalmadığını yazmaktadır.⁴⁵⁰

6.2.2. Türk Kanunlarının Gevşekliği

Türk kanunlarının gayrimüslim erkeklere arazi sahibi olma hakkı tanımadığını, bu yüzden konsolosların arazilerini karısının adı altında kaydettirdiğini yazan seyyah, Türk kanunlarının gevşek olduğunu yazmaktadır. Howard, konsolosun devlete ödenmesi gereken toprak vergisi ve öşürü de ödemediğini yazar.⁴⁵¹

6.2.3. İçki Yasağı

Howard, Türk gemisi Mesudiye’de yediği yemekte, Müslüman dostlarının içki yasağına sıkı sıkıya uyduklarını, bu yüzden yemekte kimsenin şarap içemediğini ve hangi mevkide olursa olsun Türklerin, mümtaz, misafirperver, terbiyeli insanlar olduğunu yazmaktadır.⁴⁵²

Howard, Türk halkının, tembellik hastalığına yakalandığını, halkın günden güne fakirleştiğini, sanayinin de Hıristiyanların elinde olduğunu yazmaktadır. Ülkede, kanunların uyuştüğünü ve idarenin de bozulduğunu dile getirmektedir.

6.3. Edmondo De Amicis

İtalya’nın Oneglia şehrinde 1846 yılında doğan Edmondo De Amicis, 1908 de Bordighera’da ölmüştür. Genç yaşta yazdığı seyahatnamelerle dikkat çeken Amicis, daha sonra yazdığı eserlerle şöhreti yakalamıştır. İstanbul’a yirmi sekiz yaşlarında gelen ve “*Costantinopoli*” adlı seyahatnameyi yazan Amicis, renkli ve canlı bir üslûpla gözlemlerini yazmıştır. Yazarın üslubuna sadık kalınarak, Fransızca’dan tercüme edilen eserde İtalyan aslı da dikkate alınmıştır.⁴⁵³

---

⁴⁵⁰ Howard, s. 102.

⁴⁵¹ Howard, s. 45.

⁴⁵² Howard, s. 51.

⁴⁵³ Edmondo De Amicis, *İstanbul*, (çev. Beynun Akyavaş), Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986. s. III-IV.

6.4. Osmanlı ile İlgili Gözlemleri

6.4.1. İstanbul

İstanbul'a 1874'te büyük bir heyecanla gelen Edmondo De Amicis, Aya Dimitri'yi gezerken, buranın Rum halkından, Türklerin peygamberlerinin Hz. Muhammed (s.a.v) olduğunu ve kanunlarının da dört kadınla evlenmelerine müsaade ettiğini öğrenir ve yazar.⁴⁵⁴

Amicis, Kasımpaşa'da bir Türk kahvesi içerken, IV. Murad'ın kahve içmeyi yasakladığını, içenleri eliyle cezalandırmak için elinde palasıyla gece şehirde gezdiğini, ulemanın “uyku ve zürriyet düşmanı” olarak gördüğü kahve yüzünden şer'i münakaşalara girdiğini ve kahvenin kanlı mücadelelere sebep olduğunu yazmaktadır.⁴⁵⁵

6.4.2. Haremağaları

Habeşistan veya Suriye'den getirilen ve ameliyat edilen haremağalarının, alınıp satılmasının yeni bir kanunla yasaklandığını yazan Amicis, yine de para hırsıyla bu işin yapıldığını yazmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de de, tabiatın bu alçakça bozulmasını kabul etmeyen kat'i hükümlerin olmasına rağmen, hala saray ve konaklarda, haremın güvenliğini sağlayan haremağalarının varlığından söz eden Amicis, sarayın kudreti azaldığı için onların da siyasi önemlerinin azaldığını yazmaktadır.⁴⁵⁶

6.4.3. İstanbul'da Hürriyet

Amicis, İstanbul'da yaşayan Avrupalıların buraya gönülden bağlanmalarında özgürlüklerinin etkisini şöyle anlatmaktadır:

“...Nihayet, burada, adetlerin büyük çeşitliliği yüzünden sonsuz bir hürriyet içinde yaşanır; kimseyi hayrete düşürmeden herşey yapılabilir; en tuhaf şey bile bu büyük manevi anarşinin içinde farkedilmeyebilir. Avrupalılar burada bir cumhuriyetler birliğindeymiş gibi yaşarlar; insan burada herhangi bir Avrupa şehrinde büyük bir karışıklık anında keyfine varılacak bir hürriyete sahiptir; bu,

---

⁴⁵⁴ Amicis, s. 70.

⁴⁵⁵ Amicis, s. 74.

⁴⁵⁶ Amicis, s. 131-136.

bitmek tükenmek bilmeyen bir bayram, devamlı bir karnavaldır. Güzelliğinden de evvel bu yüzden, İstanbul bir müddet oturulduktan sonra daüssılaya benzeyen bir hisle hatırlanmaması mümkün olmayan bir şehirdir; bu yüzden Avrupalılar bu şehre bayılır ve gönülden bağlanarak kök salarlar; işte bu bakımdan, Türkler gibi, İstanbul'u "Bin sevgilisi olan peri kızı" olarak adlandırmak veya onların atasözünü söyleyerek, Tophane suyunu içenin devası yoktur: ömrü boyunca sevda çeker demek doğrudur."⁴⁵⁷

6.4.4. Türk Kadınlarının Hürriyeti

Amicis, Türk kadınlarının hür olduğunu, sokağa çıkmak istediğinde, kimseden izin almadan arabasının hazırlanmasını haremağasına emrettiğini, akşama kadar gönlünce yalnız başına gezip tozduğunu yazar. Lady Montagu'nun Türk kadınlarının Avrupalı kadınlardan daha özgür olduklarını söylemesini abartılı bulan Amicis, sokakta bir Türk kadını bir erkeğin rahatsız etmesinin mümkün olmadığından, bu bakımdan Türk kadınının Avrupalı kadınlardan daha özgür olduğunu yazar.⁴⁵⁸

6.4.5. Türklerde Aile Hayatı

Türk evlerinin erkeklere ayrılan kısmına "selâmlık" kadınlara ayrılan kısmına da "haremlik" dendiğini yazan Amicis, erkeklerin dört kadınla evlenme hakkının Türk kadınlarını mutsuz ettiğini yazar. Bir Türk kâdının evlenirken kocasından başka bir kadınla evlenmemesini şart koşarken de bu kanunun adaletsizliğini hissettiğini yazmaktadır. Bununla birlikte yazar, bazı kanunların ve adetlerin Türk kadınının haklarını koruduğunu da şöyle ifade etmektedir:

"Türk kadınının kanuna göre birçok teminatının, âdetlere göre birçok imtiyazının olduğu doğrudur. Umumiyetle bir çeşit mertçe bir terbiyeyle hürmet görür. Hiçbir erkek sokağın ortasında bir kadına el kaldırmaya cüret edemez. Hiçbir asker, bir kargaşalık gürültü patırtı içerisinde bile, küstah bir mahalle karısına kötü muamele etme tehlikesini göze alamaz. Koca karısına teşrifatlı bir hürmet gösterir. Ana hususi bir ibadet mevzuudur. Bir kadını, çalışmasından menfaat sağlayabilmek için çalıştırabilecek erkek yoktur. Erkek zevcesine mihr verir; kadın kocasının evine

⁴⁵⁷ Amicis, s. 148-149.

⁴⁵⁸ Amicis, s. 228-231

sadece çeyizini ve halayıklarını getirir. Kovma ve boşama halinde, koca kadına rahatça yaşayabilmesi için gerekli olan parayı vermeye mecburdur ve bu mecburiyet karısına, ayrılma hakkını verebilecek kötü muamelede bulunmasını önler.”⁴⁵⁹

Kadınların boşanmak için azıcık bir nedene ihtiyacı olduğunu yazan seyyah, şikâyetlerinin de hemen dikkate alındığını ifade etmektedir:

“Kocasından şikâyetçi olduğu zaman şikâyetlerini yazılı olarak mahkemeye vermesi yeter, gerekirse, şahsen bir vezirin, hatta sadrazamın huzuruna çıkabilir, hemen daima derhal ve lûtuflukla kabul edilir ve dinlenir. Öteki kadınlarla geçinemezse, koca ona ayrı bir ev açmaya mecburdur, geçinse bile, kendine mahsus bir evin sahibi olmaya hakkı vardır.”⁴⁶⁰

Amicis, Türklerde hiç babasız çocuğun olmadığını, her babanın çocuğunu tanımak zorunda olduğunu, devletin kimsesiz ve geliri olmayan dullara maaş verdiğini ve yetim çocuklara da sahip çıktığını yazarak, burada bir kâdının sefalet içinde bırakılmadığını da notlarına eklemektedir. Seyyah, bu haklarına rağmen, erkeklerin başka kadınlarla evlenip, bütün çocuklarına da sahip çıkmasının kadınların bu haklarını bertaraf ettiğini anlatmaktadır.⁴⁶¹

Kur’an-ı Kerim’in suçlulara gözdağı vermek için yüz kırbaç cezasının varlığına ve Türk erkeklerinin ailelerini korumak için aralarında bir çeşit sigorta şirketi kurmalarına rağmen, eşine sadık olmayan hanımların, toplumda halâ var olduğuna dikkat çeken Amicis, cezaların artık sadece kasabalarda verildiğini yazar. Kadınların artık Boğaz’ın sularına atılmadıklarını, aç bırakılmadıklarını, falaka ve konuşurmama gibi cezalara maruz kalmadığını yazan seyyah, Müslüman cemiyetine birçok Avrupalı fikrin girdiğini yazar. Türk makamlarının bu duruma engel olmak için neşrettiği talimatların çoğunun doğrudan kadınlara yönelik tavsiye ve tehditlerle dolu olduğunu yazan Amicis, kadınlara yasak olan bazı durumları şöyle anlatmaktadır:

---

⁴⁵⁹ Amicis, s. 247.

⁴⁶⁰ Amicis, s. 248

⁴⁶¹ Amicis, s. 248.

“...Kadınlara, meselâ, mağazaların iç taraftaki odalarına girmek yasaktır, sokaktan görülecek şekilde durmak zorundadırlar. Kadınlara eğlence olsun diye tramvaya binmek yasaktır, yolun sonunda inmeye ve aynı yoldan hemen geri dönmemeye mecburdurlar. Kadınlara gelip geçen insanlara işaret etmeleri, burada durmaları, oradan geçmeleri, belli yerlerde belli bir zamandan fazla kalmaları yasaktır.”⁴⁶²

6.4.6. Taaddüdü Zevcat

Amicis, Hz. Muhammed (s.a.v) in bir kadınla evlenen erkeğin makbul olduğu sözünü dinleyen Türk erkeklerinin sayısının arttığını, dört kadınla evlenmeye karşı çıkan erkeklerin bunun için mücadele ettiğini ve İstanbullu erkeklerin beşte dördünün tek eşli olduğunu yazmaktadır. Kâdıların, din adamlarının, zabitlerin ve daha birçoklarının tek eşli olduğunu yazan seyyah, taaddüdü zevcatın günden güne azaldığını anlatmaktadır.⁴⁶³

6.4.7. Kanunu Esasi

Amicis, temelini atan II. Mehmed'den Sultan Abdulmecid'e kadar yirmi beş padişahın yaşadığı Topkapı Sarayı'nı anlatırken, içoğlanlarının talimhanesine hâkim olan Gülhane Kasrı'nda 1839 yılında imparatorluğun yeni kanunu esasisinin ilan edildiğini de yazmaktadır.⁴⁶⁴

Seyyah, İstanbul'a hayranlığını dile getirirken, buradaki hürriyetin ona bağlanmayı sağladığını, sarayın eski gücünü kaybettiğini, taaddüdü zevcatın günden güne azaldığını da belirtmektedir.

---

⁴⁶² Amicis, s. 269-270.

⁴⁶³ Amicis, s. 274-275.

⁴⁶⁴ Amicis, s. 374.

SONUÇ

Batılı seyyahların gözüyle Osmanlı İmparatorluğu'nun adalet ve İslâm hukuk uygulamalarının incelendiği bu çalışmada, seyyahların tanık oldukları olaylar karşısındaki gözlemleri ve yorumları tespit edilmeye çalışılmıştır. Seyyahların, “divan, asalet, liyakat, kölelik, kadın hakları, nikâh, boşama, evlatlık müessesesi, mahkemeler, kâdılık makamı, imtiyazlar, cezalar” gibi bazı meselelerde bazen olumlu bazen de olumsuz olarak dile getirdikleri gözlemleri, doğrudan veya dolaylı olarak sunulmaktadır.

Bu çalışmada, 15. yüzyılda Osmanlı Devleti ile ilgili bilgiler veren seyyahlar, Hans Schiltberger, Pero Tafur ve Caterino Zeno olarak belirlenmiştir. Schiltberger, Haçlı seferlerine katılıp, Türklere esir düşmüş ve daha sonra yaşadıklarını seyahatnamesinde okuyucuya aktarmıştır. Pero Tafur da, her fırsatta Türklerin faziletlerini dile getiren ve Doğu Akdeniz tarihinin aydınlatılmasına katkı sağlayan İspanyol bir seyyah olarak karşımıza çıkmaktadır. “*Küçük Ermenistan*” dediği Erzincan yakınlarında meydana gelen, 1473'teki Otlukbeli Savaşı'na bizzat katılmış olan Caterino Zeno da bir diğer seyyahımızdır. Venedik Cumhuriyeti tarafından Uzun Hasan'a elçi olarak gönderilen Zeno, Osmanlı Devleti ile ilgili sunduğu raporlarla önemli bilgiler vermiştir.

16. yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı Devleti ile Avrupa devletleri arasında siyasi ve ekonomik ilişkiler yoğun olduğundan bu dönemdeki seyahatnamelerin çoğu doğru ve tarafsız olarak yazılmıştır. D'Aramon, Busbeke, Dernschwam ve Stephan Gerlach'ın seyahatnamelerinin incelendiği bu yüzyılda, d'Aramon, doğu seferine katılarak, Osmanlı ordusunu yakından görme fırsatı bulmuştur. İstanbul sokaklarını da gezen seyyah, camilere bağlı olan konukevlerinde, hukuku, dini, milleti ne olursa olsun her türden insanın kalabildiğini yazmıştır. Ayrıca, iki kazaskerin, akıl ve adalet yoluyla belli konularda yargıya varıp, Büyük Efendi'ye vazifeleri hakkında rapor verdiklerini de belirtmektedir. Türklerin Hıristiyanlara beslediği sadakatin, Hıristiyanların kendi aralarında bile görülmediğini de yazmaktadır.

Çalışmaya konu olan seyyahlardan biri olan Busbeke, Almanya İmparatorunun elçisi olarak Osmanlı topraklarında bulunmuş, kendi bilgi ve tecrübeleriyle yoğrulan gözlemlerini seyahatnamesinde ele almıştır. Busbeke, Türklere duyduğu sevgi ve

yakınlık neticesinde de “Türk dostu” olarak anılmış, Türklerde, doğduğu aile kim olursa olsun herkesin itibarını, şahsi cesaretine ve meziyetlerine borçlu olduğunu bildirmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman devrinde, Osmanlı topraklarını ziyaret eden Alman seyyah Dernschwam da, ülkedeki çok sayıda kervansarayda üç gün hiçbir şey ödemedi, her yolcunun, Türk, Yahudi veya Rum, yani hangi dinden olursa olsun kalabildiğini yazmaktadır. Alman İmparatorluğu’nun elçisi olan Busbeke’nin ve Dernschwam’ın, seyahat ettikleri yıllarda süren Osmanlı-Alman savaşına rağmen tarafsız ve önyargısız yazıları onların eserlerini değerli kılmaktadır.

İstanbul’a gönderilen heyette Protestan vaizi olarak görev yapan ve burada beş yıldan fazla kalan Stephan Gerlach da, Avrupa’da din hürriyeti hala yerleşmemişken, Osmanlı’da Müslüman olmayan halkın, ibadetlerini serbestçe yaptıklarını yazmıştır. Sultan Murad’ın, adalet tutkunu olduğunu yazan Gerlach, Türklerde, birinin soylu bir aileden gelmesinin hiç önem taşımadığını, kahramanlık gösteren bir kölenin bile en yüksek makamlara çıkmaya hakkı olduğunu yazmaktadır.

17. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’na, gelen seyyahlar, Rönesans ve Barok kültürlerin temeli olan evrensel ve hümanist anlayışla gözlemlerini tarafsız ve doğru kaydetmeye çalışmışlardır. 16. ve 17. yüzyılda evrensellik ve doğruluk kaygılarıyla yazılan seyahatnamelerden, Adam Werner ve Jean Thévenot’nun seyahatnamelerindeki gözlemleri tarafımızdan incelenmiştir. Roma-Germen İmparatorluğu tarafından gönderilen elçilik heyetinde sekreter olan Adam Werner, kamu yararına vakıf olarak yapılan kervansaraylarda, Hıristiyan, Yahudi veya Müslüman herkesin, akşamları yemek yiyebildiğini, karşılığında hiçbir ödeme yapmadan kalabildiğini yazmıştır. İster Hıristiyan, ister Yahudi ve isterse bir Türk olsun, sokakta kavga çıkarmanın, dayak cezası aldığını ve kimseye ayrıcalık tanınmadığını ifade etmiştir. Müslümanların, kendi inancından olmayan kişilere karışmadığını ve din değiştirmeye zorlamadığını, bundan dolayı da insanların, Türklerin yönetimini tercih ettiğini de ifade etmiştir.

1655’te İstanbul’a gelen Thévenot, ticari ve siyasi bir kaygı taşımadan, sadece görme ve öğrenme arzusunda olduğunu yazmış ve Türklerin kutsal kitapları olan

Kur'an'ın, din ve dindışı alanların tüm kanunlarını içerdğini ifade etmiştir. İslâm'ın zekât emrine uyan Türklerin, çok hayırsever olduğunu, fakirlere Türk, Hıristiyan veya Yahudi olduklarına hiç aldırmaksızın canı gönülden yardım edip, karşısındaki insana saygı gösterdiklerini, Hıristiyan âleminde, barbar, şeytan ve hatta imansız olarak tanıtılan Türklerin, aslında iyi insanlar olduğunu yazmıştır.

18. yüzyılda Osmanlı Devleti, gerilemeye başlamış ve bu dönemde ülkeye gelen seyyahlar da buna tanıklık etmiştir. İngiliz yazar Lady Mary Montagu, Christoph Wilhelm Lüdeke ve Antonie Olivier bu dönemde eserleri incelenen seyyahlardır. Türk aile yapısı, harem, Türk kadınları ve cariyelikle ilgili bilgiler veren Montagu'nun Türklere karşı önyargısız tutumu, dengeli bir muhakeme kabiliyeti kazanmasını sağlamış ve Batıda, Türklere karşı gelişen önyargının yıkılmasına katkı sağlamıştır. Montagu, Osmanlı kadınlarının diğer ülkelerdeki kadınlardan daha hür ve serbest olduğunu, buradaki kadının vazifesinin para harcamaktan ibaret olup, en adi tabakadan kadının bile bu hakka sahip olduğunu bildirmiştir.

Bu yüzyılda İzmir'e gelen Lüdeke de, en düşük düzeydeki kişilerin bile vezir konumuna gelebilme şansının olduğunu yazarken, pahalı armağanlar, dost tavsiyeleriyle hak etmedikleri yerlere gelenlerin, Türk Devleti'nin çökmesinde etkili olduğunu yazmıştır. Türkiye'de ticaret oldukça serbesttir diyen seyyah, Osmanlı'nın birçok ülkeye daha kapitülasyonlar verdiğini yazmıştır. Türkiye'de Hıristiyanlara dini ayin yapma özgürlüğünün tanınması için başvuruda bulunulmasına gerek olmadan, herkese bu iznin tereddüt etmeden verildiğini de bildirmiştir.

1792 yılının sonuna doğru İstanbul'a gelen Fransız hekim Olivier ise, devlet kapısında bir iş yaptırabilmek için mutlaka bir hediye verildiğini, Avrupa ile karşılaştırıldığında Türkiye'de davaların daha az, daha masrafsız olup, daha çabuk sonuçlandığını ve bunun da ülkede geçerli olan İslâm Hukuku'na dayandığını söylemektedir.

19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecini yaşadığı, ıslahatlarla buna engel olmaya çalıştığı ve milliyetçilik akımlarından dolayı zor günler yaşadığı bir dönemdir. 18. yüzyılın sonlarından itibaren, devlete ve kurumlarına karşı tarafgir

görüşle kaleme alınan eserler ortaya çıkmaktadır. 1853'te başlayan ve bir yıl süren doğu seyahatindeki gözlemlerini anlatan Howard, Türk kanunlarının gayrimüslim erkeklere arazi sahibi olma hakkı tanımadığını, fakat ülkede uyuşmuş kanunlar ve bozuk bir idareden başka bir şeyin kalmadığını yazmıştır.

Edmondo De Amicis, bu yüzyılda ülkeyi ziyaret eden bir başka seyyahtır. İstanbul'da yaşayan Avrupalıların buraya gönülden bağlanmalarında özgürlüklerinin etkisini olduğunu yazan seyyah, Gülhane Kasrı'nda 1839 yılında imparatorluğun yeni kanunu esasisinin ilan edildiğini de yazmaktadır.

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti, herkesin yerinin ve rolünün belli olduğu, 600 yıl ayakta durmasını sağlayan sistemleriyle, seyyahların notlarında geniş yer bulmuştur. Osmanlı Devleti, kurulduğu günden itibaren, adli, idari, sosyal ve ekonomik bütün işlerin adaletle yürütülmesini genel ilke kabul eden bir hukuk devleti olmuş ve ülkeye gelen seyyahlar da çoğu zaman buna tanıklık etmiştir. Seyyahların, olaylara zaman zaman önyargılı yaklaştığı ya da olayları yanlış anladıkları da görülmüştür. Bu çalışmada, İslâm Hukuku'nun Osmanlı yönetimiyle kazandığı yorumlar, seyyahların gözlemleriyle dile getirilmiş ve konular da genel olarak ele alınmıştır. Kuruluşundan son yüzyıla kadar olan sosyal hayattaki değişmelere ve olaylara Osmanlı-İslâm Hukuku'nun verdiği cevapların her biri tek tek ele alınacak kadar kapsamlı konular olup, burada genel bir bakış sergilenmiştir. Dönem olarak daha sınırlı tutulan bir çalışmada, seyyahların dile getirdiği hukuki uygulamaların şer'î ve örfî hukuk açısından incelenmesi veya mukayese edilmesinin daha verimli olacağı görülmüştür.

Çalışmamızda tercüme eserler kullanılmış olduğundan daha sağlıklı bilgiler edinebilmek için, orijinal eserlerin de incelenmesi gerektiği tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

- AFYONCU, Erhan, “Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi”, 7. bs., İstanbul 2016.
- AKALIN, Şükrü Halûk, “Türkçe Sözlük”, 11. bs., Ankara 2011.
- AKBULUT, İlhan, “Osmanlı Devletinde Adalet Düzeni”, *AÜEHFD*, c. 4, S. 1-2, 2000.
- AKGÜNDÜZ Ahmed– ÖZTÜRK, Said, “Bilinmeyen Osmanlı”, İstanbul 1999.
- AKGÜNDÜZ, Ahmed, “Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri”, c.1, İstanbul 1990.
- AKGÜNDÜZ, Ahmed, “Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri”, c. 4, İstanbul 1992.
- AMICIS, De Edmondo, “İstanbul”, çev. Beynun AKYAVAŞ, Kültür ve Turizm Yayınları, Ankara 1986.
- AYBET, Gülgün Üçel, “Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları”, İstanbul 2010.
- AYDIN, Hakkı, “İslâm ve Modern Hukukta İşkence”, İstanbul 1997.
- AYDIN, M. Âkif, “Osmanlı Devleti’nde Hukuk ve Adalet”, İstanbul 2014.
- AYDIN, Mehmet Âkif - HAMİDULLAH, Muhammed, “Köle”, *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, c. 26, Ankara 2002, s. 237-246.
- AYDINLI, Abdullah, “Adl”, *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, c. 1, İstanbul 1988, s. 344.
- AYDÜZ, Salim, “Montagu”, *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, c. 30, İstanbul 2005, s. 273-274.
- AYVERDİ, Sâmiha, “Türk Tarihinde Osmanlı Asırları”, c. 3, 2. bs., İstanbul 1981.
- BAHADIROĞLU, Yavuz, “Muhteşem Kanuni Sultan Süleyman”, 81. bs., İstanbul, Kasım 2017.

- BALTACI, Cahit, “Fahreddîn-i Acemî”, *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, c. 12, İstanbul 1995, s. 82.
- BEKTAN, Ali, “Kanuni Devrinin Gizli Tarihi”, 1. bs., İstanbul Mart 2012.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, “Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye KAMUSU”, c. 2, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul 1976.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, “Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meâli Alisi ve Tefsiri”, c. 4, İstanbul.
- BUSBECQ, Ogier Ghislain De, “Türk Mektupları Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555-1560)”, çev. Derin TÜRKÖMER, İstanbul 2011.
- BUSBECQ, “Türk Mektupları”, çev. Hüseyin Cahit YALÇIN, İstanbul 1993.
- CHESNEAU, Jean, “D’Aramon Seyahatnamesi Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu-Mezopotamya”, çev. Işıl ERVERDİ, İstanbul 2012.
- CİN, Halil-AKGÜNDÜZ, “Ahmed, Türk Hukuk Tarihi”, İstanbul 2011.
- ÇAĞRICI, Mustafa, “Adalet”, *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, c. 1, İstanbul 1988, s. 341-343.
- DERNSCHWAM, Hans, “İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü”, çev. Yaşar ÖNEN, Ankara 1992.
- DÖNDÜREN, Hamdi, “Delilleriyle Aile İlmihali”, İstanbul 1995.
- EMECEN, Feridun M., “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)”, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. bs., İstanbul 2015.
- ENGİN, Nihat, “Köle (Osmanlılarda Köle)”, *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, c. 26, Ankara 2002, s. 246-248.
- ERGİNER Ayşe Çamkara, “Divan Edebiyatında Sosyal Hayat Çalışmalarına Önemli Bir Kaynak Serisi: Kitap Yayınevi’nin “Sahaftan Seçmeler” Dizisi”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, c. 4, S. 8, Mart 2017, s. 11.
- EYİCE, Semavi, “Dernschwam De Hradıczın, Hans” *İslâm Ansiklopedisi*, TDV c. 9, İstanbul 1994, s. 182-183.

- EYİCE, Semavi, “Busbeke”, *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, c. 6, İstanbul 1992, s. 466-467.
- EYİCE, Semavi, “Gabriel de Luetz, Baron d’ Aramon”, *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, c. 3, İstanbul 1991, s. 270-272.
- GERLACH, Stephan, “Türkiye Günlüğü”, (edt.) Kemal BEYDİLLİ, çev. Türkis NOYAN, c. 1.(1573-1576), c. 2. (1577-1578).İstanbul 2007.
- GÜNDÜZ, Tufan, “Osmanlı Teşkilât Tarihi El Kitabı”, (edt.) Ankara 2012.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, “Menzil”, *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, c. 29, Ankara 2004, s. 159-161.
- “Hukuk”, *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, c. 18, İstanbul 1998, s. 314.
- HOWARD, George William Frederick (Earl of Carlisle), “Türk Sularında Seyahat”, çev. Şevket Serdar TÜRET, İstanbul 1978.
- İLYA, Didem - Mehmet Uysal, “İngiliz Kadın Seyyahlar Harvey ve Garnett’in Gözüyle Osmanlı Kadını”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* c. 3, S.6, Ocak 2015, s. 8.
- İNALCIK, Halil, “Kuruluş Ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı, (Devlet, Kanun, Diplomasi)”, 1. bs., İstanbul 2011.
- İNALCIK, Halil, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600”, çev. Halil BERKTAY, c. 1, İstanbul 2000.
- KARAMAN, Hayreddin, “Mukayeseli İslâm Hukuku”, c. 3, 9. bs., İstanbul 2014.
- KARAMAN, Hayreddin, “Mukayeseli İslâm Hukuku”, c. 1, 9. bs., İstanbul 2014.
- KODAMAN, Bayram, “Osmanlı Devleti’nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 16, Aralık 2007, s. 12-13.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad - W. BARTHOLD, “İslâm Medeniyeti Tarihi”, 3. bs., Ankara 1973.
- KUR’AN-I KERİM Meâli, Diyanet İşleri Başkanlığı.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., “Narh”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV c. 32, İstanbul 2006, s. 390-391.

- LÜDEKE, Christoph Wilhelm, “Türklerde Din ve Devlet Yönetimi, İzmir, İstanbul 1759-1768”, çev. Türkis NOYAN, 1. bs., İstanbul 2013.
- MADEN, Sedat, “Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 37, Erzurum 2008.
- MONTAGU, Lady, “Türkiye Mektupları (1717-1718)”, çev. Aysel KURUTLUOĞLU, İstanbul, tsz.
- MUMCU, Ahmet, “Dîvân-ı Hümâyün”, *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, c. 9, İstanbul 1994, s. 430-432.
- OKAY, Fadime, “Schiltberger’in Hatıratı (Çevirisi ve Kritiği)”, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, Haziran 2009.
- OLİVIER, Antonie, “Türkiye Seyahatnamesi, (1790 Yıllarında Türkiye Ve İstanbul)”, çev. Oğuz GÖKMEN, Ankara 1977.
- ORTAYLI, İlber, “Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi”, Ankara 2010.
- ÖZTUNA, Yılmaz, “Büyük Osmanlı Tarihi”, c. 4, İstanbul 1994.
- REYHANLI, Tülay, “İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul’da Hayat (1582-1589)”, Ankara 1983.
- SCHILTBERGER, Johannes, “Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)”, çev. Turgut Akpınar, İstanbul 1995.
- TAFUR, Pero, “Pero Tafur Seyahatnamesi, 9 Mayıs 1437- 22 Mayıs 1438”, çev. önsöz, notlar, Hakan KILINÇ, 1. bs., İstanbul 2016.
- THÉVENOT, Jean, “1655-1656’da Türkiye”, çev. Nuray YILDIZ, İstanbul 1978.
- THÉVENOT, Jean, “Thévenot Seyahatnamesi”, çev. Ali BERKTAY, 2.bs., İstanbul 2014.
- TOZOĞLU, Eren, “Batı Seyahatnamelerine Göre XX. Yüzyıl Başlarında (1900-1923) Osmanlı Toplumunda Aile Kültürü ve Eğitimi”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.
- TÜRÇAN, Talip, (edt.), “İslâm Hukuku El Kitabı”, 3.bs. Ankara 2015.

- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Osmanlı Tarihi”, c. 1, 7. bs., Ankara 1998.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Osmanlı Tarihi”, c. 2, 10. bs., Ankara 2011.
- ÜÇOK, Coşkun, "Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler", *Ankara Hukuk Fakültesi Mecmuası*, c. 3, S.1, İstanbul 1946, s. 125-126
- WERNER, Craillsheimli Adam, “Padişahın Huzurunda Elçilik Günlüğü, 1616-1618”, çev. Türkis NOYAN, 1. bs., İstanbul 2011.
- YAZICI, Hüseyin, “Seyahatname”, *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, c. 37. İstanbul 2009, s. 9-11.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, “Hak Dini Kur’an Dili”, c. 2, İstanbul 2011.
- ZENO, Caterino ve Ambrogio CONTARİNİ’nin Seyahatnâmeleri, “Uzun Hasan - Fâtih Mücadelesi Döneminde Doğu’da Venedik Elçileri”, ter. Tufan GÜNDÜZ, 4. bs., İstanbul 2016.

İNTERNET KAYNAKLARI

[http://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/yavuz bahadiroğlu](http://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/yavuz_bahadiroğlu) (11.06. 2014).

<http://www.acedemia.edu/7470916/SEYAHATNAMELER>, Şafak Tunç.

http://www.dilbilimi.net/lowry_osmanli_adaleti.pdf.

<http://www.e-akademi.org/makaleler/mgayretli-1.pdf>

